

WOMEN
AGAINST
VIOLENCE
EUROPE

Պատերազմի ընթացքում և հետպատերազմյան պայմաններում գենդերային բռնության կանխարգելում և արձագանքում

Կանանց ՀԿ-ների փորձը և
առաջարկությունները

Գործիքակազմ

IMPRINT

Հրատարակող՝ WAVE - Կանայք ընդդեմ բռնության Եվրոպա, Բախերպլաց 10/6, A-1050 Վիեննա
WAVE Տեղեկատվական Կենտրոն՝ Երկուշաբթիից հինգշաբթի՝ 9:00-ից 17:00-ը, ուրբաթ՝ 9:00-ից 15:00-ը
Հեռախոսահամար՝ +43-1-548 27 20
Էլ հասցե՝ office@wave-network.org
Կայք՝ www.wave-network.org
ZVR: 601608559

Հեղինակներ՝ Ինեսսա Ադիլխանյան, Տաթևիկ Աղաբեկյան, Մարթա Չումալո, Հալինա Ֆեդկովիչ, Եկատերինա Գամախարիա, Գորիցա Իվիչ

Ծրագրի համակարգող՝ Էլենա Ֆլորիանի

WAVE պրակտիկանտների աջակցությամբ՝ Շարլոտ Կրամեր և Մարի Հոլչ և

WAVE թիմի անդամներ՝ Լեա Դուդո և Բևերլի Մտուի

Գրաֆիկ դիզայներ՝ Մոնիկա Մեդվի

Երախտագիտություն՝ Քնարիկ Մկրտչյանին (Կանանց, խաղաղության և անվտանգության օրակարգի գծով անկախ փորձագետ), Գայանե Համբարձումյանին (Շուշիի Կանանց ռեսուրսային կենտրոնի տնօրեն), Էմա Կամկիային, Գուրանդա Գվանցելաձեին և Խաթունա Գոգուաին (Կանանց հիմնադրամ Սուխումի), Նադա Գոլուբովիչին և Լանա Յայնկիչին (Միացյալ կանանց հիմնադրամ Բանյա Լուկա), Ռադմիլա Ժիգիչին (Լարա Բիելջինա Հիմնադրամ), Սաբիհա Հուսիչին (Medica, Zenica), Յասնա Զելկիչին (Vive žene Tuzla) և հեղինակների կողմից անցկացված հարցազրույցների պատասխանողներին:

Հրատարակման վայրը և տարեթիվը. Վիեննա, Ավստրիա, 2022

Այս հրատարակությունը պատրաստվել է ԵԱՀԿ ֆինանսական աջակցությամբ՝ WIN ծրագրի շրջանակներում: Սույն հրատարակման մեջ արտահայտված կարծիքները, մեկնաբանությունները և եզրակացությունները հեղինակների անձնական տեսակետներն են և պարտադիր չէ, որ ներկայացնեն ԵԱՀԿ-ի, նրա դոնորների կամ նրա մասնակից պետությունների տեսակետները:

Պատերազմի ընթացքում և հետպատերազմյան պայմաններում գենդերային բռնության կանխարգելում և արձագանքում

Կանանց ՀԿ-ների փորձը և առաջարկությունները

Ներածություն	4
1 Երկրին հատուկ նախապատմություն . կանանց դերը պատերազմի ժամանակ	5
Հայաստան	5
Բոսնիա և Հերցեգովինա	6
Վրաստան	7
Ուկրաինա	8
2 Միջազգային իրավական շրջանակ	9
3 Հիմնական դերակատարները, ովքեր պատասխանատու են պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո կանանց և աղջիկների պաշտպանության համար:	13
4 Պատերազմի ազդեցությունը կանանց և աղջիկների վրա	15
Պատերազմի հետևանքները կանանց և աղջիկների վրա և ԲԿՆ-ի հատվող չափերը	15
Պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո գենդերային բռնության բնորոշ ձևերը	19
5 Պատերազմում կանանց մասին առասպելների հերքում	25
6 Կանանց ՀԿ-ների կողմից կիրառվող ռազմավարություններ՝ կոնֆլիկտային իրավիճակներում գենդերային բռնությունը կանխելու և արձագանքելու համար	29
Պատերազմի և արտակարգ իրավիճակների արձագանքման ժամանակ	29
Ուկրաինա	29
Հայաստան	33
Երկարատև հակամարտություն	39
Վրաստան	39
Հետպատերազմյան և երկարաժամկետ ռազմավարություններ	47
Բոսնիա և Հերցեգովինա	47
7 Առաջարկություններ	55
Տերմինաբանություն	57

Ներածություն

Գեոդերային բռնությունը (ԳԲ) հակամարտությունների ժամանակ տարբեր ձևեր է ունենում և կործանարար հետևանքներ է ունենում վերապրածների, ընտանիքների, համայնքների և կայուն խաղաղություն կառուցելու հեռանկարի համար: Հակամարտությունների ժամանակ հատկապես թիրախ են դառնում կանայք, աղջիկները և խոցելի խմբերը, որտեղ բռնաբարությունը և սեռական բռնությունը օգտագործվում են որպես պատերազմի մարտավարություն, որ ուղեկցվում է մարդկանց թրաֆիքինգի, ընտանեկան բռնության (ԸԲ), շահագործման և սեռական ստրկության ավելի բարձր ռիսկերով: Հետկոնֆլիկտային իրավիճակներում ԳԲ-ն նույնպես զգալիորեն աճում է, քանի որ մասնակցությունը հակամարտություններին և պատերազմական տրավմայի ենթարկվելն ուղղակիորեն կապված են ընտանեկան բռնության ինտենսիվության աճի հետ: Հետևաբար, արդյունավետ կանխարգելման և բազմաուղղությամբ արձագանքման մեխանիզմները առանցքային են վերը նշված ռիսկերը նվազեցնելու համար:

WAVE-ը (Կանայք ընդդեմ բռնության Եվրոպա) այս ծրագիրը մեկնարկել է ԵԱՀԿ-ի հետ համատեղ՝ բարելավելու աջակցությունը բռնությունից փրկվածներին և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններին (ՔՀԿ) հակամարտությունների և հետկոնֆլիկտային տարածքներում: Հիմնվելով կանանց կազմակերպությունների փորձի վրա՝ այս գործիքակազմը ոչ միայն ներկայացնում է հակամարտությունների հետևանքով առաջացած վնասն ու մարտահրավերները, այլ նաև վավերագրում է խոստումնալից պրակտիկա՝ WAVE չորս անդամների կոնկրետ օրինակներով, ներառյալ նրանց նախաձեռնություններն ու առաջարկությունները որպես կանանց կազմակերպություններ, ովքեր պատերազմի միջով են անցնում կամ անցել են:

Ծրագրում ընդգրկված WAVE անդամներն են Սեռական բռնության ճգնաժամային կենտրոնը (Երևան, Հայաստան), Կանանց հիմնադրամ Սուխումին (Քութայիսի և Թբիլիսի, Վրաստան), Միացյալ Կանանց Բանյա Լուկա հիմնադրամը (Բանյա Լուկա, Բոսնիա և Հերցեգովինա) և «Կանանց հեռանկարներ» կենտրոնը (Լվով, Ուկրաինա): Համաձայն կոնֆլիկտային և հետկոնֆլիկտային իրավիճակներում ունեցած իրենց փորձի, հեղինակները ներկայացնում են իրենց ռազմավարությունները՝ կապված կոնֆլիկտի տարբեր փուլերի հետ. (1) պատերազմի ժամանակ և արտակարգ իրավիճակների արձագանքման կարգավորումները, որոնք կիսում են ուկրաինացի և հայ գործընկերները, (2) ձգձգված հակամարտությունը, որը նկարագրել է վրաց գործընկերը, և (3) հետպատերազմյան և երկարաժամկետ հեռանկար՝ հիմնված Բոսնիա և Հերցեգովինայի գործընկերոջ փորձի վրա:

Այս գործիքակազմի հիմնական թիրախային խումբը կանանց մասնագիտացված ծառայություններն են (WSS) և ՔՀԿ-ները, որոնք ներգրավված են հակամարտությունների և հետկոնֆլիկտային իրավիճակներում փրկված կանանց աջակցելու գործում: Այնուամենայնիվ, այս գործիքակազմն ուղղված է նաև տեղական իշխանություններին, մասնագիտական կազմակերպություններին, որոշում կայացնողներին և խաղաղություն կերտողներին՝ վերապրածների և կանանց կազմակերպությունների հատուկ կարիքները ավելի լավ հասկանալու և համապատասխան և գեոդերային-զգայուն քաղաքականություններ իրականացնելու և արձագանքների համար:

1 Երկրին հատուկ նախապատմություն . Կանանց դերը պատերազմի ժամանակ

Այս գործիքակազմի ստեղծման մեջ ներգրավված կանանց կազմակերպությունները հիմնված են Հայաստանում, Բոսնիա և Հերցեգովինայում, Վրաստանում և Ուկրաինայում: Հեղինակները վկայակոչում են պատերազմի և հետպատերազմյան տարիներին գենդերային բռնության կանխարգելման և դրանց արձագանքման սեփական փորձը: Այս գլուխը նպատակ ունի ընթերցողին տրամադրել երկրի ակնարկներ, որոնք ամփոփում են հիմնական փաստերը հակամարտության տեսանկյունից, ներառյալ կանանց դերը պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո: Սա կօգնի համատեքստային դարձնել յուրաքանչյուր երկրի կողմից տրամադրված փորձը և ռազմավարությունը:

Հայաստան

Բնակչություն	2,959,694
Իգական բնակչություն	1,562,689
Եվրոպայի խորհրդի անդամ (տարի)	2001
Եվրամիության անդամ (տարի)	Ոչ
Միավորված ազգերի կազմակերպության անդամ (տարի)	1992
CEDAW վավերացում (տարի)	1993
CEDAW կամընտիր արձանագրության վավերացում (տարի)	2006
Ստամբուլյան կոնվենցիայի ստորագրում (տարի)	2018
Ստամբուլյան կոնվենցիայի վավերացում(տարի)	Ոչ

2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ին մեծ ռազմական էսկալացիա սկսվեց ադրբեջանցիների և հայերի միջև, որը տևեց 44 օր: 2020-ի հայ-ադրբեջանական պատերազմի բուն պատճառը սկիզբ է առել 80-ականների վերջին՝ Խորհրդային Միության փլուզման գործընթացների ֆոնին Հայաստանի և Ադրբեջանի մասնակցությամբ էթնիկ և տարածքային պայքարի հետևանքով: Լեռնային Ղարաբաղի (ԼՂ) առաջին պատերազմը տեղի է ունեցել 1988-1994 թվականներին, որին հաջորդել են հրադադարի կանոնավոր խախտումները մինչև 2020 թվականի աշունը, երբ բռնկվեց լայնամասշտաբ պատերազմը: Ի վերջո, 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին, Հայաստանն ու Ադրբեջանը Ռուսաստանի միջնորդությամբ զինադադար հայտարարեցին, որին հաջորդեց ԼՂ հակամարտության գծի երկայնքով Ռուսաստանի Դաշնության խաղաղապահ զորքերի տեղակայումը:

44-օրյա պատերազմի ընթացքում թիրախ են դարձել դպրոցները, մանկապարտեզները և հիվանդանոցները, ինչպես նաև Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության գոյատևման համար կարևոր օբյեկտները, այդ թվում՝ մայրուղին, կենտրոնական շուկան, էլեկտրակայանը, սննդի խանութներ և պահեստներ: Արդյունքում ԼՂ շուրջ 90000 բնակիչ (հիմնականում կանայք) տեղահանվել են, զրկվել իրենց տներից և ունեցվածքից, ինչի արդյունքում հազարավոր կանանց և աղջիկների կրթության, սոցիալական ապահովության, սեռական և վերարտադրողական առողջության իրավունքները կոպտորեն խախտվել են: Բացի այդ, Լեռնային Ղարաբաղում կանայք և աղջիկները տեղավորվել են ոչ համապատասխան հաստատություններում, որոնք չեն երաշխավորում նրանց պաշտպանությունը սեռական բռնությունից:

Կանայք, սակայն, ներկա չեն եղել հրադադարի հանգեցրած բանակցային գործընթացներին, և խաղաղ համաձայնագրի հանդիպումներին ոչ մի կին չի մասնակցել: Կառավարության մակարդակով որևէ անդրադարձ չի եղել, թե 44-օրյա պատերազմն ինչպես է ազդել կանանց վրա, քանի որ ծառայությունների մեծ մասը (հատկապես հոգեբանական աջակցությունը), համենայն դեպս, սկզբնական շրջանում՝ պատերազմից անմիջապես հետո, ուղղված էր պատերազմի վիրավոր զինվորներին: Բացի այդ, հոգեբանական աջակցություն է ցուցաբերվել հիմնականում ոլորտի կին մասնագետների կողմից, և կանանց շրջանում սրվել են հոգեկան առողջության խնդիրներն ու միջսերնդային տրավման: Կանայք ՔՀԿ-ներում, և հատկապես առաջին գծի մասնագիտություններով զբաղվող կանայք, ովքեր մինչ պատերազմը խանդավառ ակտիվիստներ և խաղաղարարներ էին, Հայաստանում հետպատերազմյան շրջանում ստիպված էին ինքնամոբիլիզացվել և աջակցել միմյանց, որպեսզի չկանգնեն սպառնվելու վտանգի առաջ և կարողանան շարունակել իրենց գործունեությունը:

Բոսնիա և Հերցեգովինա

Բնակչություն	3,492,01812
Իգական բնակչություն	1,962,04013
Եվրոպայի խորհրդի անդամ (տարի)	2002
Եվրամիության անդամ (տարի)	Ոչ
Միավորված ազգերի կազմակերպության անդամ (տարի)	1992
CEDAW վավերացում (տարի)	1993
CEDAW կամընտիր արձանագրության վավերացում (տարի)	2002
Ստամբուլյան կոնվենցիայի ստորագրում (տարի)	2013
Ստամբուլյան կոնվենցիայի վավերացում(տարի)	2013

1992-ին Բոսնիա և Հերցեգովինայում (ԲԻՀ) պատերազմ սկսվեց, որն ամենաարյունալի հակամարտությունն է եվրոպական հողի վրա Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից ի վեր, որի արդյունքում ավելի քան 100,000 մարդ զոհվեց: Պատերազմի հետևանքներն էին կանանց և ծերերի ճամբարները, զանգվածային բռնություններն ու սպանությունները, բռնաբարությունները, մշակութային հուշարձանների ավերվածությունը, այրված կրոնական շենքերը, ավերված ու այրված տները և միլիոնավոր փախստականները: Անցյալի սարսափելի իրադարձությունների հետ կապված զգացմունքներն ու պատերազմական տրավմաները (ներառյալ ցեղասպանությունը, պատերազմական հանցագործությունները, մարդկության դեմ հանցագործությունները և էթնիկ զտումները) զսպվում էին:

Կուտակված տրավման, կոնֆլիկտի տրանսգեներացիոն փոխանցումը և ճնշված ճշմարտությունը որոշ գործոններ են, որոնք հանգեցրել են այս զինված հակամարտությանը:

Բոսնիա և Հերցեգովինայում զինված հակամարտությունը դադարեցվեց 1995 թվականին Դեյտոնի խաղաղության համաձայնագրի ստորագրմամբ, որը Բոսնիա և Հերցեգովինան բաժանեց երկու մասի՝ Բոսնիա և Հերցեգովինայի Դաշնություն և Սերբական Հանրապետություն: Համաձայնագրի ստորագրումից քսանյոթ տարի անց Բոսնիա և Հերցեգովինայի տարածքում նոր զինված հակամարտություն չի եղել, բայց չկա նաև կատարվածի ընդհանուր պատկերացում, պատճառների, զոհերի թվի, հետևանքների ընդհանուր ճանաչում և հակամարտության սկզբի պաշտոնական ամսաթիվը: Քաղաքական վերնախավերի կողմից կիրառվող պառակտիչ քաղաքական հռետորաբանությունը, հատկապես նախընտրական քարոզարշավի ժամանակ, շարունակվում է մինչ օրս և բացասաբար է անդրադառնում համայնքային հարաբերությունների վրա:

Բոսնիա և Հերցեգովինայի պատերազմի, խաղաղության և անվտանգության հարցերում լսվում էին միայն տղամարդկային ձայներ: Դեյտոնի համաձայնագրի ստորագրմանը ոչ մի կին ներկա չի եղել: Կանայք հիմնականում հիշատակվում են պատերազմի համատեքստում, երբ խոսքը վերաբերում է բռնաբարվածների թվին: 1992-ից 1995 թվականներին ԲԻՀ-ի միջազգային դերակատարների զեկույցները գնահատում են, որ 20,000-ից 50,000 կին, աղջիկ, տղա և տղամարդ բռնաբարության է ենթարկվել: Այլ հանգամանքներում կանայք հազվադեպ են հիշատակվում:

Վրաստան

Բնակչություն	3,716,858
Իգական բնակչություն	1,926,579
Եվրոպայի խորհրդի անդամ (տարի)	1999
Եվրամիության անդամ (տարի)	Ոչ
Միավորված ազգերի կազմակերպության անդամ (տարի)	1992
CEDAW վավերացում (տարի)	1994
CEDAW կամընտիր արձանագրության վավերացում (տարի)	2002
Ստամբուլյան կոնվենցիայի ստորագրում (տարի)	2014
Ստամբուլյան կոնվենցիայի վավերացում(տարի)	2017

Խորհրդային Միության փլուզումը և Վրաստանի անկախացումից հետո անցումը բնութագրվում էր կտրուկ տնտեսական անկմամբ, ավերված արդյունաբերությամբ, զանգվածային գործազրկությամբ և մի շարք էթնիկ հակամարտություններով, որոնք հսկայական ազդեցություն ունեցան կանանց կյանքի վրա: Վրաստանում ռազմական հակամարտությունները երկու շրջանների՝ Հարավային Օսիայի (1990-1991) և Աբխազիայի (1992-1993) շուրջ, որոնք երկուսն էլ սահմանակից են Ռուսաստանին, հանգեցրել են ավելի քան 300,000 մարդու զանգվածային ներքին տեղահանման: Երկրորդ զանգվածային տեղահանումը տեղի ունեցավ 2008 թվականի վրաց-ռուսական պատերազմից հետո, որը հանգեցրեց ավելի քան 192,000 մարդու տեղահանմանը, որոնցից մոտ 20,000-ը չկարողացան վերադառնալ իրենց ծագման վայրերը ռուսական ռազմական ներկայության և իրենց գյուղերի ու տնային տնտեսությունների ոչնչացման պատճառով:¹ Ներկայումս Վրաստանում գրանցված է 283271 ներքին տեղահանված անձ (ՆՏԱ), որը կազմում է ընդհանուր բնակչության մոտ 8%-ը (90156 տնային տնտեսություն)², ինչը կազմում է աշխարհի ամենաբարձր ներքին տեղահանման դեպքերից մեկը՝ իր ընդհանուր բնակչության համեմատ: Ժողովրդագրական տվյալները ցույց են տալիս, որ ՆՏԱ-ների 55%-ը կանայք են, 9%-ը՝ մինչև 18 տարեկան երեխաներ, իսկ 13%-ը՝ 65 տարեկանից բարձր անձինք:³

Վրաստանում հակամարտությունների ու պատերազմի պատճառով հազարավոր մարդիկ են զոհվել: Բռնաբարությունը լայն տարածում գտավ աբխազական հակամարտությունում, քանի որ երկու կողմերի զինվորներն օգտագործում էին սեռական բռնությունը որպես էթնիկ զտումների գործիք: Թեև հակամարտությունները և պատերազմը Վրաստանում համեմատաբար կարճ էին, դրանց ազդեցությունը ներքին տեղահանված կանանց և նրանց ընտանիքների վրա կործանարար և երկարատև է եղել: Հոգեւոցիալական սթրեսի պատճառները եղել են ինչպես կոնֆլիկտային, այնպես էլ հետկոնֆլիկտային: Աղետի մեծ մասը կարող է վերագրվել ընտանիքի մերձավոր անդամների կորստին, տների և ունեցվածքի կորստին, ռմբակոծություններին և պատերազմի ընթացքում տեղի ունեցած բռնությանը:⁴ Բացի այդ, տեղահանման ձգձգվող շրջանը, խորացող տնտեսական անախորժությունները և ՆՏԱ-ների վերաբնակեցման կենտրոններում ապրող մարդկանց կյանքի ավերիչ պայմանները սրեցին իրավիճակը: Կոնֆլիկտի և մշտական վատ սոցիալական պայմանների հետևանքով հասցված տրավման ուղղակիորեն կապված է ընտանեկան բռնության հետ, որն էլ ավելի է խորանում համապատասխան պաշտպանության մեխանիզմների, հոգեբանական վերականգնման և այլ ծառայությունների բացակայությամբ:

Ներքին տեղահանված կանայք մնում են խիստ կտրված հետկոնֆլիկտային Վրաստանի քաղաքական գործընթացներից: Այսպես, ներկայումս հակամարտությունից տուժած ոչ մի կին չի մասնակցում առկա քաղաքական բանակցությունների գործընթացին: Ընդհանուր առմամբ, Ժնևի միջազգային քննարկումներում Վրաստանի 12 ներկայացուցիչներից միայն երկուսն են կին:⁵ Այսօր կանանց դերը քաղաքական ասպարեզում չի համապատասխանում ո՛չ նրանց թվային ուժին, ո՛չ էլ առաջնորդական ներուժին՝ երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքում:

1 Համաշխարհային բանկ (2016 թ.). Վրաստանը կարգավիճակից անցնում է ՆՏԱ-ների կարիքների վրա հիմնված օգնությանը: Աղբյուրային և սոցիալական ազդեցության վերլուծություն. Հաշվետվության համարը՝ ACS16557: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/493981468030331770/pdf/IDP-PSIA-Georgia-revised-Feb-2016.pdf>

2 Բոլվիաձե Թ., Դանիայի փախստականների խորհուրդ (2019). Համակարգում և մասնակցություն Վրաստանում՝ ինչն աշխատեց և ինչը՝ ոչ. ներքին շարժումների մոնիտորինգի կենտրոն. https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2020/downloads/background_papers/2020-IDMC-GRID-background-georgia.pdf

3 Համաշխարհային բանկ (2016 թ.). Վրաստանը կարգավիճակից անցնում է ՆՏԱ-ների կարիքների վրա հիմնված օգնությանը: Աղբյուրային և սոցիալական ազդեցության վերլուծություն. Հաշվետվության համարը՝ ACS16557: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/493981468030331770/pdf/IDP-PSIA-Georgia-revised-Feb-2016.pdf>

4 Խարաշվիլի, Ջ.(1995). Վրաստանի Հանրապետության տարածքում ռազմական բախումների զոհ դարձած ՆՏԱ երեխաների և կանանց հոգեւոցիալական փորձաքննություն. Օքսֆամ, Թբիլիսի, Վրաստան.

5 Ժնևի միջազգային քննարկումները մեկնարկել են Շվեյցարիայի Ժնև քաղաքում 2008 թվականի հոկտեմբերին՝ Վրաստանում 2008 թվականի օգոստոսյան պատերազմի հետևանքները լուծելու նպատակով: Տես <https://smr.gov.ge/en/page/26/geneva-international-discussions>

Ուկրաինա

Բնակչություն	41,732,779
Իգական բնակչություն	22,389,339
Եվրոպայի խորհրդի անդամ (տարի)	1995
Եվրամիության անդամ (տարի)	Ոչ
Միավորված ազգերի կազմակերպության անդամ (տարի)	1945
CEDAW վավերացում (տարի)	1981
CEDAW կամընտիր արձանագրության վավերացում (տարի)	2003
Ստամբուլյան կոնվենցիայի ստորագրում (տարի)	2011
Ստամբուլյան կոնվենցիայի վավերացում(տարի)	2022

Ուկրաինայում և նրա շրջակայքում ճգնաժամը սկսվել է 2014 թվականին՝ Ղրիմի բռնակցմամբ և Ուկրաինայի արևելքում հակամարտության սկսվելով: Մինչ Դոնբասում անվտանգության իրավիճակը շարունակում էր վատթարանալ, 2022 թվականի փետրվարի 24-ին Ռուսաստանի Դաշնությունը սկսեց լայնածավալ ռազմական գործողություններ և ներխուժում Ուկրաինա:

2014 թվականի ճգնաժամի սկզբից ի վեր կանանց դերը ուկրաինական բանակում զգալիորեն ավելացել է, այդ թվում՝ նախկինում միայն տղամարդկանց կողմից զբաղեցված պաշտոնների հասանելիությունը, իսկ Ուկրաինայի զինված ուժերի շարքերը մտնող կանանց ընդհանուր թիվը ավելի քան կրկնապատկվել է: ⁶ Այնուամենայնիվ, խտրականությունն ու ոտնձգությունները շարունակում են լուրջ խնդիր մնալ ուկրաինական բանակում: Բացի այդ, 2022 թվականին ռուսական ագրեսիայի հետ, Ուկրաինայում ապրող կանանց համար, ովքեր տառապում են ԳԲ-ից, ծառայությունների և արդարադատության հասանելիությունը շատ ավելի դժվար է դարձել: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ զգալիորեն ավելացել է ներքին տեղահանված կանանց՝ երեխաներով ապաստարաններում տեղավորելու անհրաժեշտությունը, ընտանեկան բռնության զոհերի մասնագիտացված ապաստարաններում գրեթե բոլոր տեղերը տրամադրվել են հարկադիր վերաբնակների: Բազմաթիվ ոչ մասնագիտացված հաստատություններ (դպրոցներ, մանկապարտեզներ, մարզադաշտեր և այլն) վերածվել են ապաստարանների, և մարդիկ հաճախ մի քանի ամիս ապրում են մեկ ընդհանուր տարածքում, ինչը հանգեցնում է նման ապաստարաններում բնակիչների միջև կոնֆլիկտների քանակի և նման դեպքերում ընտանեկան բռնության դեպքերի աճին: Ցավոք, այս հաստատությունների ղեկավարությունը նման միջադեպերին համարժեք արձագանքելու կարողություն չունի: Բացի այդ, մարդու իրավունքների կոպիտ խախտումները, ինչպիսին է սեռական բռնությունը, լայն տարածում ունեն, հատկապես օկուպացված տարածքներում, սակայն դեռևս դժվար է հաշվել դեպքերի թիվը և փաստաթղթավորել բռնության մասին պնդումները:

Կանայք կազմում են ՆՏԱ-ների ճնշող մեծամասնությունը, որոնք առաջնագծի շրջաններից տեղափոխվել են Ուկրաինայի արևմտյան և կենտրոնական շրջաններ: Այս կանանցից շատերը գալիս են մարզինալացված կամ ցածր եկամուտ ունեցող համայնքներից, ունեն հաշմանդամություն ունեցող երեխաներ և խնամում են առողջական խնդիրներ ունեցող տարեց ծնողներին: Կանայք կազմում են կամավորների ճնշող մեծամասնությունը, ովքեր օգնում և աջակցում են ռազմաճակատի կարիքավորներին: Կանայք միջոցներ են հավաքում, գնում են անհրաժեշտ ապրանքներ, հագուստ, հաճախ ռազմական տեխնիկա, խնամում են վիրավորներին: Նաև կանայք են, ովքեր հիմնականում օգնել են հարկադիր վերաբնակներին լքել օկուպացված և առաջին գծի տարածքները և նրանց տեղափոխել Ուկրաինայի ավելի ապահով տարածքներ: Բացի այդ, կանայք աջակցում են տեղահանվածներին, օգնում նրանց ապաստան գտնել, սնունդ պատրաստել և հավաքել այն ամենը, ինչ անհրաժեշտ է: Սա հաճախ իրականացվում է ի լրումն նրանց հիմնական աշխատանքի, ինչպես նաև խնամքի և ամենօրյա այլ պարտականությունների: Ուկրաինան լքող փախստականների ճնշող մեծամասնությունը կազմում են նաև կանայք և երեխաները: Նրանք բախվում են ՆՏԱ-ների հետ կապված նմանատիպ մարտահրավերների, այդ թվում՝ թրաֆիքինգի ռիսկի բարձրացմանը:

6 Ուկրաինացի կանայք պատերազմի մեջ. 2022 թվականի հոկտեմբերի 14-ի դրությամբ Ukraine's Women at War - CEPA

2 Միջազգային իրավական շրջանակ

Այս գլուխը ամփոփում է միջազգային նորմատիվ շրջանակը, որը վերաբերում է հակամարտությունների ազդեցության տակ գտնվող միջավայրերում կանանց և աղջիկների նկատմամբ բռնությանը և ներառում է Անվտանգության խորհրդի և միջազգային մարդասիրական հանրության կողմից առաջացած միջազգային իրավական շրջանակների վերանայում: Յուրաքանչյուր պետություն առաջնահերթ պատասխանատվություն ունի ապահովելու իր քաղաքացիների պաշտպանությունը, սակայն, երբ նրանք չեն կարողանում կամ չեն ցանկանում կատարել իրենց պարտավորությունները և պարտականությունները, միջազգային հանրությունը պետք է միջամտի և օգտագործի բոլոր համապատասխան միջազգային իրավական փաստաթղթերը՝ բնակչությանը պատերազմի հետևանքներից պաշտպանելու համար:

Հակամարտությունների ժամանակ միջազգային իրավունքի հետևյալ հստակ և փոխլրացնող մարմինները ապահովում են ամուր իրավական և գործառնական իրավական հիմքեր կանանց և աղջիկներին պաշտպանելու համար.

- **Միջազգային մարդասիրական իրավունք;**
- **Մարդու իրավունքների միջազգային իրավունք;**
- **Միջազգային քրեական իրավունք.**

Միջազգային իրավական շրջանակները կարելի է առանձնացնել՝ հաշվի առնելով երկու տարր՝ **«կոշտ օրենք»**, որն իրավաբանորեն պարտադիր է պետությունների համար (օրինակ՝ մարդու իրավունքների միջազգային պայմանագրեր և կոնվենցիաներ, ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի բանաձևեր) և **«փափուկ իրավունք»**, որը պարտադիր չէ և արտացոլում է պետությունների քաղաքական և էական բարոյական հանձնառությունը (օրինակ՝ գործողությունների ծրագրեր, հայտարարություններ):⁷

■ Միջազգային մարդասիրական իրավունք

Կանանց նկատմամբ բռնությունը (ԲԿՆ) զինված հակամարտությունների ժամանակ միջազգային մարդասիրական իրավունքի (ՄՄԻ) խախտում է: **1949 թվականի Ժնևի կոնվենցիաները**⁸ և դրանց լրացուցիչ արձանագրությունները ունեն դրույթներ, որոնք վերաբերում են խտրականության դեմ պայքարին:⁹ Սա նշանակում է, որ կին քաղաքացիական անձինք և մարտիկները, որոնք այլևս չեն մասնակցում ռազմական գործողություններին, պետք է ապահովվեն նույն պաշտպանությունը, ինչ տղամարդիկ՝ միջազգային մարդասիրական իրավունքի համաձայն: Ի լրումն, հատուկ պաշտպանություններ են նախատեսված կին ռազմագերիների համար, ինչպես օրինակ՝ կին կալանավորների համար առանձին կալանավայրերի դրույթը (PI, հոդված 75, պարբերություն 5): Ապագա մայրերի և փոքր երեխաներ ունեցող մայրերի, հատկապես կերակրող մայրերի կարիքները, որոնք պահանջում են հատուկ խնամք, նույնպես ամրագրված են Կոնվենցիայում (C IV, հոդված 89; PI հոդված 76, պարբերություն 2):

Բռնաբարությունը և կանանց նկատմամբ սեռական բռնության այլ ձևերն արգելված են միջազգային մարդասիրական իրավունքի համաձայն և կարող են ռազմական հանցագործություն լինել: Պատերազմի ժամանակ քաղաքացիական անձանց պաշտպանության մասին Ժնևի չորրորդ կոնվենցիան ասում է. «Կանայք պետք է հատկապես պաշտպանված լինեն իրենց պատվի վրա ցանկացած հարձակումից, մասնավորապես բռնաբարությունից, բռնի մարմնավաճառությունից կամ անպարկեշտ հարձակման ցանկացած ձևից» (C IV, Հոդված 27):

7 Միավորված ազգերի կազմակերպության փախստականների հարցերով զերագույն հանձնակատարը (2008 թ.): Ձեռնարկ կանանց և աղջիկների պաշտպանության համար, էջ. 333: <https://www.unhcr.org/47cfad542.html>

8 Ժնևի կոնվենցիաները (1949 թ.) <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>. Ժնևի կոնվենցիաների լրացուցիչ արձանագրություններ (1949 թ.) https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf

9 Առաջին և երկրորդ Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածները, Երրորդ Կոնվենցիայի 16-ը, Չորրորդ Կոնվենցիայի 27-ը և I Լրացուցիչ Արձանագրության 75-րդ հոդվածը և I Լրացուցիչ II Արձանագրության 4-րդ հոդվածը (այսուհետ՝ C.I, C.II, C.III, C.IV, P.I և P.II)

■ Մարդու իրավունքների միջազգային իրավունք

Մարդու իրավունքների միջազգային օրենքը միջազգային կանոնների մի շարք է, որոնք առանց խտրականության ամրապնդում են բոլոր մարդկանց՝ կանանց, տղամարդկանց և երեխաների իրավունքներն ու արժանապատվությունը: Այն ձևավորվել է 1948 թվականի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի (UNDHR) ընդունումից հետո և այժմ աջակցվում է մի քանի համընդհանուր և տարածաշրջանային իրավական փաստաթղթերով:

Կոնֆլիկտային և հետկոնֆլիկտային իրավիճակներում գենդերային բռնության և բռնության դեմ պայքարի հետ կապված մարդու իրավունքների հիմնական միջազգային փաստաթղթերը հետևյալն են.

- **Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա (CEDAW)**¹⁰ Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիան (CEDAW) շարունակում է մնալ ամենալայնորեն վավերացված հիմնարար մարդու իրավունքների պայմանագիրը, որն անդրադառնում է կանանց իրավունքներին և պետությունների պարտականություններին՝ ապահովելու նրանց, ներառյալ բռնությունից զերծ մնալու իրավունքը: CEDAW-ը ներգրավված է կանանց նկատմամբ բռնությանը վերջ տալու պայքարում, ներառյալ սեռական և գենդերային բռնության դեմ պայքարը հակամարտությունների ժամանակ:
- **CEDAW-ի թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարականը. բռնությունը կանանց նկատմամբ**,¹¹ CEDAW-ի թիվ 19 ընդհանուր հանձնարարականը. բռնությունը կանանց նկատմամբ, որն ընդունվել է 1992 թվականին Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեի տասնմեկերորդ նիստում, սահմանում է, որ «Պատերազմները, զինված հակամարտությունները և տարածքների օկուպացումը հաճախ հանգեցնում են մարմնավաճառության, կանանց թրաֆիքինգի և կանանց նկատմամբ սեռական ոտնձգությունների, ինչը պահանջում է հատուկ պաշտպանիչ և պատժիչ միջոցներ»: (Հոդված 6.16):
- Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեն 2010թ.-ին իր քառասունյոթերորդ նստաշրջանում, համաձայն Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիայի 21-րդ հոդվածի, ընդունեց **թիվ 30 ընդհանուր հանձնարարականը կոնֆլիկտների կանխարգելման, Կոնֆլիկտային և հետկոնֆլիկտային իրավիճակների մասին**:¹² Կանանց՝ մարդու իրավունքների պաշտպանությունը, գենդերային էական հավասարության զարգացումը հակամարտությունից առաջ, ընթացքում և հետո, և երաշխավորելը, որ կանանց բազմազան փորձառությունները լիովին ինտեգրված են խաղաղաշինության, խաղաղության հաստատման և վերակառուցման բոլոր գործընթացներին:
- **Պեկինի գործողությունների հարթակ 1995 թ** – Պեկինի հռչակագիրը և Գործողությունների պլատֆորմը, որը միաձայն ընդունվել է 189 երկրների կողմից 1995 թվականին Կանանց չորրորդ համաշխարհային համաժողովի ժամանակ, համարվում է կանանց իրավունքների ամենաընդգրկուն համաշխարհային քաղաքականության շրջանակը: Այն ճանաչում է կանանց իրավունքները որպես մարդու իրավունքներ և սահմանում է համապարփակ ճանապարհային քարտեզ կանանց և տղամարդկանց միջև հավասարության հասնելու համար՝ կոնկրետ միջոցառումներով և չափելի արդյունքներով կանանց և աղջիկներին վերաբերող մի շարք խնդիրների համար: Այս արդյունքները բաժանված են 12 փոխկապակցված ոլորտների՝ ներառյալ բռնությունը կանանց և աղջիկների նկատմամբ, զինված հակամարտությունները, կանանց առաջընթացի խթանումը և կանանց՝ մարդու իրավունքները: Գործողությունների ծրագրի ռազմավարական նպատակ Դ-ն

10 Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա (1979 թ.). <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>

11 CEDAW ընդհանուր հանձնարարական թիվ 19. Կանանց նկատմամբ բռնություն (1992 թ.): [https://www.legal-tools.org/doc/f8d998/pdf/&ved=2ahUKewi4r8KY2dX#:text=Specific%20recommendations&text=\(b\)%20States%20parties%20should%20ensure,should%20be%20provided%20for%20victims](https://www.legal-tools.org/doc/f8d998/pdf/&ved=2ahUKewi4r8KY2dX#:text=Specific%20recommendations&text=(b)%20States%20parties%20should%20ensure,should%20be%20provided%20for%20victims)

12 Ընդհանուր հանձնարարական թիվ 30՝ կանայք կոնֆլիկտների կանխարգելման, կոնֆլիկտային և հետկոնֆլիկտային իրավիճակներում, Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտե (2013 թ.): <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CEDAW/GComments/CEDAW.C.CG.30.pdf>

կոչ է անում պետություններին ձեռնարկել ինտեգրված միջոցներ՝ կանխելու և վերացնելու կանանց նկատմամբ բռնությունը, հատկապես նրանց, ովքեր տուժել են պատերազմից. Ռազմավարական նպատակ E-ն խրախուսում է «լիովին հարգել միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերը զինված հակամարտություններում և ձեռնարկել բոլոր միջոցները, որոնք անհրաժեշտ են կանանց և երեխաների պաշտպանության համար, մասնավորապես բռնաբարությունից, հարկադիր մարմնավաճառությունից և անպարկեշտ հարձակման ցանկացած այլ ձևից»:¹³

- **ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի Կանանց, խաղաղության և անվտանգության վերաբերյալ բանաձևերը** – 2000 թվականից ի վեր Անվտանգության խորհուրդն ընդունել է Կանանց, խաղաղության և անվտանգության (WPS) 10 բանաձևեր՝ Անվտանգության խորհրդի (SCR) 1325 (2000), 1820 (2008), 1888 (2008), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2467 (2019), և 2493 (2019) բանաձևերը: Դրանք ուղղված են ուժեղացնելու կանանց մասնակցությունը որոշումների կայացմանը, հակամարտությունների կանխարգելմանը, հակամարտությունների լուծմանը և հետկոնֆլիկտային վերականգնմանը, ինչպես նաև կոնֆլիկտներում գենդերային և սեռական բռնության կանխարգելմանը և դադարեցմանը: Այս բանաձևերը¹⁴ (հատկապես ՀԿԵ 1325, ՀԿԵ 1820 և ՀԿԵ 1888), որոնք առաջին անգամ ընդունեցին, որ սեռական բռնությունը, երբ օգտագործվում է համատարած, համակարգված կամ որպես պատերազմի մարտավարություն, սպառնալիք է միջազգային խաղաղության և անվտանգության դեմ, հիմք են հանդիսացել բազմաթիվ ազգային քաղաքականության և գործողությունների ծրագրերի մասին հակամարտություններից տուժած միջավայրերում:

- **ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 1325 բանաձևը՝** ընդունված 2000 թվականի հոկտեմբերի 31-ին, անդրադարձավ կանանց վրա զինված հակամարտությունների անհամաչափ և եզակի ազդեցությանը: Եվ դա ընդգծում է կանանց հավասար և լիարժեք մասնակցության կարևորությունը՝ որպես խաղաղության և անվտանգության ակտիվ գործակալներ:

- **ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 1820 բանաձևը՝** ընդունված 2008 թվականի հունիսի 19-ին, սեռական բռնությունը ճանաչում է որպես պատերազմի զենք և մարտավարություն: Այն նշում է, որ բռնաբարությունը և սեռական բռնության այլ ձևերը կարող են սահմանվել պատերազմական հանցագործություն, մարդկության դեմ հանցագործություն կամ ցեղասպանությանը վերաբերող հիմնարար գործողություն: Այն կոչ է անում հատուկ ուսուցում տրամադրել զորքերին սեռական բռնության կանխարգելման և արձագանքման, ինչպես նաև կանանց խաղաղ գործողություններում տեղակայելու համար:

- **ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 1888 բանաձևը՝** ընդունված 2009 թվականի սեպտեմբերի 30-ին, կրկնում է, որ սեռական բռնությունը սրում է զինված հակամարտությունը և խոչընդոտում միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանը: Այն կոչ է անում ղեկավարությանը անդրադառնալ կոնֆլիկտների հետ կապված սեռական բռնությանը և փորձագետների թիմ տեղակայել, որտեղ տեղի են ունենում սեռական բռնության դեպքեր:

- **ՄԱԿ-ի Համաշխարհային գազաթնաժողով 2005 - Հազարամյակի զարգացման նպատակներ (MDGs)** Միավորված ազգերի կազմակերպության Հազարամյակի հռչակագիրը, որը ստորագրվել է 2000 թվականի սեպտեմբերին, աշխարհի առաջնորդներին պարտավորեցնում է պայքարել աղքատության, սովի, հիվանդությունների, անգրագիտության, շրջակա միջավայրի դեգրադացիայի և կանանց նկատմամբ խտրականության դեմ: ՀԶՆ-ները մի քանի ընդգծված հղումներ են դնում զինված հակամարտության իրավիճակներում կանանց և աղջիկ երեխաների նկատմամբ բռնությանը դադարեցնելու վերաբերյալ. «Մենք խստորեն դատապարտում ենք զինված հակամարտությունների իրավիճակներում կանանց և աղջիկների մարդու իրավունքների բոլոր խախտումները և

13 Պեկինի հռչակագիր և գործողությունների հարթակ (1995): Էջ 60. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>

14 Կանանց միջազգային լիգա հանուն խաղաղության և ազատության (n.d.) Անվտանգության խորհրդում կանանց, խաղաղության և անվտանգության մասին 2022 թվականի հոկտեմբերի 3-ի դրությամբ: <https://www.peacewomen.org/security-council/WPS-in-SC-Council>

սեռական շահագործման, բռնության և չարաշահման կիրառումը, և պարտավորվում ենք մշակել և իրականացնել ռազմավարություններ՝ զեկուցելու, կանխելու և պատժելու գենդերային բռնությունը:»¹⁵

- **Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան (Ստամբուլի կոնվենցիա)**¹⁶, ընդունված Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից 2011թ. ապրիլին, բեկումնային, իրավաբանորեն պարտավորեցնող միջազգային պայմանագիր է՝ վերացնելու կանանց նկատմամբ բռնությունը և ընտանեկան բռնությունը: Կոնվենցիան, որը առաջացել է կանանց և աղջիկների նկատմամբ բռնության մոնիտորինգի, օրենսդրության բացերը և լավագույն փորձը գտնելու նպատակով Եվրոպայի խորհրդի աշխատանքից, ներառում է միջոցառումների լայն շրջանակ, ներառյալ պարտավորությունները՝ սկսած իրազեկման բարձրացումից և տվյալների հավաքագրումից մինչև բռնության տարբեր ձևերը քրեականացնելու իրավական միջոցները: Ստամբուլյան կոնվենցիան կիրառվում է խաղաղության և զինված հակամարտությունների իրավիճակներում (Հոդված 2.2) և ճանաչում է զինված հակամարտությունների ժամանակ մարդու իրավունքների շարունակական խախտումները, որոնք ազդում են քաղաքացիական բնակչության, հատկապես կանանց վրա՝ համատարած կամ համակարգված բռնաբարության և սեռական բռնության տեսքով, ինչպես նաև գենդերային բռնության աճի պոտենցիալ՝ ինչպես հակամարտությունների ընթացքում, այնպես էլ դրանից հետո (ներածական):

■ Միջազգային քրեական իրավունք

Միջազգային քրեական իրավունքը վերաբերում է այնպիսի հանցագործություններին, ինչպիսիք են ռազմական հանցագործությունները, մարդկության դեմ հանցագործությունները և ցեղասպանությունը: 1998 թվականի Հռոմի կանոնադրությունը, որ ստեղծել է մշտական Միջազգային քրեական դատարան (ICC), ներառում է բռնաբարությունը, սեռական ստրկությունը, հարկադիր մարմնավաճառությունը, հարկադիր հղիությունը, հարկադիր ստերիլիզացումը և համեմատելի ծանրության սեռական բռնության այլ ձևերը՝ որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ (Հոդված 7.1.g) և պատերազմական հանցագործություններ (Հոդված 8.2.e):¹⁷

Չնայած միջազգային իրավունքի համաձայն զինված հակամարտությունների ժամանակ կանանց իրավական պաշտպանության զգալի աճին, կանայք շարունակում են բախվել իրենց մարդու իրավունքների խախտումների և ոտնահարումների: Սեռական բռնությունը դեռևս տարածված է հակամարտություններից տուժած շրջաններում: Հանցագործների պատասխանատվությունը և վերապրածների համար արդարադատության հասանելիությունը մնում է ծայրահեղ սահմանափակ: Կանայք շարունակում են չներկայացված լինել որոշումներ կայացնող պաշտոններում, անվտանգության և խաղաղապահ ուժերում և ընդհանուր առմամբ քաղաքական և խաղաղ գործընթացներում:¹⁸ Միջազգային իրավական փաստաթղթերում անդամ պետությունների կողմից սահմանված կանոնների իրականացումը տարբեր է և մեծապես կախված է ներքին քաղաքական աջակցությունից, հանրային վերաբերմունքից, քաղաքացիական հասարակության մասնակցությունից և բյուջետային աջակցությունից: Կանայք, խաղաղություն և անվտանգություն (WPS) օրակարգը առաջ մղելու և նորմատիվ չափանիշները տեղում ձեռնարկվելիք գործողությունների վերածելու հուսալի մեխանիզմներից մեկն է Գործողությունների Ազգային ծրագրերի(NAPs) ՄԱԿ ԱԽ 1325 բանաձևը: Այնուամենայնիվ, NAP-երի և WPS-ի օրակարգի իրականացման համար համարժեք ֆինանսավորումը, ընդհանուր առմամբ, մնում է էական մարտահրավեր: 103 երկրներից միայն 35-ը (36%), որոնք ընդունել են Գործողությունների Ազգային ծրագրերի ՄԱԿ ԱԽ 1325 բանաձևը, բյուջե է հատկացրել NAP-երի իրականացման համար: ¹⁹ Այսպիսով, շատ կարևոր է մշակել հստակ ռազմավարություններ և լուծել այս մարտահրավերը:

15 Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեա (2005 թ.): A/RES/60/1, էջ 26: Համաշխարհային գազաբնածողովի արդյունքները. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

16 Եվրոպայի խորհուրդ (2011). Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին կոնվենցիա. <https://rm.coe.int/168008482e>

17 Միավորված ազգերի կազմակերպություն (1998): Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի կանոնադրությունը. Հռոմ. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

18 Կին խաղաղարարների համաշխարհային ցանց (2017). No Money, No NAP. ՄԱԿ ԱԽ-ի 1325, ազգային գործողությունների պլանների ծախսերի և բյուջետավորման ձեռնարկ, էջ 14. Նյու Յորք, ԱՄՆ: https://gnwp.org/wp-content/uploads/GNWPCostingBudgetingManual_Eng_4web.pdf

19 Կանանց միջազգային լիզա հանուն խաղաղության և ազատության. Ազգային գործողությունների պլաններ. մի հայացքով. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ. <https://1325naps.peacewomen.org/>

3 Հիմնական դերակատարները, ովքեր պատասխանատու են պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո կանանց և աղջիկների պաշտպանության համար:

Պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո կանանց և աղջիկների պաշտպանության համար պատասխանատու հիմնական դերակատարներն են **կառավարական մարմինները, հասարակական հաստատությունները և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները**, որոնք իրավասու են իրականացնել միջոցառումներ և քաղաքականություն՝ ուղղված մեկ երկրի համակարգային արձագանքի շրջանակներում կանանց և աղջիկների նկատմամբ բռնության բոլոր ձևերի կանխարգելմանը և վերացմանը:

Բոսնիա և Հերցեգովինայում պատերազմի փորձը ցույց է տվել, որ պաշտպանության **պաշտոնական համակարգը անբավարար է**: Եթե կանայք կոնֆլիկտի ժամանակ հայտնում են գենդերային բռնության մասին, ապա նրանք դեմ են հայրիշխանական նորմերին, հասարակության մեջ կանանց և տղամարդկանց դերի կարծրատիպային սպասումներին: Նրանք հաճախ մեղադրում են տղամարդկանց, ովքեր ռազմական այլ հանցագործությունների հեղինակ են և երբեմն իրենց տեղական համայնքում հերոսներ են համարվում: Այդ պատճառով, ինչպես նաև կանանց ճանաչման բացակայության պատճառով, մենք կարող ենք ավելի շատ դիտարկել գենդերային բռնության մասին հաղորդումներ հակամարտության ժամանակ, քան քրեական հանցագործության մասին հաղորդումներ. կանանց դեմ. այն իրենից ներկայացնում է քաղաքական միջամտություն, կոչ՝ պատասխանատվության ենթարկելու նրանց, ովքեր չարաշահել են քաղաքական և սոցիալական մղումը և հանցագործություն են կատարել կանանց նկատմամբ:

Ի լրումն ինստիտուցիոնալ շրջանակի, պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո գենդերային և ընտանեկան բռնությանը արձագանքելը պահանջում է նաև **կանանց համերաշխության ցանցի** ձևավորում, որը կաշխատի սոցիալական միջավայրի ձևավորման ուղղությամբ, որտեղ կանայք պաշտպանված կլինեն տեսանելի և անտեսանելի բռնությունից և մարդու հիմնարար իրավունքների ոտնահարումից: Կանանց բռնությունից պաշտպանելը պետք է ներառի պատասխաններ՝ հարմարեցված սոցիալական և մշակութային համատեքստին, որտեղ տեղի է ունենում բռնությունը: Այն պետք է դիտարկի բռնության տարբեր ձևեր, ներառյալ բռնությունը իրավունքների, սովորույթների և կրոնի անվան տակ, ինչպես նաև պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո կանանց նկատմամբ խտրականության տարբեր ձևերը: Կարևոր է նաև հաշվի առնել պատերազմի բնույթն ու տևողությունը, տարածքի սոցիալական և պատմական համատեքստը, որտեղ պատերազմ է ընթանում, ինչպես նաև երկրում համակարգի քաղաքական և իրավական դասավորությունն ու կազմակերպումը:

Պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո կարևոր է պատասխանատու դերակատարների ներգրավումը, ինչպիսիք են պետական մարմինները, ազգային, տարածքային և տեղական խորհուրդներն ու **վարչակազմերը կանանց և աղջիկների պաշտպանության միջոցների մշակման և իրականացման գործընթացներում՝ հիմնված ժողովրդավարության և մարդու հիմնարար իրավունքների պաշտպանության ներկայիս կարիքների և սկզբունքների վրա**: Հիմնական պատասխանատու դերակատարները պետք է գնահատեն վերապրածների կարիքները՝ հաշվի առնելով բոլոր համապատասխան պատերազմական և հետպատերազմյան հանգամանքները, որպեսզի համապատասխան որոշումներ կայացվեն: Մոտեցումը պետք է հիմնված լինի կրկնակի բռնության կանխարգելման, վերապրածների երկրորդական վիկտիմիզացիայից, քրեական հանցագործությունների հետապնդումից և հատուցումից պաշտպանելու վրա:

«Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի (Ստամբուլի կոնվենցիա)²⁰) գլուխը, որը վերաբերում է բռնության զոհերին պաշտպանելուն և աջակցելուն, ընդգծում է, որ Կոնվենցիայի շրջանակներում ընդգրկված բռնության բոլոր ձևերը չեն դադարում զինված ընդհարումների կամ օկուպացիայի ժամանակաշրջանում: Կոնվենցիայի կիրառելիության շարունակություն զինված հակամարտությունների ժամանակ նախատեսված է ի լրումն միջազգային մարդասիրական իրավունքի և միջազգային քրեական իրավունքի սկզբունքների: Ստամբուլի

20 Եվրոպայի խորհուրդ (2011). Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին կոնվենցիա. <https://rm.coe.int/168008482e>

կոնվենցիայի դրույթները ճանաչում են աջակցության և պաշտպանության հիմնական դերակատարներ ու սկզբունքներ՝ **անդամ պետություններին պարտավորեցնելով պաշտպանել կանանց և աղջիկներին բռնությունից պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո, և ապահովել փոխադարձ համագործակցություն և համակարգում բռնության բոլոր ձևերի զոհերին և ականատեսներին աջակցություն և պաշտպանություն տրամադրելու հարցում:** Հատկապես կարևորվում են հետևյալ մեխանիզմները՝ դատական, դատախազություն, իրավապահ մարմիններ, տեղական և տարածքային իշխանություններ, հասարակական կազմակերպություններ և այլ համապատասխան կազմակերպություններ: Ստամբուլի կոնվենցիան պարզաբանում է, որ այն դերակատարների ցանկը, որոնք կարող են ներգրավվել աջակցության և պաշտպանության մեջ, բաց է, որպեսզի հնարավոր լինի համագործակցել ցանկացած այլ կազմակերպության հետ, որը կարևոր է համարվում անդամ երկրի կողմից: «Մեխանիզմ» տերմինը վերաբերում է ցանկացած ֆորմալ կամ ոչ ֆորմալ կառույցի, ինչպիսիք են համաձայնեցված արձանագրությունները, կլոր սեղանները կամ ցանկացած այլ մեթոդ, որը թույլ է տալիս ավելի մեծ թվով փորձագետների համագործակցությունը՝ օգտագործելով ստանդարտացված մոտեցում: Այն չի պահանջում պաշտոնական մարմնի կամ հիմնարկի ստեղծում:

Ընդգծվում է նաև **վերապրածներին մասնագիտացված աջակցության ծառայություններ ուղղորդելու հնարավորության կարևորությունը, օրինակ՝ կանանց ապաստարան կամ բռնաբարության և սեռական բռնության ճգնաժամային կենտրոն, որը հաճախ գործում է ոչ կառավարական կազմակերպությունների կողմից:** Այս ծառայությունները տուժողին աջակցություն կտրամադրեն՝ ապահովելով առողջության պաշտպանությունը, անհրաժեշտության դեպքում հավաքելով դատաբժշկական տվյալներ, հոգեբանական և իրավական խորհրդատվություն և ձեռնարկելով հետագա քայլեր, օրինակ՝ դատական համակարգի հետ աշխատելը:

Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի սեռական բռնության (ՍԲ) զոհերին, երբ խոսքը վերաբերում է աջակցության և պաշտպանությանը, հատկապես դատական հաստատությունների առջև դատավարություններում, որտեղ նրանք հայտնվում են որպես վկաներ: Ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի, զոհերը հասարակության մեջ խարանձան պատճառով պաշտպանության ավելի մեծ կարիք ունեն, և ցուցմունքները հաճախ ցավոտ և ռետրավճարաբեկ են նրանց համար: ՍԲ վերապրածները և , ընդհանրապես, պատերազմի ժամանակ գենդերային բռնության ենթարկված կանայք, պետք է ստանան զգայուն պաշտպանություն հիմնական դերակատարներից: Այս աջակցությունը չի կարող կախված լինել տուժողի բռնության մասին պաշտոնական հաստատություններին հայտնելու և գործընթացում վկա լինելու պատրաստակամությունից: Հիմնական դերակատարները պետք է պատրաստ լինեն պաշտպանելու և աջակցելու կանանց, եթե նրանք օգնություն են խնդրում ցանկացած հանգամանքներում:

Դատական ինստիտուտները կարևոր դերակատարներ են՝ ապահովելու ռազմական հանցագործություն կատարողների նկատմամբ պատժամիջոցները, ինչը ներկայացնում է ոչ միայն ինչ-որ բարոյական հաղթանակ և արդարադատության բավարարում վերապրածների համար, այլ նաև կանանց և աղջիկների նկատմամբ բռնության կրկնության կանխում: Սա վերադարձնում է վերապրողների ինքնավստահությունը, մեծացնում է սոցիալական կյանքում ավելի արդյունավետ ներգրավվելու հնարավորությունները և նախադրյալներ ստեղծում վախից ու ճնշումից զերծ կյանքի համար: Սա հատկապես կարևոր է վերապրածների համար, ովքեր կարևոր դեր ունեն ռազմական հանցագործությունների մեջ մեղավորներին և կասկածյալներին հետապնդելու հարցում: Գործընթացը հնարավորինս որակյալ և արդյունավետ դարձնելու համար վերապրածները աջակցության կարիք ունեն՝ արդարադատության հասանելիության համար: Ցանկացած ձևի շարաշահումներից փրկվածներին աջակցության տարբեր ձևերը անհրաժեշտ գործունեություն են հասարակության բոլոր շերտերի համար:

4 Պատերազմի ազդեցությունը կանանց և աղջիկների վրա

Պատերազմի հետևանքները կանանց և աղջիկների վրա և ԲԿՆ-ի հատվող չափերը

Պատերազմը և հակամարտությունները տարբեր կերպ են ազդում կանանց, տղամարդկանց, տղաների և աղջիկների վրա: Նրանք կարող են տարբեր լինել պատճառներով և մասշտաբներով, սակայն կանանց վրա կոնֆլիկտների ազդեցությունը նմանություններ ունի ամբողջ աշխարհում: Լայնորեն ճանաչվել է կոնֆլիկտի բացասական ազդեցությունը գենդերային հարաբերությունների և, մասնավորապես, կանանց վրա: Ուկրաինայում ներկայիս պատերազմը նաև ապացուցել է, որ ինչպես կարճաժամկետ, այնպես էլ երկարաժամկետ հեռանկարում ավելի շատ է վնասում կանանց և աղջիկներին, քան մյուս բնակչությանը:²¹ Կանայք և աղջիկները տառապում են ոչ միայն պատերազմի և հակամարտությունների անմիջական հետևանքներից, այլև դրանց կողմնակի ազդեցություններից:

Պատերազմի ժամանակ կանայք իրենց վրա են վերցնում բոլոր ռիսկերն ու պարտականությունները՝ փրկելու իրենց երեխաներին և ընտանիքներին և ստիպված են լինում լքել իրենց տները՝ բաժանելով նրանց իրենց աջակցության ցանցերից: Ըստ ՄԱԿ ՓԳՀ-ի՝ ՄԱԿ-ի Փախստականների Գործակալության՝ **մուլտրակի 80 միլիոն տեղահանվածների կեսից ավելին կանայք և երեխաներ են**, մի իրավիճակ, որը մեծացնում է գենդերային բռնության, այդ թվում՝ սեռական բռնության վտանգը: ՄԱԿ-ի բացահայտումները ցույց են տալիս, որ բարդ հումանիտար պայմաններում գտնվող փախստական կանանցից հինգից առնվազն մեկը ենթարկվել է սեռական բռնության: Այնուամենայնիվ, իրական թվերը, ամենայն հավանականությամբ, ավելի բարձր են, քանի որ հումանիտար համատեքստում սեռական և գենդերային բռնության վերաբերյալ տվյալները դեռևս չեն հաղորդվում:²² Կոնֆլիկտային իրավիճակներում կանայք հաճախակի ճանապարհորդում են երկար տարածություններ սննդի, ջրի, վառելիքի և բժշկական օգնության համար՝ հոգալու իրենց ընտանիքների մասին, ինչը մեծացնում է հարձակումների, սեռական բռնության ենթարկվելու կամ ականներից ստացված վնասվածքների վտանգը:

Գենդերային բռնությունը և պատերազմը անհերքելիորեն փոխկապակցված են, քանի որ կանայք և երեխաները հակամարտությունների ժամանակ ենթարկվում են ֆիզիկական, սեռական, բանավոր և հոգեբանական բռնության: Համաձայն ՄԱԿ ՓԳՀ-ի տվյալների՝ 2020 թվականին Աֆղանստանում կանանց 87%-ը ենթարկվել է ԳԲ-ի առնվազն մեկ ձևի, իսկ 62%-ը՝ հոգեբանական, ֆիզիկական և սեռական բռնության:²³ Հակամարտության ժամանակ, երբ ֆորմալ առողջապահական և հոգեոցիալական ծառայությունները հաճախ խիստ փոխադրված են, իսկ համայնքի աջակցության համակարգերը թույլ են, բռնության հետևանքները կարող են ավելի կործանարար լինել կանանց համար: Կանանց նկատմամբ բռնաբարությունը և սեռական բռնությունը նույնպես ճանաչվել են որպես ռազմական մարտավարություն և պատերազմի գենք, ինչպես բացատրվում է հաջորդ ենթաբաժնում:

Կանանց և երեխաների խոցելիության աճ. քանի որ տղամարդիկ հեռանում են կռվելու, հաճախ սպանվում կամ անհետանում են կոնֆլիկտների ժամանակ, կանայք միակ պատասխանատուն են տնային տնտեսության մասին հոգալու, ապրուստի միջոցը վաստակելու, տնից դուրս ակտիվ լինելու և նոր պաշտոններ ստանձնելու՝ գոյատևելու համար: Նրանք պայքարում են աշխատատեղերի և փող ստանալու համար, ինչը հանգեցնում է ներքին և արտաքին միգրացիայի, որտեղ կանայք հակված են աշխատատեղեր զբաղեցնել ոչ ֆորմալ հատվածում՝ առանց սոցիալական պաշտպանության, ինչը նրանց էլ ավելի խոցելի է դարձնում: Սա նաև

21 Մաչանի, Ա. (2022). Ուկրաինայում պատերազմն ամենաշատը կվնասի կանանց և երեխաներին. Համաշխարհային քաղաքականության տեսություն. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/30381/for-children-and-women-war-s-impact-is-disproportionately-high>

22 Միավորված ազգերի կազմակերպության Մարդասիրական հարցերի համակարգման գրասենյակ (2019): Համաշխարհային մարդասիրական ակնարկ, էջ 17: <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/GHO2019.pdf>

23 Կոն, Դ. (2021): Աֆղանստանի կանայք և աղջիկները անմիջական սպառնալիքի տակ. պաշտպանելու և օգնելու պատասխանատվությունը նոր է սկսվում, էջ 9: Refugees International. <https://bit.ly/3OmsCAb>

մեծացնում է մարդկանց թրաֆիքինգի ռիսկերը: Ավելին, սա վնասում է առանց բավարար ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին, ինչը ազդում է նրանց դպրոցում սովորելու և հոգեբանական վիճակի վրա:²⁴

Հակամարտությունների և մարդկանց թրաֆիքինգի միջև կապերը. մարդիկ, ովքեր փորձում են փախչել պատերազմական գոտուց և լքել իրենց տները, շափազանց խոցելի են և մարդկանց թրաֆիքինգի շատ ավելի բարձր ռիսկի տակ են: Նրանք, ում ինքնությունը և ճամփորդական փաստաթղթերը մնացել են հակամարտության գոտիներում կամ առգրավվել և կորել են գերբեռնված փոխադրամիջոցներով ճանապարհորդելիս կամ կոլեկտիվ պահման կետերում/փախստականների ճամբարներում մնալիս, կարող են շատ հեշտությամբ դառնալ թրաֆիքինգի զոհ: Փախստականները և տեղահանվածները գտնվում են հարկադիր աշխատանքի և բռնի մարմնավաճառության, օրգանների առևտրի և այլնի վտանգի տակ:

Բացի այդ, **կին կամ աղջիկ լինելը հատվում է ռիսկի այլ գործոնների հետ, ինչպիսիք են տարիքը, հաշմանդամությունը, գենդերային ինքնությունը, սեռական կողմնորոշումը և էթնիկ պատկանելությունը**, որտեղ բռնության ենթարկվածության և խոցելիության մակարդակը կարող են ավելի մեծ լինել:

Կին, դեռահաս կամ երեխա լինելը մեծացնում է բռնության վտանգը այնպիսի ճգնաժամերի ժամանակ, ինչպիսին է զինված հակամարտությունը: Իրենց տարիքից և սեռից ելնելով՝ աղջիկները կարող են շահագործվել, ոտնձգությունների և բռնության ենթարկվել ընտանիքի անդամների, զինվորականների, զինված խմբերի, ոստիկանության, խաղաղապահ ուժերի և մարդասիրական օգնության աշխատակիցների կողմից:²⁵ Ավելին, զինված հակամարտության ընթացքում զգալիորեն թուլանում են համայնքային աջակցության և պաշտպանության կառույցները, իսկ աղջիկների խոցելիությունը զգալիորեն մեծանում է հետևյալ պատճառներով.

- **Դպրոցի և կրթության հասանելիության բացակայություն.** Ճգնաժամի սկզբում աղջիկներն առաջին են իրենց համայնքներում, ովքեր թողնում են դպրոցը և վերջինը վերադառնում, երբ այն ավարտվում է: Բռնի հակամարտությունների ժամանակ «աղջիկների դպրոցից դուրս մնալու հավանականությունը 2,5 անգամ ավելի շատ է, քան տղաներինը»: Փախստականների և ընդունող համայնքներում տեղահանման ֆինանսական բեռը նշանակում է, որ ընտանիքները երբեմն ավելի հավանական է, որ վճարեն իրենց որդու կրթության համար, քան իրենց դստեր:²⁶
- **Վաղ ամուսնություններ.** Պատերազմի հետևանքով քայքայված տնտեսության, աղքատության և սովի պատճառով աղջիկները կարող են վաղ տարիքում ամուսնանալ ծնողների կողմից՝ օժիտ ձեռք բերելու կամ պարզապես կերակրելու լրացուցիչ բերանից ազատվելու համար:²⁷ Երեխաների ամուսնության ամենաբարձր ցուցանիշներ ունեցող 20 երկրների կեսից ավելին փխրուն է կամ հակամարտությունների ազդեցության տակ է:²⁸ Այն աղջիկները, ովքեր ամուսնանում են մինչև 18 տարեկանը, ավելի հավանական է, որ թողնեն դպրոցը և ենթարկվեն ընտանեկան բռնության կամ կարող են բախվել հղիության և ծննդաբերության ընթացքում բարդություններից մահանալու էականորեն բարձր ռիսկի:²⁹

24 Գասսաման Ֆ., Սիզել Մ., Վանոր Մ., Վայրկեր Ջ. (2017). Ծնողների միզոնային և երեխաների բարեկեցության միջև հարաբերությունների բացահայտում: Springer . <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s12187-017-9461-z.pdf>

25 Սիդդիքի, Ա. (2012). Արտակարգ իրավիճակի բացակայում. Օգնության պարադիգմը տեղափոխելով դեռահաս աղջիկներին: Դեռահաս աղջիկների կոալիցիա. Երիտասարդության ուժ. <https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/files/resources/1-Missing-the-Emergency-Shifting-Paradigm-on-Adolescent-Girls.pdf>

26 Սիմփսոն, Գ. (2018): Անհայտ կորած խաղաղությունը. Երիտասարդության, խաղաղության և անվտանգության անկախ առաջընթացի ուսումնասիրություն, էջ 92: UNFPA և PBSO. <https://www.youth4peace.info/system/files/2018-10/youth-web-english.pdf>

27 Հյունան Բայթս Վոլջ (2016): Վերջ տալով երեխաների ամուսնությանը: Իրագործել համաշխարհային զարգացման նպատակների խոստումը աղջիկներին: 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/africa#55d888>

28 Վիճակագրություն (2021). 2021 թվականի դրությամբ մանկական ամուսնությունների ամենաբարձր մակարդակ ունեցող երկրները: Statista Research Department. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://www.statista.com/statistics/1226532/countries-with-the-highest-child-marriage-rate/#:~:text=Niger%20has%20the%20highest%20child,63%20percent%20to%2068%20percent>

29 Հավասար ամենուր (2022): 5 ուղիներ, որոնցով կոնֆլիկտը խանգարում է աղջիկներին և կանանց ամենուր հավասար լինել: ՄԱԿ-ի հիմնադրամ. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: https://equaleverywhere.org/story/5-ways-conflict-prevents-girls-and-women-from-being-equal-everywhere/?utm_source=LinkedIn&utm_medium=Organic&utm_campaign=EqualEverywherehttps://www.unhcr.org/be/wp-content/uploads/sites/46/2020/07/Global-Trends-Report-2019.pdf

- **Կենցաղային պարտականությունների ավելացում.** «Դեռահաս աղջիկները և իգական սեռի երեխաները կարող են ստանձնել ավելի մեծ տնային պատասխանատվություն ճգնաժամի ժամանակ՝ հոգալով կրտսեր եղբայրների և քույրերի մասին, կառավարելով տնային տնտեսությունները, եթե ծնողները բացակայում են կամ նրանք սպանվում են պատերազմի ժամանակ»:³⁰

Տարեց կանայք նույնպես կարող են բախվել բռնության բարձր ռիսկի բախումների և ճգնաժամերի ժամանակ: Բացի տարիքից, շարժունակության պակասից և թույլ առողջությունից, նրանք կարող են բախվել.

- **Աղքատության ավելի բարձր ռիսկի.** Անաշխատունակության կամ կենսաթոշակային սխեմաների խաթարման պատճառով.
- **Առողջության և սնուցման կարիքների.** Քանի որ առողջապահական և այլ սոցիալական ծառայությունները խաթարված են, դրանք կարող են երկրորդական ուշադրություն դարձնել երիտասարդներին՝ պատշաճ սնվելու, առողջապահական խնամքի և ապաստանի առումով:
- **Մենակ և անպաշտպան լինելուն.** Պատերազմի ժամանակ տարեցները հաճախ մնում են տանը: Ոմանք մնում են, քանի որ չեն ցանկանում բեռ լինել իրենց ընտանիքների համար կամ պարզապես այն պատճառով, որ ցանկանում են պաշտպանել իրենց տները: Մնալով մենակ՝ նրանք կարող են բախվել չարաշահումների, ներառյալ սեռական բռնությունը մարտիկների, տեղական ավազակախմբերի կամ համայնքի ագրեսիվ անդամների կողմից, ի թիվս այլոց: Տարեց կանանց նկատմամբ սեռական բռնությունը տարածված է, սակայն շարունակում է հիմնականում անտեսվել՝ սխալ ենթադրությունների պատճառով, որ սեռականությունն ու սեռական բռնությունը տարիքի հետ անհետանում են:³¹
- **Մեկուսացմանը.** Տարեցները հաճախ չեն կարողանում փախչել հակամարտությունից և կարող են մնալ մենակ առանց ընտանիքի կամ «պատերազմի ժամանակ կորցնում են իրենց ընտանիքի անդամներին, այնպես որ աջակցության համակարգերը, որոնց վրա նրանք հաճախ ապավինում էին հակամարտությունից առաջ, կարող են այլևս հասանելի չլինել նրանց համար»:³² Նրանք մնում են մեկուսացված և կտրված աջակցությունից, ներառյալ դեղորայքի և սննդի հասանելիությունը:

Հաշմանդամություն ունեցող աղջիկներն ու կանայք նույնպես բախվում են պատերազմի և հակամարտությունների ժամանակ բռնության ենթարկվելու մեծ ռիսկի: Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը գնահատում է, որ ցանկացած բնակչության 15%-ը կազմում են հաշմանդամություն ունեցող անձինք: 2020 թվականի վերջին, աշխարհում բռնի տեղահանված 82,4 միլիոն մարդկանցից մոտ 12,4 միլիոնը հաշմանդամություն ունեցող անձինք էին:³³ Հակամարտությունն ինքնին կարող է ավելի շատ կանանց մտավոր և ֆիզիկապես հաշմանդամ դարձնել պատերազմի հետ կապված սթրեսի և տրավմայի, վայրագությունների, որոնք բախվում են, կամ ականների, հրազենային վնասվածքների, հրդեհների և ռմբակոծությունների հետևանքով: Հակամարտությունները հաճախ սրում են հաշմանդամություն ունեցող կանանց առկա խնդիրները, որոնք կարող են չունենալ համայնքային կամ ընտանեկան աջակցություն, կրթություն կամ առողջապահական խնամք, որոնք վրա նրանք ապավինում էին մինչ պատերազմը:

30 Սիդդիքի, Ա. (2012). Արտակարգ իրավիճակի բացակայում. Օգնության պարադիգմը տեղափոխելով դեռահաս աղջիկներին: Դեռահաս աղջիկների կոալիցիա. <https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/files/resources/1-Missing-the-Emergency-Shifting-Paradigm-on-Adolescent-Girls.pdf>

31 ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ (2022 թ.): ՄԱԿ-ի փորձագետները կոչ են անում պետություններին անդրադառնալ տարեց կանանց նկատմամբ բռնությանը, նախատինքին և անտեսմանը: ՄԱԿ. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: UN. Accessed September 8, 2022. <https://www.ohchr.org/en/taxonomy/term/824>

32 HelpAge International (2022): Ուկրաինա. տարեց մարդիկ կանգնած են լքվածության և մեկուսացման առջև, մինչ Ռուսաստանի հետ հակամարտությունը սրվում է: 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://www.helpage.org/newsroom/latest-news/ukraine-old-er-people-face-abandonment-and-isolation-as-conflict-with-russia-intensifies/>

33 Միգրացիոն տվյալների պորտալ (2022): Հաշմանդամություն և մարդկանց շարժունակություն. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://www.migrationdataportal.org/themes/disability-and-human-mobility#foot>

Հաշմանդամություն ունեցող կանայք և աղջիկները հակամարտությունների ժամանակ կարող են դիմակայել հետևյալ մարտահրավերներին.

- **Սահմանափակ շարժունակություն.** Սահմանափակ շարժունակությունը կարող է հանգեցնել վտանգավոր իրավիճակներից խուսափելու անկարողության, և, հետևաբար, հաշմանդամություն ունեցող կանայք և աղջիկները կարող են ավելի շատ ենթարկվել սեռական բռնության և բռնաբարության:³⁴ Նաև նրանց հիմնական ծառայությունների հասանելիությունը, ինչպիսիք են կացարանը, սնունդը, ջուրը, սանիտարիան, հիգիենայի ապրանքները և բժշկական օգնությունը կարող է սահմանափակվել:³⁵
- Չնայած բոլոր կանայք տուժում են կոնֆլիկտի ժամանակ, հաշմանդամություն ունեցող կանայք հիմնականում «**ավելի խոցելի են ֆիզիկական, հոգեբանական, սեռական կամ ֆինանսական բռնության, անտեսման, ծուղակի մեջ ընկնելու և դեգրադացիայի նկատմամբ**», քանի որ նրանք կարող են ավելի քիչ ի վիճակի լինել խուսափել կոնֆլիկտից և պաշտպանվել, կամ ի վիճակի չեն հասնել զեկուցելու և արդարադատության մեխանիզմներին:³⁶

Զինված հակամարտությունը խիստ ազդում է լեսբուհի, գեյ, բիսեքսուալ, տրանսգենդեր և ինտերսեքս (ԼԳՏԻ+) մարդկանց իրավունքների և անվտանգության վրա: Զինված հակամարտությունների ժամանակ ԼԳՏԻ+ անհատները հաճախ ամենաքիչ պաշտպանված են բոլոր խմբերից և «բախվում են բռնի միջավայրի և օրենքի գերակայության խախտումից բխող լրացուցիչ ռիսկերի»³⁷: Ըստ ՄԱԿ ՓԳՀ-ի, ԼԳՏԻ+ անձինք բախվում են «խտրականության, ոտնձգությունների, չարաշահումների, ահաբեկման, ֆիզիկական, էմոցիոնալ և սեռական բռնության, ներառյալ սպանություն, բռնաբարություն, խոշտանգում և հոգեբուժական և հոգեբանական, այսպես կոչված, «փոխակերպման թերապիաներ»:³⁸ Ելնելով փրկվածներին աջակցող ՀԿ-ների փորձից՝ կոնֆլիկտային տարածքներում տարածված են հետևյալ ռիսկերը.

- Ինչպես հայտնում են Ուկրաինայի ՔՀԿ-ները, պատերազմի ընթացքում ԼԳՏԻ+ մարդկանց համար **հորմոնալ փոխարինող թերապիայի և այլ բժշկական բուժումների հասանելիությունը խիստ սահմանափակվել է:**
- **ԼԳՏԻ+ անձանց նկատմամբ բռնությունները նույնպես հանգեցրել են նրանց տեղահանման** – օրինակ՝ Ուկրաինայի արևելքում զինված խմբավորումների վերահսկողության տակ գտնվող տարածքից: Անհատները հատուկ թիրախ են դարձել իրենց սեռական կողմնորոշման, գենդերային ինքնության և գենդերային արտահայտման պատճառով: Նրանք ստիպված են եղել լքել իրենց տները այն բանից հետո, երբ ենթարկվել են ահաբեկման և նույնիսկ մահվան սպառնալիքների:³⁹ Ավելին, փաստաթղթային խնդիրների պատճառով **տրանս կանայք և ոչ բինար անձինք չեն կարող լքել երկիրը**, քանի որ ծննդյան պահին գրանցված են որպես «արական սեռի»: Որոշ դեպքերում նրանք նույնիսկ բացառված են տարահանման և արտակարգ իրավիճակների արձագանքներից:

34 Միավորված ազգերի կազմակերպության կանայք (2013). Կանանց նկատմամբ բռնություն կոնֆլիկտներում, հետևյալ փոփոխություններ և արտակարգ իրավիճակներում: 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://enjdawn.org/en/articles/1483-introduction.html>

35 Women Enabled International (2021): Հաշմանդամություն ունեցող կանանց և աղջիկների իրավունքները հակամարտությունների և հումանիտար արտակարգ իրավիճակներում. Վաշինգտոն, ԱՄՆ. <https://womenenabled.org/wp-content/uploads/Women%20Enabled%20International%20-%20Rights%20of%20Women%20and%20Girls%20with%20Disabilities%20in%20Conflict%20and%20Humanitarian%20Emergencies%20-%20English.pdf>

36 Օրտոլեվա, Ս. (2017). Հաշմանդամություն ունեցող կանանց և աղջիկների հաշվառում կոնֆլիկտային և ճգնաժամային իրավիճակներում. գործողությունների և իրականացման առաջարկություններ. Vol.42, No 4. Հաշմանդամության իրավունքները պաշարման տակ. Ամերիկյան իրավաբանների ասոցիացիա. https://www.americanbar.org/groups/crsj/publications/human_rights_magazine_home/2016-17-vol-42/disability-rights-under-siege/accounting-for-women-and-girls-with-disabilities-in-conflict-and/#:~:text=Although%20all%20women%20suffer%20during,less%20access%20to%20reporting%20and

37 Մարգալիտ, Ա. (2018). Դեռևս կոյր կետ. ԼԳՏ անձանց պաշտպանությունը զինված հակամարտության և բռնության այլ իրավիճակներում, էջ 238: Կարմիր խաչի միջազգային տեսություն. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r39345.pdf>

38 ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ (2021 թ.): Համաշխարհային կյոթ սեղան ԼԳՏԻ+ հարկադիր տեղահանված և քաղաքացիություն չունեցող անձինք. պաշտպանություն և լուծումներ – Քննարկման փաստաթուղթ: Ժնև, Շվեյցարիա. <https://www.unhcr.org/publications/brochures/611e33704/2021-global-roundtable-lgbtq-persons-forced-displacement-statelessness.html>

39 Բոնդ, Կ., Վլասովա, Ա. (2017). Գեյ և տեղահանված՝ ուկրաինական հակամարտության առաջնագծում. ՄԱԿ ՓԳՀ, Դոնեցկ. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://www.unhcr.org/news/stories/2017/9/597ef1fc4/gay-displaced-frontlines-ukraines-conflict.html>

- **Սոցիալական և տնտեսական մարգինալացումը**, որ սրվել է հակամարտության հետևանքով, կարող է դրդել L9F5H+ մարդկանց սեռական շահագործման, որտեղ նրանք բախվում են չարաշահումների և բռնությունների մեծ ռիսկի՝ հաճախ նրանց ձերբակալած ոստիկանների կամ զինվորականների կողմից:⁴⁰
- Պատերազմի ժամանակ **բացակայում է գենդերային տարանջատված ապաստարաններ, լոգարաններ, առողջապահական և այլ հաստատություններ**, և նրանք, ովքեր չեն համապատասխանում նորմատիվ արական/իգական սեռերին, կամ նրանք, ովքեր օրենքով կամ հրապարակայնորեն ճանաչված չեն որպես իրենց նույնական սեռ, բացառվում են տարբեր օբյեկտներից: Օրինակ՝ տրանսգենդեր կանանց, ովքեր հանրության կողմից չեն ընկալվում որպես կին, կարող են զրկվել այլ կանանց հետ ապահով ապաստարան մուտք գործելու իրավունքից և կարող են հարկադրված լինել ապաստանով կիսվել տղամարդկանց հետ: Սա մեծացնում է նրանց վրա հարձակման, ոտնձգությունների և չարաշահումների ռիսկը:⁴¹

Պատերազմի և հակամարտությունների ժամանակ ԳԲ-ն կանխելու և համարժեք արձագանքելու համար շատ կարևոր է հասկանալ, թե ինչպես է այն տարբեր կերպ ազդում խմբերի վրա՝ կախված նրանց սեռից, ռասայից, տարիքից և հաշմանդամությունից, ի թիվս այլ գործոնների:

Պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո գենդերային բռնության բնորոշ ձևերը

Գենդերային բռնություն տերմինը վերաբերում է կանանց և աղջիկների նկատմամբ իրականացվող բռնությանը, ինչպես նաև տղամարդկանց և տղաների, ինչպես նաև լեսբիների, գեյերի, բիսեքսուալների, տրանսգենդերների և ինտերսեքսների նկատմամբ բռնության որոշ ձևերի, որոնք «առաջնորդված են նրանց պատժելու ցանկությամբ, ովքեր համարվում են գենդերային նորմերին հակասող»:⁴²

ԳԲ-ի ամենատարածված օրինակներն են սեռական և ընտանեկան բռնությունը, սեռական շահագործումը և թրաֆիքինգը, հարկադիր ամուսնությունը և հղիությունը, ինչպես նաև ավանդական պրակտիկաները, որոնք վնաս են պատճառում, ինչպիսիք են կանանց թլպատումը, պատվի սպանությունը և այրիների ժառանգությունը:⁴³ Այս գլուխը կենտրոնանում է ԳԲ-ի ամենատարածված ձևերից մի քանիսի վրա՝ հակամարտության ընթացքում և դրանից հետո:

■ Ընտանեկան բռնությունը պատերազմի ժամանակ և դրանից հետո

Պատերազմական հանգամանքները չեն դիտվում որպես ընտանեկան բռնության պատճառ, սակայն **պատերազմական հակամարտություններին մասնակցելը և պատերազմական տրավմայի ենթարկվելը կարող են բռնության դրվագների «ձգան» լինել և նպաստել ընտանեկան բռնության ինտենսիվության և մասշտաբի բարձրացմանը**: Պատերազմի ընթացքում ընտանեկան բռնության աճին նպաստող որոշ գործոններ են վախն ու անորոշությունը, սոցիալ-տնտեսական անկայունությունը, հաստատված ընտանեկան դինամիկայի և հարաբերությունների խախտումը, ակոհոլի և թմրամիջոցների օգտագործման

40 ՄակՄիլան, Կ., Ուորթ, Կ.(2011): Սեքս-աշխատողները և ՄԻԱՎ-ի կանխարգելումը Ֆիջիում – Ֆիջիի հանցագործությունների մասին 2009 թվականի հրամանագրից հետո: ՄԻԱՎ-ի հետազոտման միջազգային խումբ, UNSW, Սիդնեյ, Ավստրալիա: <https://www.aidsdatahub.org/sites/default/files/resource/sex-workers-and-hiv-prevention-fiji-2009.pdf>

41 Նայթ, Կ., Սոլլոմ, Ռ. (2012): Աղետների ռիսկի նվազեցման և օգնության ծրագրերը L9F5H+ ներառող դարձնելը օրինակներ նեպալից: Համար 55. Հանդես «Մարդասիրական փոխանակումներ»։ 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://odihpn.org/publication/making-disaster-risk-reduction-and-relief-programmes-lgbti-inclusive-examples-from-nepal/>

42 ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը (2011 թ.): Խտրական օրենքներ և պրակտիկաներ և ֆիզիկական անձանց նկատմամբ բռնության ակտեր՝ հիմնված նրանց սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության վրա. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գեկույցը: https://digitallibrary.un.org/record/719193/files/A_HRC_19_41-EN.pdf?ln=en

43 GBV AoR (2010): Մարդասիրական միջավայրում գենդերային բռնության միջամտությունների համակարգման ձեռնարկ. UNHRC. <https://cms.emergency.unhcr.org/documents/11982/51689/Gender-based+Violence+Area+of+Responsibility+Working+Group%2C+Handbook+for+Co-ordinating+Gender-based+Violence+Interventions+in+Humanitarian+Settings%2C+2010/b16ef95e-b68f-432e-a79e-84ef91773ba7>

ավելացումը, տարբեր տեսակի զենքերի հասանելիությունը, հետտրավմատիկ սթրեսի համախտանիշի առաջացումը, և քաղաքացիական պատերազմների համատեքստը, որտեղ տղամարդիկ հիմնականում ներգրավված են և անպատրաստ են պատերազմի փորձին:

Պատերազմի ժամանակ սովորական պրակտիկա է, երբ տղամարդիկ ճակատից անմիջապես վերադառնում են իրենց տները՝ իրենց հետ տանելով զինված բախումների և պատերազմական վնասվածքների բոլոր փորձառությունները: Պատերազմում նրանց գործողությունները և ընտանիքի ու հայրենիքի պաշտպանության գործում ունեցած ներդրումը փառաբանվում է, և աճում է հանդուրժողականությունը ագրեսիվ պահվածքի, էմոցիոնալ մանիպուլյացիայի և շանտաժի նկատմամբ: Նրանք հաճախ դառնում են ավելի ագրեսիվ՝ յուրացնելով մայրերի, կանանց և քույրերի վրա իշխելու ավելի մեծ իրավունք, ինչը նպաստում է ընտանիքում իշխանության անհավասար բաշխմանը և խորացնում ընտանեկան և գենդերային բռնության պատճառները: Կանայք վերադառնում են երեխաների, տարեցների և հաշմանդամների խնամողների ավանդական դերին և գնահատվում են ընտանիքի կրած բեռի չափով: Վերականգնողական և վերաինտեգրման հատուկ ռազմավարությունների իսպառ բացակայության պատճառով կանայք պետք է հոգ տանեն մարտնչող ընտանիքի անդամների մասին, ովքեր կարող են ունենալ զինված բախումների հետևանքով հոգեբանական կամ ֆիզիկական վնասվածքներ:

Պատերազմի ժամանակ հաճախ է լինում նաև քաղաքական քարոզչություն՝ ուղղված անմիջապես ընտանիքին, առաջին հերթին՝ կանանց: Այս քարոզչությունը կոչ է անում բարձրացնել ծնելիության մակարդակը, այսպես կոչված, հայրենիքի օգտին, որը բռնի ընտանիքներին դնում է սեռական բռնության և ամուսնական բռնաբարության մեծ ռիսկի տակ և խոչընդոտում է կանանց սեռական և վերարտադրողական առողջությանը և իրավունքներին, ինչպիսիք են անվտանգ հակաբեղմնավորումը և աբորտը:

■ **Սեռական բռնությունը որպես պատերազմի զենք**

Մենք սեռական բռնությունը տեսնում ենք կոնֆլիկտում գենդերային ուսպնյակի միջոցով: Սա նշանակում է, որ մենք հասկանում ենք, որ գենդերային դերերը «զինելով»՝ բնակչությունը դառնում է ավելի խոցելի սեռական բռնության նկատմամբ՝ որպես պատերազմի զենք, և ավելի հավանական է, որ բռնության այս տեսակը կկիրառվի⁴⁴

- Մուկվեգե Հիմնադրամ

Համաձայն միջազգային իրավունքի և ՄԱԿ-ի աշխատանքի, առանձնացվում են կոնֆլիկտների հետ կապված սեռական բռնության ութ տարբեր ձևեր.

- բռնաբարություն _____
- սեռական ստրկություն _____
- մարմնավաճառություն _____
- հարկադիր հղիություն _____
- հարկադիր աբորտ _____
- հարկադիր ստերիլիզացում _____
- հարկադիր ամուսնություն _____
- և համադրելի ծանրության սեռական բռնության ցանկացած այլ ձև: _____

44 Դոկտոր Դենիս Մուկվեգե Հիմնադրամ (n.d.): Սեռական բռնության ձևերը. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://www.mukwegefoundation.org/the-problem/rape-as-a-weapon-of-war/forms-sexual-violence/>

Ավելին, կոնֆլիկտների հետ կապված սեռական բռնությունը կարող է լինել այլ հանցագործությունների, օրինակ՝ մարդկանց թրաֆիքինգի՝ իրականացված պատերազմի ընթացքում, և սեռական շահագործման նպատակով:⁴⁵

Վերը նշված բոլոր չարաշահումները կոչված են նվաստացնելու և ոչնչացնելու զոհի սեռական ինքնությունն ու ինքնավարությունը, ոչնչացնելու ընտանիքների և համայնքների սոցիալական կառուցվածքը: Պատերազմի ժամանակ սեռական բռնության զոհ են դառնում հիմնականում կանայք և աղջիկները: Նույնիսկ եթե պատերազմի և հակամարտությունների ժամանակ սեռական բռնությունը կիրառվում է նաև տղամարդկանց նկատմամբ, դա դեռևս իրականացվում է տղամարդկանց կողմից և հանդիսանում է գերիշխանության և անհամաչափ ուժի արտահայտություն, որն իրականացվում է նահապետական հասարակություններում: Տղամարդիկ նաև բռնաբարում են տղաներին և այլ տղամարդկանց՝ նրանց խորհրդանշական և ֆիզիկապես «նսեմացնելու» նպատակով:⁴⁶

Ֆեմինիստ ակադեմիկոսներն այն պիտներն են էին, ովքեր սեռական բռնությունը դիտարկեցին որպես սոցիալական ուժի ձև, որը բնութագրվում է գենդերային դինամիկայով և քաղաքական ակտ, որը հարկադրված է մուտք գործել հասարակական դաշտ: Ֆեմինիստ գիտնականները ԳԲ-ն թաքնված անձնական կյանքի տիրույթում դնելու փոխարեն ցույց տվեցին սեռական բռնության և պատերազմի պատմության միջև կապը և պնդեցին, որ բռնաբարությունը ագրեսիայի քաղաքական ձև է և պատերազմի զենք:⁴⁷

■ «Բռնաբարությունն ավելի էժան է, քան փամփուշտները»⁴⁸

Կանանց և աղջիկների բռնաբարությունը կատարվել է այն ժամանակներից ի վեր, ինչ մարդիկ ապրել են երկրի վրա: Այդ արարքները հիշատակվել են պատմական փաստաթղթերում, ներառյալ տարբեր կրոնական գործեր, պատկերված քանդակներում և արվեստի գործերում: Այնուամենայնիվ, նորությունը դրա համակարգված և ինստիտուցիոնալ օգտագործումն է պատերազմներում: Վիճակագրությունը ցնցում է. Ռուանդայում 1994 թվականին երեք ամիս տևած ցեղասպանության ժամանակ 100,000-ից մինչև 250,000 կանայք են բռնաբարվել, Սիերա Լեոնեում քաղաքացիական պատերազմի ընթացքում (1991-2002) բռնաբարվել է ավելի քան 60.000 կին, ավելի քան 40,000՝ Լիբերիայում (1989-2003 թթ.), մինչև 60,000՝ նախկին Հարավսլավիայում (1992-1995 թթ.), և առնվազն 200,000՝ Կոնգոյի Դեմոկրատական Հանրապետությունում (ԿԴՀ) 1998 թվականից ի վեր:⁴⁹ 2010-ին Ամերիկյան բժշկական ասոցիացիայի The Journal-ը հրապարակեց մի հետազոտություն, որը պնդում էր, որ ԿԴՀ-ում կանանց մոտ 40%-ը առնվազն մեկ անգամ բռնաբարվել է իրենց կյանքում, մինչդեռ 2011-ին New York Times-ը հրապարակեց, որ ամեն ռոպե մեկ կին բռնաբարության է ենթարկվել ԿԴՀ-ում:⁵⁰

Սա ապացուցում է պատերազմի ժամանակ սեռական բռնության կարգավիճակը որպես սոցիալական վարք, որը կառուցվածքային է, մշտական և ֆունկցիոնալ: Ինչպես ասում է Skjelsbæk-ը, «դա չափազանց տարածված է, չափազանց հաճախակի և թվացյալ չափազանց հաշվարկված և արդյունավետ, որպեսզի չլինի ավելի մեծ քաղաքական սխեմայի և, հետևաբար, պատերազմի զենք»:⁵¹ Այնքան հաճախակի, որ «բռնաբարությունն ավելի էժան է, քան փամփուշտները» արտահայտությունը շրջանառվել է նույնիսկ ակադեմիական և մասնագիտական շրջանակների շրջանում՝ արտահայտելու պատերազմող կողմերի կողմից օգտագործվող պատերազմի ժամանակ բռնաբարության գործիքային բնույթը:⁵²

45 Դոկտոր Դենիս Մուկվեզե հիմնադրամ (n.d.): Սեռական բռնության ձևերը. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://www.mukwegefoundation.org/the-problem/rape-as-a-weapon-of-war/forms-sexual-violence/>

46 Medica Mondiale (n.d.). Պատերազմի ժամանակ սեռական բռնություն. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ <https://medicamondiale.org/en/violence-against-women/sexualised-wartime-violence>

47 Քիրբի, Պ. (2012). Ինչպե՞ս է բռնաբարությունը պատերազմի զենք հանդիսանում: Ֆեմինիստական միջազգային հարաբերություններ, քննադատական բացատրության եղանակներ և պատերազմի ժամանակ սեռական բռնության ուսումնասիրություն: Հատ. 19. Միջազգային հարաբերությունների եվրոպական հանդես..

48 Արտահայտությունը գնալով ավելի տարածված է դառնում և օգտագործվում է Amnesty International-ի «Բռնաբարությունն ավելի էժան է, քան փամփուշտները» արշավում: 2022 թվականի հոկտեմբերի 3-ի դրությամբ: <https://politicaladvertising.co.uk/2009/02/27/amnesty-rape-is-cheaper-than-a-bullet/>

49 ՄԱԿ-ի գործողությունը և կոնֆլիկտներում սեռական բռնության հարցերով Գլխավոր քարտուղարի հատուկ ներկայացուցչի գրասենյակը (2014 թ.): Նախապատմություն. Սեռական բռնություն. պատերազմի գործիք: Հանրային տեղեկատվության վարչություն. <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Background%20Sexual%20Violence%202014.pdf>

50 Ռուբին, Ռ. (2019). Խաղաղության նորեկյան մրցանակի դափնեկիր դոկտոր Դենիս Մուկվեզեի համար, նրա հիվանդները մոտիվացնում և ոգեշնչում են, էջ 19-21: Հատ. 321 No1. Ամերիկյան բժշկական ասոցիացիա, Միացյալ Նահանգներ.

51 Քիրբի, Պ. (2012). Ինչպե՞ս է բռնաբարությունը պատերազմի զենք հանդիսանում: Ֆեմինիստական միջազգային հարաբերություններ, քննադատական բացատրության եղանակներ և պատերազմի ժամանակ սեռական բռնության ուսումնասիրություն: Հատ. 19. No.4. Միջազգային հարաբերությունների եվրոպական հանդես.

52 Նույն տեղում.

Ուկրաինայում շարունակվող պատերազմի ընթացքում արդեն իսկ գրանցվել են ռուսական զորքերի կողմից ուկրաինացի կանանց և աղջիկների բռնաբարության բազմաթիվ դեպքեր: Քննիչների կողմից հավաքված ցուցմունքներից են խմբակային բռնաբարությունները, գենքի սպառնալիքով տեղի ունեցող հարձակումները և երեխաների աչքի առաջ կատարված բռնաբարությունները:

Ըստ Կատերինա Չերեպախայի, որը «Լա Ստրադա Ուկրաինա» ՀԿ-ի նախագահն է, որն աջակցում է թրաֆիքինգի վերապրածներին, նրանց շտապ օգնության թեժ գծին մի քանի զանգեր են եղել պատերազմի ժամանակ սեռական բռնության ենթարկված կանանց և աղջիկներից, ովքեր օգնություն էին փնտրում: Ցավոք, շարունակվող մարտերի պատճառով ոչ բոլոր դեպքերում է հաջողվել ֆիզիկապես օգնել փրկվածներին:⁵³

«ՄԱԿ-ի գործողություն ընդդեմ սեռական բռնության» փաստաթղթում ՄԱԿ-ը պնդում է, որ **պատերազմի ընթացքում կատարված բռնաբարությունը հաճախ նպատակ ունի ահաբեկել բնակչությանը, քանդել ընտանիքները, ոչնչացնել համայնքները և, որոշ դեպքերում, փոխել հաջորդ սերնդի էթնիկական կազմը:** Երբեմն այն նաև օգտագործվում է միտումնավոր ՄԻԱՎ-ով կանանց վարակելու կամ թիրախային համայնքի կանանց երեխաներ ունենալու անկարող դարձնելու համար:⁵⁴

Այսպիսով, պատերազմի ժամանակ բռնաբարության հարցը չի կարող սահմանվել որպես «կանանց խնդիր» և չի կարող համարվել պատերազմի գրեթե անխուսափելի «կողմնակի հետևանք», ինչպես ընկալվում էր մինչև քսաներորդ դարը:

Անհանգստացնողը մնում է պատերազմի ժամանակ բռնաբարության անպատժելիությունը, չնայած ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 1820 բանաձևը, որն ընդունվել է 2008 թվականի հունիսի 19-ին, սեռական բռնությունը ճանաչում է որպես պատերազմի զենք և նշում, որ բռնաբարությունը ռազմական հանցագործություն է:

Հաճախ բռնաբարողները, ինչպես նաև նրանք, ովքեր խրախուսում են զանգվածային բռնաբարությունները, պետական դերակատարներ են և, հավանաբար, չեն պատժվելու: Օրինակ՝ 1990-ականներին Գվատեմալայում բնիկ ժողովուրդների դեմ էթնիկ զտումների արշավների արդյունքում սպանվել է 200,000 մարդ և գրանցվել են անթիվ բռնաբարություններ: Նմանապես, Բոսնիա և Հերցեգովինայում հակամարտության ժամանակ ստեղծվեցին «բռնաբարության ճամբարներ», որտեղ շաբաթներ շարունակ բռնաբարում էին կանանց և աղջիկներին: Այդ դեպքերից յուրաքանչյուրում անպատժելիությունը դրա լայն կիրառման էական պատճառ էր: Amnesty International-ը պնդում է, որ հանցագործների մեծ մասը գործում է անպատժելիորեն, ինչը գրեթե անհնարին է դարձնում քրեական հետապնդումը և իրավական գործողությունները:⁵⁵

■ **Սեռական բռնություն խաղաղապահների կողմից առաքելությունների ժամանակ**

Վիննիցան քաղաք է Ուկրաինայի արևմտյան կենտրոնական մասում: Ուկրաինական վերջին պատերազմի ժամանակ այս քաղաքի մի ուսուցիչ ոստիկանություն է հայտնել տարածքային պաշտպանության ծառայության անդամի կողմից բռնաբարության փորձի մասին: Նրա հաղորդման համաձայն՝ պաշտպանության ծառայության աշխատակիցը նրան հրել է դպրոցի գրադարան և փորձել բռնաբարել: Տղամարդը ձերբակալվել է:⁵⁶

Որքան էլ դա իռացիոնալ և հակասական լինի, գենդերային բռնությունը և սեռական ոտնձգությունները պատերազմի ժամանակ և պատերազմից հետո կատարվում են ոչ միայն հակառակորդ պատերազմող

53 ՄակՔերնան, Բ. (2022). Բռնաբարությունը որպես զենք. ի հայտ է գալիս Ուկրաինայում իրականացված սեռական բռնության հսկայական մասշտաբը. The Guardian. 8, 2022 թ. դրությամբ <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/03/all-wars-are-like-this-used-as-a-weapon-of-war-in-ukraine>

54 Պելտոյա, Լ. (2018). Բռնաբարությունը որպես պատերազմի և ցեղասպանության զենք. դրա պատմական և ժամանակակից մարտավարական կիրառությունների քննություն, ազդեցությունները զոհերի և հասարակությունների վրա և հոգեբանական բացատրություններ: Ավագ CMC ստենախոսություններ. http://scholarship.claremont.edu/cmc_theses/1965

55 Amnesty International (1993): Բոսնիա և Հերցեգովինա. Բռնաբարություն և սեռական բռնություն զինված ուժերի կողմից. 63/01/91. <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR63/001/1993/en/>

56 ՄակՔերնան, Բ. (2022). Բռնաբարությունը որպես զենք. ի հայտ է գալիս Ուկրաինայում իրականացված սեռական բռնության հսկայական մասշտաբը. The Guardian. 8, 2022 թ. դրությամբ <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/03/all-wars-are-like-this-used-as-a-weapon-of-war-in-ukraine>

կողմի, այլև պետական պաշտպանության ծառայությունների և խաղաղապահների կողմից: Ուկրաինական քաղաքում գրանցված դեպքով հանցագործը ոչ թե ռուս զինվոր էր, այլ ինչ-որ մեկը այնպիսի դիրքում, որտեղ նրա պարտականությունն էր պաշտպանել տեղացիներին և ուկրաինացիներին հարձակումներից:

2004թ.-ից ի վեր, տարբեր երկրներում տեղի բնակչությանը պաշտպանելու կոչված անձանց կողմից սեռական բռնության և չարաշահումների մասին հաղորդումների և պնդումների մեծամասնությունը եղել է ՄԱԿ-ի խաղաղապահների դեմ: Սեռական բռնության և սեռական հանցագործությունների թիրախ են դարձել հիմնականում կանայք, աղջիկները և տղաները: 2017 թվականին Associated Press-ի հետաքննության համաձայն՝ 2004-ից 2016 թվականներին ՄԱԿ-ը ստացել է մոտ 2000 մեղադրանք իր խաղաղապահների նկատմամբ սեռական բռնության և վիրավորանքի վերաբերյալ՝ որպես այդ գործողությունների հեղինակներ:⁵⁷

Տարբեր պատճառներ են սահմանվել, որոնք բացատրում են, թե ինչու է տեղի ունենում բռնաբարությունը. գործոններ, որոնք ստեղծում են բռնաբարության հակում կամ ցանկություն, գործոններ, որոնք նվազեցնում են բռնաբարության ցանկությունը դրսևորելու ներքին խոչընդոտները կամ սոցիալական արգելքները և գործոններ, որոնք նվազեցնում են բռնաբարությանը դիմադրելու կամ խուսափելու տուժողի կարողությունը: Այս ըմբռնման հիման վրա հեշտ է հասկանալ, թե ինչու խաղաղապահ համատեքստը, որտեղ առկա է ուժային դինամիկայի փոխազդեցություն, կարող է միջավայր ստեղծել սեռական բռնության և բռնաբարության համար: Հետազոտությունները նաև հաստատել են այս տեսությունը՝ ցույց տալով, որ ՄԱԿ-ի խաղաղապահ առաքելությունները կարող են մեծացնել հանցավոր բռնությունը (հատկապես կազմակերպված հանցավորությունները) հակամարտություններից տուժած տարածքներում՝ օգտագործելով ուժն ու պայմանները, որտեղ նրանք գործում են որպես կայունացուցիչ:⁵⁸

Հանցագործությունները, որոնց համար մինչ այժմ մեղադրվում էին խաղաղապահները, տատանվում են՝ սկսած «սեքսի սննդի դիմաց» առևտուրից և կանանց թրաֆիքինգից մինչև զենքի սպառնալիքով բռնաբարություններ, խոշտանգումներ և սպանություններ:⁵⁹

Ցավոք, եղել են բազմաթիվ դեպքեր, երբ հետկոնֆլիկտային երկրներում սեռական բռնության և այլ պատերազմական հանցագործությունների մեջ մեղադրվող խաղաղապահներին թույլատրվել է շարունակել իրենց տեղակայումը անպատժելիության պայմաններում: Խաղաղապահների կողմից կատարված հանցագործություններից շատերը մնում են չբացահայտված և անպատիժ: Միայն 2004 թվականին ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարը ճանաչեց խնդրի չափը: Այդ ժամանակից ի վեր, չնայած ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարի կողմից տրված հանձնարարականներին՝ վերացնել խաղաղապահների կողմից իրենց առաքելությունների ընթացքում սեռական բռնությունն ու բռնաբարությունը, տարիների ընթացքում աճել են սեռական շահագործման, վիրավորանքի և բռնության դեպքերը:⁶⁰

Սեռական հանցագործություններին ՄԱԿ-ի արձագանքը հիմնականում մշակվել է կազմակերպության ներսում՝ հանցագործությունից տուժածների՝ զոհերի կողմից փոքր արտաքին ներդրումով: ՄԱԿ-ը հանցագործությունները նկարագրում է որպես «սեռական շահագործում և չարաշահում», այլ ոչ թե հանցագործությունները որակում որպես բռնաբարություն և սեռական հանցագործություններ, որոնք պետք է պատժվեն:⁶¹ ՄԱԿ-ը վերջերս կենտրոնացել է կին խաղաղապահների դերի վրա՝ փորձելով անդրադառնալ ինչպես կանանց կարգավիճակին, այնպես էլ մեղմելու խաղաղապահ գործունեության ընթացքում սեռական բռնության դեպքերը:

Ենթադրվում է, որ կին խաղաղապահներն ի վիճակի են մեծացնել վարքագծի «քաղաքակրթությունը» առաքելությունների ժամանակ, քանի որ կարծում են, որ նրանք իրենց ավելի լավ են պահում և կարող են

57 Եսսա, Ա. (2017). Ինչու են որոշ խաղաղապահներ բռնաբարում. Ամբողջական զեկույցը. Ալ Զազիրա. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://www.aljazeera.com/features/2017/8/10/why-do-some-peacekeepers-rape-the-full-report>

58 Քիզինս, Ս. (2019): Խաղաղապահ առաքելությունները իրականում կարող են մեծացնել հանցավոր բռնությունը, պարզում է հետազոտությունը: Ֆիզ. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://phys.org/news/2019-08-peacekeeping-missions-criminal-violence.html>

59 Սիմիչ, Օ. (2016). Policing the Peacekeepers: խախտելով ՄԱԿ-ի արձագանքը «ճգնաժամերին» սեռական հանցագործության մեղադրանքներում. Քաղաքագիտություն, Միջազգային խաղաղապահության հանդես. https://brill.com/view/journals/joupp/20/1-2/article-p69_6.xml

60 Նույն տեղում

61 Նույն տեղում

ագդել իրենց արական սեռի գործընկերների վրա, որպեսզի նրանք նույնն անեն:⁶² ՄԱԿ-ի արձագանքը խաղաղապահների կողմից սեռական բռնության և բռնաբարության խնդրի լուծմանը ցավալի է, քանի որ օգտագործված լեզուն հուշում է, որ տղամարդիկ լիովին պատասխանատու չեն իրենց արարքների համար, և կանայք դերակատարում ունեն ագրեսիվ, անպատասխանատու, հանցավոր վարքագծի և արական սեռի հակումները սահմանափակելու հարցում, ինչպես նաև գործողություններ, ինչպիսիք են բռնաբարությունը և սեռական բռնությունը:⁶³ ՄԱԿ-ի կողմից ընդունված այս մոտեցումները կողմնակալ և անհիմն են, քանի որ կանայք կամ մարգինալացված են կամ առասպելականացված՝ որպես պատերազմում միջնորդության կախարդական գործիք, և այդպիսով չեն կարողանում անդրադառնալ առաքելության ընթացքում խաղաղապահների կողմից իրականացվող սեռական բռնությանը և բռնաբարությանը:

Պատերազմների ընթացքում և դրանից հետո սեռական բռնությունը և բռնաբարությունը պետք է դասակարգվեն որպես հակամարտությունների հետ կապված հանցագործություններ և լուծվեն ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների պատշաճ ջանասիրության քաղաքականության շրջանակներում, որը պահանջում է անվտանգության բոլոր ոլորտները խթանել և խրախուսել միջազգային մարդասիրական իրավունքի, մարդու իրավունքների և փախստականների իրավունքի նկատմամբ հարգանքը: ՄԱԿ-ի կողմից պետք է մշակվեն տեղական բնակչության մարդու իրավունքները ճանաչող հատուկ ինստիտուցիոնալ միջամտություններ՝ այս խնդիրը լուծելու համար:

---

62 Էրնանդես, Բ.Ն. (2020): Սեռական բռնությունը ՄԱԿ-ի խաղաղապահության մեջ. Կանանց որպես «արագ լուծում» դիտելու խնդիր. Էլեկտրոնային միջազգային հարաբերություններ.2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ: <https://www.e-ir.info/2020/02/20/sexual-abuse-in-un-peacekeeping-the-problem-of-viewing-women-as-a-quick-fix/>

63 Նույն տեղում

5 Պատերազմում կանանց մասին առասպելների հերքում

■ Առասպելների բնույթը

Առասպելները լայնորեն տարածված, բայց կեղծ գաղափարներ են, որոնք ստեղծում են մի համահունչ պատկեր, որը կապում է ներկա հասարակության կառուցվածքները անցյալի, աստվածային (գերբնական) և բարոյական աշխարհագրության հետ:⁶⁴

Առասպելների հիմնական բնութագրիչները տոկոսությունն ու դիմադրությունն են փոփոխությանը, նույնիսկ երբ որոշ փաստեր և թվեր հակասում են այդ առասպելներին: Պատերազմի կամ զինված հակամարտությունների իրավիճակներում ներգրավված կողմերը կառուցում են իրենց աշխարհայացքը և գործում որպես պատերազմող միավորներ՝ հիմնվելով նաև իրենց հասարակություններում առկա առասպելների վրա՝ գերիշխող դիսկուրսի մակարդակով:

Պատերազմում կանանց մասին առասպելները գենդերային են և այդպիսով խթանում են կանացիության և առնականության մասին որոշակի գաղափարներ, որոնք ստեղծում են գենդերային հիերարխիա: Տվյալ հասարակության գենդերային հիերարխիայում իշխանություն և ուժ տրվում է նրանց, ովքեր ցուցաբերում են արական արժեքավոր գծեր՝ այդպիսով օրինականացնելով տղամարդկանց կողմից բռնության կիրառումը:⁶⁵

1- ԱՌԱՍՊԵԼ. ԿԱՆԱՅՔ ՄԻԱՅՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԶՈՇ ԵՆ, ԱՅԼ ՈՉ ԹԵ ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՆԵՐ

«Ճիշտ է, որ անցյալում քիչ կանայք են կռվել: Բայց ճիշտ է նաև, որ քիչ մարդ է դա արել: Ցանկացած հասարակության տղամարդկանց մասնաբաժինը, ովքեր իրականում ծառայում են, աննշան է, ինչպես և ցանկացած բանակում իրական կռվող զինվորների համամասնությունը»:
Ջերարդ Զ. ԴեԳրուս⁶⁶

Պատմության ընթացքում կանանց մասնակցությունը պատերազմներին սահմանափակ է եղել և մնացել է չճանաչված՝ լայնորեն տարածված առասպելի պատճառով, որ «Տղամարդիկ կռվում են, կանայք՝ ոչ, մի քանի բացառություններով»: Թեև ավելի ու ավելի շատ երկրներ կան, որտեղ կին զինվորների թիվն ավելանում է, և բարձր տեխնոլոգիական սպառազինություն է օգտագործվում ավելի հաճախ, քան ցանկացած սեռի զինվորների բիրտ ուժը, այս առասպելը պահպանվում է:⁶⁷

Այս առասպելն ամրապնդվում է գենդերային դերերի մասին կարծրատիպերով, որոնցում կանայք գենետիկորեն ծրագրավորված են որպես խնամող, խաղաղ և մայրական կերպարներ, մինչդեռ ագրեսիան, քաջությունը և բռնության հակվածությունը վերագրվում են տղամարդկանց: Հետագայում պատերազմը համարվում է տղամարդու գործ՝ մոռանալով կանանց դերը հակամարտությունների ժամանակ և դրանից հետո:

ՃԾՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ - ԿԱՆԱՆՑ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿՈՆՖԼԻԿՏՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿ և ԴՐԱՆԻՑ ՀԵՏՈ ԲԱԶՄԱԿՈՂՄԱՆԻ Է:

ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի Կանանց, խաղաղության և անվտանգության վերաբերյալ բանաձևերի համաձայն՝ կանայք համարվում են զինված հակամարտություններից տուժածների ճնշող մեծամասնություն: Այնուամենայնիվ, կանայք և աղջիկները ոչ միայն հակամարտությունների և անկայունության զոր են, այլև փոփոխությունների հզոր և ակտիվ գործակալներ են: Չնայած կանանց վերագրվող ավանդական

64 Միավորված ազգերի կազմակերպության կանայք (2020). Հակասական ինքնություններ. առնականության և կանացիության և բռնի ծայրահեղականության միջև կապը Ասիայում: ՄԱԶԾ և ՄԱԿ-ի կանայք. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/03/conflicting-identities-the-nexus-between-masculinities-femininities-and-violent-extremism-in-asia>

65 Նույն տեղում

66 Դե Գրուս, Գ.(2001): Մի քանի լավ կանայք. գենդերային կարծրատիպեր, զինվորականներ և խաղաղապահություն. Ռուբլեջ.

67 Նույն տեղում

դերերին, նրանց տղամարդ գուզընկերների բացակայության դեպքում, ովքեր գրանցվել են որպես մարտիկներ, անհետացել կամ զոհվել են մարտի դաշտում, կանայք ստանձնում են նոր պաշտոններ և պարտականություններ՝ որպես ընտանիքի հիմնական կերակրող, որը սովորաբար համարվում է տղամարդու դեր, այդպիսով ապահովելով հիմնական ռեսուրսները իրենց ընտանիքների գոյատևման համար: Կանայք նաև ղեկավարում են քաղաքացիական հասարակության և հաշտեցման գործընթացները, որոնք ուղղված են **անհատների և համայնքների կարողությունների ձևավորմանը՝ մասնակցելու հակամարտությունների վերափոխմանը և խաղաղության կառուցմանը, ինչպես նաև քարոզչության միջոցով բանակցելու տարածք ստեղծելուն:** Այս փորձառությունները շատ կանանց օգնել են մարտահրավեր նետել ավանդական գենդերային դերերին և ավելի ազդեցիկ դառնալ հասարակության մեջ: Կանանց անձնական փորձառությունները ելակետ են դարձել հակամարտությունների մեջ գտնվող հասարակությունների միջև երկխոսության և վստահության ամրապնդման համար:⁶⁸ Կանայք շատ են մասնակցում իրենց հասարակություններում խաղաղության և անվտանգության կառուցմանը, բայց հիմնականում աշխատում են կուլիսներում և շատ ավելի քիչ ճանաչում են ստանում, քան տղամարդիկ: **Կանանց կողմից ձեռնարկված խաղաղության հիմնական ջանքերը պահանջում են շատ ավելի մեծ ճանաչում** ազգային կառավարությունների և միջազգային հանրության կողմից:

Ինչ վերաբերում է պատերազմին իրենց անմիջական մասնակցությանը, կանայք պատերազմի պատմության ընթացքում կատարել են օժանդակ գործառույթներ (օրինակ՝ կերակրել, պատրաստել, ջուր տանել և հեռացնել վիրավորներին):⁷² Այնուամենայնիվ, տասնիններորդ և քսաներորդ դարերում օժանդակ դերերը, որոնք սովորաբար կատարում էին կանայք, ստանձնում էին տղամարդ զինվորները: Եվ եթե օժանդակ գործառույթներ կատարող կինը երբեք չի ճանաչվել կամ զինվոր չի կոչվել, ապա նույն գործառույթներն իրականացնող տղամարդիկ պիտակվել են որպես այդպիսին:⁷³ Այս տարբերակումը շարունակվում է մինչ օրս. այն մարդը, ով ծառայում է առաջնագծից հեռու ցանկացած զորամասում, դժվարությամբ է ապացուցում իր զինվոր կոչվելու իրավունքը: Ի հակադրություն, կինը, ով պատերազմի ժամանակ ծառայում է որպես բուժքույր շտապ օգնության բաժանմունքում, պետք է անընդհատ կասկածի տակ դնի իր ինքնությունը ինչպես պատերազմի ժամանակ, այնպես էլ դրանից հետո: Ավելին, որոշ կանայք կարող են լինել պատերազմի մշակույթի մաս և իրենք էլ բռնություն գործադրել: Նրանք դառնում են զինված շարժումների անդամներ կամ մասնակցում են պարտիզանական խմբերին, ինչպիսիք են Նիկարագուայում, Գվատեմալայում, Էլ Սալվադորում, Նեպալում մաոիստական ժողովրդական ազատագրական բանակում⁶⁹ կամ 2022 թվականին ուկրաինական բանակի համար կռվող բազմաթիվ կանայք:

Ավելի լայն հասարակական մակարդակում կանանց ընկալվող պասիվությունն օգտագործվում է ազգայնական խմբերի կողմից ռազմատենչ դիսկուրսներ կառուցելու համար, որոնք կանանց ներկայացնում են որպես պաշտպանության կարիք ունեցող ազգային ինքնության խոցելի խորհրդանիշ:⁷⁰ Արդյունքում կանայք չեն դիտվում որպես ակտիվ սուբյեկտներ պատերազմից առաջ, ընթացքում կամ հետո՝ ոչ կանխարգելման և մարտական գործողությունների, ոչ էլ խաղաղության բանակցային գործընթացներում:

68 Կարդենաս, Մ.Լ. (2019): Կանայք կանանց դիվանագիտությանը վրաստանում. խաղաղության ամրապնդման ռազմավարություն ստեղծված հակամարտությունների ժամանակ. Հատ. 21. Թիվ 3. Քաղաքացիական պատերազմներ.
 69 Gunda-Werner-Institute (n.d.) Կարծրատիպային գենդերային պատկերներ պատերազմի և խաղաղության մեջ. Heinrich Böll Stiftung. <https://www.gwi-boell.de/en/presse/presse-1906.html>
 70 Նույն տեղում

2- ԱՌԱՍՊԵԼ ԿԱՆԱՅԷ ԽՈՍՈՒՄ ԵՆ ՄԻԱՅՆ «ԿԱՆԱՆՑ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ» ՄԱՍԻՆ.

Կանայք հաճախ դիտվում են որպես ապաքաղաքականացված սուբյեկտներ, միատարր խումբ՝ մեկ ձայնով, որին սովորաբար խնդրում են խոսել «կանանց խնդիրների» մասին: Ի հակադրություն, տղամարդկանց երբեք չեն խնդրում մեկնաբանել միայն «տղամարդկանց խնդիրները»: «Կանանց հիմնախնդիրներ» տերմինը սովորաբար վերաբերում է այնպիսի խնդիրներին, ինչպիսիք են սեռական և վերարտադրողական առողջությունը, երեխաների խնամքի արձակուրդը, ընտանեկան բռնությունը, հավասար աշխատանքի դիմաց վարձատրությունը, ամուսնական իրավունքը, սոցիալական ապահովության քաղաքականությունը, կրթությունը և կանանց պայքարը հավասար իրավունքների համար: Այնուամենայնիվ, կարևոր է հասկանալ, որ այս տերմինը հավերժացնում է այն թյուր կարծիքը, որ այս թեմաները վերաբերում են միայն կանանց և կարող են դիտարկվել առանձին:⁷¹ Այս բոլոր խնդիրներն իրենց ազդեցությունն են թողնում բոլոր սեռերի և բնակչության խմբերի վրա, ոչ միայն կանանց:

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ. ՉԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԿԱՐԵԼԻ Է ՄԵԿՈՒՍԱՑՆԵԼ և ԱՆՎԱՆԵԼ «ԿԱՆԱՆՑ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ» ԿԱՄ «ՈՉ ԿԱՆԱՆՑ ԽՆԴԻՐՆԵՐ».

Կանայք հաճախ ամեն ինչ տարբեր կերպ են զգում տղամարդկանցից, ինչը նրանց ստիպում է ունենալ յուրահատուկ հեռանկարներ և առաջնահերթություններ: Այնուամենայնիվ, «կանանց խնդիրների» և «այլ խնդիրների» միջև բաժանումն ամրապնդում է կեղծ կին-տղամարդ երկուականությունը, որտեղ կանանց համար կարևոր հարցերը չեն դիտվում որպես կարևոր տղամարդկանց համար, ինչը տղամարդկանց կողմից գերակշռող քաղաքական շերտերում հաճախ թողնում է դրանցից շատերը անորոշ: Ավելին, նման բաժանումը խորացնում է գենդերային կարծրատիպերը: Կանանց միայն «կանանց խնդիրներին» վերագրելը սահմանափակում է կանանց մասնակցությունը քաղաքական տարածքներում և պաշտոնական բանակցություններում և բացառում նրանց ազգային անվտանգության, հակամարտությունների կարգավորման, ապառազմականացման և այլ քաղաքական հարցերի քննարկումներից, որոնք վերաբերում են ոչ միայն տղամարդկանց, այլև կանանց և այլ սեռերի:

3- ԱՌԱՍՊԵԼ ԿԱՆԱՅԷ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒՄ ԵՆ ՍԵՌԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՈՆՖԼԻԿՏԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Սեռական հարաբերություններին կամավոր և տեղեկացված համաձայնության հարցը բարդ խնդիր է և մանիպուլյացիայի առարկա խաղաղ ժամանակներում, առավել ևս՝ հակամարտության ժամանակ: Կոնֆլիկտի ժամանակ (և դրանից հետո) անցանկալի սեռական հարաբերությանը զոհի համաձայնության մասին առասպելը հիմնված է խտրական, գենդերային, կրոնական և մշակութային նորմերի վրա հիմնված նենգ և կանխակալ պատկերացումների վրա, և դա ենթադրում է, որ զոհերը (մասնավորապես կանայք) ստում են սեռական բռնության մասին, և որ նրանք պատասխանատու են սեռական բռնության համար՝ իրենց վարքագծի պատճառով: Սեռական ակտի համաձայնության մասին առասպելը պատասխանատվությունը հանում է բռնարարից սեռական բռնության զոհի վրա: Եթե չկան դիմադրության ֆիզիկական նշաններ, ինչպիսիք են տուժողի մարմնի վնասվածքները, հաճախ ենթադրվում է, որ նա կամավոր համաձայնություն է տվել սեռական հարաբերությունին, և որ սեռական հարաբերությունը ցանկալի է եղել երկու կողմերի համար:

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԿՈՆՖԼԻԿՏԻ ԺԱՄԱՆԱԿ ՄԻ ՇԱՐՔ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐ ՎՏԱՆԳԻ ՏԱԿ ԵՆ ԴՆՈՒՄ ԿԱՆԱՆՑ և ՆՐԱՆՑ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՈՐՈՆՔ ԹՈՒՅԼ ՉԵՆ ՏԱԼԻՍ ՆՐԱՆՑ ԱՐՏԱՀԱՅՏԵԼ ԻՐԵՆՑ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ և ՀԵՇՏԱՑՆՈՒՄ ԵՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՆԵՐԻՆ ԱՐԴԱՐԱՑՆԵԼ ՍԵՌԱԿԱՆ ԲՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Կարևոր է հասկանալ կանանց և աղջիկներին անբարենպաստ դրության մեջ զգող բոլոր հանգամանքները, ազդեցությունները և երևույթները հակամարտությունների ժամանակ և խաթարում է նրանց համաձայնությունը հայտնելու և բռնությունից զերծ կյանքով ապրելու իրավունքը:

71 Բլերտեն-Գյունտեր Է., Յանգ Յ., Պուտանեն Ջ., Գրունդստրյոմ Ս., Ռիստիմյակի Մ. (2018): «Կանանց խնդիրներից» և ծխած սենյակներից այն կողմ. խաղաղության միջնորդության մեջ սեռի մասին առասպելների ժխտում: Նյու Յորքի համալսարանի միջազգային համագործակցության կենտրոն. 2022 թվականի հոկտեմբերի 3-ի դրությամբ <https://cic.nyu.edu/publications/beyond-womens-issues-and-smoky-rooms-Debunking-Myths-About-Gender-in-Peace-Mediation>

- Պատերազմը և դրանից բխող հանգամանքները բռնի են և խորացնում են զոհի անօգնական դիրքը հանցագործների նկատմամբ.

- Հաճախակի են լինում հանցագործների կողմից սպառնալիքներ, շանտաժներ և հարձակումներ, որոնք պարտադիր չէ, որ ունենան ֆիզիկական դրսևորումներ. պատերազմի ժամանակ բռնաբարոդները հաճախ օգտագործում են շանտաժ և սպառնալիքներ՝ առանց ֆիզիկական դիմադրության զոհերին ստիպելու սեռական հարաբերությունների: Հաճախ հանցագործները սպառնում են երեխաներ ունեցող կանանց, որ եթե նրանք չհամաձայնվեն սեռական հարաբերությանը, ապա կբռնաբարեն իրենց անչափահաս դուստրերին, կվիրավորեն/սպանեն իրենց ընտանիքի ամենամոտ անդամներին, որ կբռնաբարեն իրենց երեխաների աչքի առաջ, իրենց զուգընկերոջ կամ այլ մերձավոր ազգականների և ընկերների առջև.

- Սեռական բռնության և բռնության հետևանքով առաջացած հոգեբանական տրավման կարող է հանգեցնել տուժողի համակարգում ֆիզիոլոգիական պրոցեսների՝ արգելափակելով նրա ֆիզիկական ռեակցիան սեռական ոտնձգության ժամանակ.

- Բազմաթիվ հանգամանքներ կանանց ավելի խոցելի են դարձնում, ինչպիսիք են պատերազմի ժամանակ ծառայության և խնամքի աշխատանքը, մարդասիրական օգնության բաշխումը, զինվորների խնամքը և այլն;

- Համակարգային սեռական բռնությունը, բռնաբարությունը և կանանց և աղջիկների նկատմամբ սեռական բռնության այլ ձևերը գործիք են ռազմական և քաղաքական նպատակների հասնելու համար. ռազմական հանցագործությունների գործերով ազգային և միջազգային դատարաններում դատավարությունները ապացուցել են, որ զանգվածային բռնաբարությունը ռազմական ռազմավարության մաս է: Նախկին Հարավսլավիայի համար միջազգային քրեական տրիբունալը (ICTY), Հաագայի տրիբունալը, առաջին միջազգային տրիբունալն էր, որը կանանց, տղամարդկանց և երեխաների նկատմամբ սեռական բռնաբարությունն ու բռնաբարությունը որակեց որպես մարդկության դեմ հանցագործություն՝ Բոսնիա և Հերցեգովինայի պատերազմի ժամանակ կատարված հանցագործությունների քրեական հետապնդման գործերով.

- Բռնաբարողները սովորաբար ստիպում են այլ տղամարդկանց բռնաբարել և բռնության ենթարկել կանանց և աղջիկներին իրենց կամքին հակառակ: Հարկադրանքը դրսևորվում է սպառնալիքներով, շանտաժով, ֆիզիկական բռնություններով:

Հատկապես վտանգավոր է սեռական բռնության հանցագործությունների քրեական հետապնդման ընթացքում սեռական հարաբերության համաձայնության մասին առասպելի ազդեցությունը, որտեղ դատական համայնքի անդամները որոշումներ են կայացնում հանցագործներին պատժելու և զոհերի իրավունքների իրացման վերաբերյալ:⁷²

72 ԴԱՏԱՐԱՆ (2018). Պատերազմի սեռական ոտնձգությունների դատավարություններում բռնաբարության մասին առասպելներ, բեռը վերապրողներից տեղափոխելով հանցագործներին. <https://trial.ba/wp-content/uploads/2018/01/20180112-TRIAL-Rape-Myths-BHS-WEB.pdf>

6 Կանանց ՀԿ-ների կողմից կիրառվող ռազմավարություններ՝ կոնֆլիկտային իրավիճակներում գենդերային բռնությունը կանխելու և արձագանքելու համար

Պատերազմի և արտակարգ իրավիճակների արձագանքման ժամանակ

Ուկրաինա

Արտակարգ իրավիճակների արձագանքման ռազմավարություններ՝ պատերազմի ժամանակ ԳԲ-ից փրկվածներին աջակցելու համար՝ «Կանանց հեռանկարներ» կենտրոնի փորձից, Լվով, Ուկրաինա

Այս ենթագլուխում առաջարկվում են ռազմավարություններ, որոնք կանանց իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող կազմակերպությունները և քաղաքացիական հասարակության այլ կազմակերպություններ օգտագործում են պատերազմի ժամանակ ԳԲ վերապրածներին աջակցելու համար: Այս ռազմավարությունները հիմնված են «Կանանց հեռանկարներ» ՀԿ կենտրոնի և Ուկրաինայում տեղակայված այլ կանանց իրավունքների կազմակերպությունների փորձի վրա, որոնք մոբիլիզացրել են իրենց ռեսուրսները Ուկրաինայի տարածք ռուսական զինված ուժերի լայնամասշտաբ ներխուժման ժամանակ: «Կանանց հեռանկարներ» կենտրոնը հասարակական կազմակերպություն է, որը 24 տարի աշխատում է Ուկրաինայում կանանց իրավունքների պաշտպանության համար: Կազմակերպության գրասենյակը գտնվում է Լվովում՝ Ուկրաինայի արևմտյան մասում:

■ Ռազմավարությունը լայնածավալ ռազմական գործողությունների տեղակայման ժամանակ

Կանանց իրավապաշտպան կազմակերպությունների և ակտիվիստական խմբերի գործունեությունը պատերազմի առաջին շաբաթների ընթացքում մեծապես կախված է նրանց գտնվելու վայրից՝ կապված պատերազմի առաջին գծի հետ, ռազմավարական օբյեկտներից հեռավորությունից, գնդակոծության խոցելիությունից և ՆՏԱ-ների շարժման հիմնական ուղիներից:

«Կանանց հեռանկարներ» կենտրոնը գտնվում է այն քաղաքում, որն Ուկրաինայում պատերազմի առաջին շաբաթներին ուներ ՆՏԱ-ների ամենամեծ կենտրոնացումը: Նրանցից շատերը ցանկանում էին մեկնել Եվրոպա, իսկ շատերը մնացին Լվովում և տարածաշրջանում:

Այս պայմաններում կազմակերպությունը սկսել է ապաստարաններ բացել կանանց և երեխաների համար: Դրանցից մեկը պատերազմի առաջին օրերին բացվել է գլխավոր երկաթուղային կայարանի մոտ, որտեղ հնարավոր է եղել մի քանի օր մնալ՝ հետագա անելիքները որոշելու համար: Այնտեղ տրամադրվել է սնունդ և հոգեբանական ճգնաժամի աջակցություն: Բացի այդ, կանանց համար, ովքեր որոշել են մնալ Լվովում, «Կանանց հեռանկարներ» կենտրոնը բացել է ևս վեց ապաստարան երեխա ունեցող կանանց համար: Մարդկանց կերակուրը պատրաստելու հնարավորություն տալու համար խոհանոցները համալրվել են անհրաժեշտ տեխնիկայով և շարունակաբար համալրվել հիմնական անհրաժեշտ սննդամթերքով, ուտելիք պատրաստելու պարագաներով և այլն:

➔ **Հնարավորություն** ընձեռել բավարարելու հիմնական կարիքները (կացարանների, ջեռուցման վայրերի և այլնի միջոցով), որտեղ մարդիկ կարող են օգտվել սննդից, ապաստանից, բժշկական և հոգեբանական օգնությունից:

Վաղ օրերից Կանանց հեռանկարների կենտրոնը WAVE ցանցի հետ միասին մշակել է կարճ, պարզ տեղեկատվական նյութեր այն մասին, թե որտեղ կարող են գնալ ներքին տեղահանված կանայք տարբեր երկրներում՝ խուսափելու վտանգավոր իրավիճակներից, ինչպիսիք են խարդախության կամ մարդկանց թրաֆիքինգի ենթարկվելը: Նյութերը պարունակում էին ուկրաիներենով օգնության գծերի հիմնական հեռախոսահամարները, կանանց կազմակերպությունների, ուկրաինախոս հոգեբանների կոնտակտները և այլն:

➔ **Արագ կազմակերպել կանանց իրավունքների ոտնահարման ռիսկերի վերաբերյալ տեղեկատվական նյութեր** (մարդկանց թրաֆիքինգի, աշխատանքային և սեռական շահագործում, առևանգված երեխաներ և այլն):

Առաջին մի քանի ամիսների ընթացքում Լվովի, ինչպես նաև Ուկրաինայի արևմտյան մասի այլ քաղաքների և գյուղերի ապաստարանների տեղերի ճնշող մեծամասնությունը զբաղեցրել էին բավականին շարժուն և ընդունակ տեղահանվածները: Նվազեցված շարժունակությամբ և լրացուցիչ խոցելիությամբ մարդիկ մնացել էին շատ ծանր պայմաններում: Նրանց համար անհրաժեշտ է ստեղծել մասնագիտացված վայրեր, որոնք պետք է վերապահվեն հատկապես խոցելի խմբերի համար (նստակյաց կանայք, 75+ տարեկան կանայք) և չպետք է զբաղեցվեն այլ փրկվածների կողմից: Ռազմական գործողությունների սրման հետ էապես աճել է հոգեկան խանգարումների սրացումների թիվը: Ներքին տեղահանված կանայք, ովքեր ունեն հոգեկան առողջության հետ կապված խնդիրներ, կամ որոնց երեխաներն ունեն այդ խնդիրները, հայտնվում են խիստ խոցելի վիճակում, և առկա ապաստարանները կտրականապես հրաժարվում են նրանց կացարան տրամադրել: Իրավիճակն ավելի է բարդանում, եթե այդ կանայք ենթարկվում են ընտանեկան բռնության իրենց ընտանիքի անդամների կողմից:

➔ **Անհրաժեշտ է ստեղծել առանձին վայրեր, որոնք նախատեսված են պատերազմում բռնաբարված կանանց, սահմանափակ շարժունակությամբ (ներառյալ 75 տարեկանից բարձր), հաշմանդամություն ունեցող կանանց, բազմազավակ կանանց և այլ խոցելի կանանց տեղավորման և հատուկ օգնության համար:**

➔ **Անհրաժեշտ է ստեղծել մասնագիտացված ապաստարաններ կանանց համար (ներառյալ երեխաներ ունեցող կանայք), ովքեր ունեն հոգեկան առողջության խնդիրներ և ենթարկվում են ընտանեկան բռնության:** Ապաստանում պետք է ցուցաբերվի բժշկական օգնություն:

➔ **Անհրաժեշտ է վերականգնել սուբյեկտիվությունը և տարածք տալ պատերազմից տուժած կանանց ինքնորոշման դրսևորման համար և պայմաններ ստեղծել, որպեսզի վերապրածները ստանձնեն իրենց կյանքի և հոգածության պատասխանատվությունը** (տեղեկատվություն հասանելի մարդասիրական ծրագրերի, երեխաների կրթության և ժամանցի ծրագրերի, միջնակարգ բժշկական և իրավական օգնության, ընտանեկան բռնության, զբաղվածության, կամավորության և այլնի մասին):

Նախկինում օկուպացված տարածքների ազատագրման սկիզբի հետ պարզվեց, որ զավթիչ ուժերը կատարել են սարսափելի հանցագործություններ, այդ թվում՝ կանանց և երեխաների բռնաբարություններ:

➔ **Կարևոր է ստեղծել պատերազմից վերապրածների համար բժշկական (ներառյալ անվտանգ անանուն աբորտ), հոգեբանական և իրավաբանական ծառայությունների գաղտնի հասանելիություն:**

→ Կարևոր է ուղիղ կապեր հաստատել և ապահովել հատկապես խոցելի զոհերի ուղեկցումը դեպի Եվրոպայի անվտանգ պայմաններ գործընկեր կազմակերպություններում (ինչպիսիք են Լեհաստանը, Լիտվան, Էստոնիան, Ավստրիան, Հունգարիան), քանի որ նրանց հետագա վերականգնումը այս երկրներում շատ հաջող է եղել:

Քանի որ շատ ընտանիքներ միասին են ապրում ոչ մասնագիտացված կացարաններում (դպրոցներ, մարզադաշտեր, մանկապարտեզներ, հանրակացարաններ և այլն), ժամանակավոր կացարաններում, ընտանեկան բռնության ենթարկվածների դիմումները սկսեցին աճել պատերազմից մի քանի ամիս անց: Հետևաբար, կարևոր է բարձրացնել կամավորների և ոչ մասնագիտացված ապաստարանների վարչակազմի կարողությունները՝ արձագանքելու ընտանեկան բռնության զոհերի բողոքներին:

→ Առաջարկել ընտանեկան բռնության առանձնահատկությունների վերաբերյալ ուսուցում կամավորներին և տարածաշրջանում ոչ մասնագիտացված ապաստարանների տնօրինությանը, քանի որ ընտանեկան բռնության զոհերի նույնականացման վերաբերյալ ուսուցումը շատ արդյունավետ է եղել:

ԳԲ-ի աճի պատճառով, այդ թվում՝ պատերազմից վերադարձած զինվորականների կողմից ընտանեկան բռնությունը, կարևոր է նախապատրաստվել ԳԲ-ի զոհերի աճին բանակում աշխատող մարդկանց վերադարձից հետո:

→ Անհրաժեշտ է իրականացնել տեղեկատվական արշավներ և ավելացնել երեխաների հետ փրկվածների համար նախատեսված ապաստարաններում տեղերի քանակը, ինչպես նաև բոլոր ներգրավված ծառայությունների և կառույցների զգալի համակարգումը ընտանեկան բռնության դեպքերին որակյալ արձագանքելու համար:

→ Համատեղ բազմամասնագիտական դեպքերի ուսումնասիրությունները բոլոր ներգրավված համապատասխան կառույցների ներկայացուցիչների համար հաջողված են եղել: Սա ներառում է օժանդակ ծառայությունների կողմից մշակված նյութեր, տեսախցիկներով տեսագրություններ, որոնք հնարավոր է միասին վերլուծել, դերային խաղեր և կոնկրետ դեպքեր լուծելու ռազմավարության մշակում: Այս մոտեցումը օգնում և մեծացնում է արձագանքի արդյունավետությունը՝ ներառյալ հետագա արձագանքը:

Ֆեմինիստական և կանանց կազմակերպությունների և խմբերի աշխատողների և կամավորների ծանրաբեռնվածության, աշխատավայրում երկրորդական տրավմայի հնարավորության և շատ վերապրածների կարեկցանքի և հաճախակի հրետակոծության հետ կապված կյանքի վտանգի պատճառով շատ ակտիվիստների համար ուժասպառ լինելու մեծ վտանգ կա:

→ Անհրաժեշտ է կազմակերպությունների և անհատների մակարդակով նախատեսել և իրականացնել (ներառյալ նախագծային հայտերում) սպառման կանխարգելման ֆորմալ և ոչ ֆորմալ պրակտիկաներ, պատերազմի վնասվածքների և ինքնաաջակցության, հոգեկան առողջության և ակտիվիստներին մասնագիտական օգնություն տրամադրելու մասին՝ անհրաժեշտության դեպքում:

Շատ կարևոր է ֆեմինիստների աջակցության, համերաշխության, մտորումների, հաղորդակցության և ռազմավարության, ինչպես նաև ակտիվիստների միջև ցանցային կապի կազմակերպումը ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ արտերկրում: Նմանատիպ կանոնավոր համերաշխության հանդիպումներ Ուկրաինայի անդամների հետ WAVE ցանցի կողմից անցկացվել և անցկացվում են 2/3 շաբաթը մեկ՝ այս գործիքակազմը գրելու պահին: Սա թույլ է տալիս ակտիվիստներին զգալ համաշխարհային շարժման մաս և զգալ նրա աջակցությունը:

➔ Անհրաժեշտ է նախաձեռնել և աջակցել կանոնավոր առցանց և օֆլայն հանդիպումներ ակտիվիստների և ֆեմինիստների համար: Սա կարևոր է նոր մարտահրավերների մասին մտածելու, համերաշխության և աջակցության համար:

Հայաստան

Այս ենթագլուխն առաջարկում է ռազմավարություններ, որոնք կարող են օգտագործվել կանանց իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող կազմակերպությունների և քաղաքացիական հասարակության այլ կազմակերպությունների կողմից՝ պատերազմների ընթացքում և անմիջապես դրանից հետո ԳԲ վերապրածներին աջակցելու համար: Ռազմավարությունները հիմնված են «Սեռական բռնության ճգնաժամային կենտրոն» ՀԿ-ի և Հայաստանի Հանրապետությունում (ՀՀ) կանանց իրավունքների պաշտպանության այլ կազմակերպությունների փորձի վրա, որոնք մոբիլիզացրել են իրենց ռեսուրսները վերջին հակամարտության ընթացքում, որում Հայաստանը ներգրավված էր 2020 թ-ին: Տեղեկատվությունը կազմված է ենթաբաժնի մեջ՝ հիմնված ԳԲ-ի կանխարգելման և հակազդման ոլորտում աշխատող կին ակտիվիստների հետ հարցազրույցների վրա: Ենթագլուխը ներառում է նաև «Սեռական բռնության ճգնաժամային կենտրոն» ՀԿ-ի մասին տեղեկատվություն:

«Սեռական բռնության ճգնաժամային կենտրոն» ՀԿ-ն ֆեմինիստական կազմակերպություն է, որի նպատակն է կանխարգելել և պայքարել սեռական բռնության և սեքսիզմի դեմ Հայաստանում: ՀԿ-ն իր գործունեությունը սկսել է 2008 թվականին՝ ստեղծելով թեժ գիծ՝ արձագանքելու կանանց նկատմամբ սեռական բռնության դեպքերին, որպես գենդերային բռնության բնորոշ և ամենադժգոյ ձևերից մեկը: Սա եղել է ՍԲԾԿ-ի կողմից Հայաստանում գործունեություն սկսելու հիմնական ուղղությունն ու պատճառը: ՀԿ-ն որդեգրել է դաշտում ակտիվ աշխատելու մոտեցում հատկապես ճգնաժամային և արտակարգ իրավիճակներում, ինչպիսին պատերազմն է:

2020 թվականին Սեռական բռնության ճգնաժամային կենտրոնը կանանց իրավունքների պաշտպանության այլ կազմակերպությունների հետ, որոնք կազմում են «Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության» կոալիցիան, սկսեց ակտիվորեն աջակցել այն կանանց, ովքեր Լեռնային Ղարաբաղում պատերազմի ժամանակ փախել էին ԼՂ-ից: Հավաքված տվյալների հիման վրա ռազմավարությունները բաժանվում են 3 հիմնական փուլերի՝ ա) մոբիլիզացիա, բ) ակտիվ միջամտություն և աջակցություն և գ) կայունացման և վերականգնման փուլեր:

■ a. Ռազմավարություններ մոբիլիզացիայի փուլում

Ցանկացած պատերազմի բռնկում կարող է շատ անսպասելի լինել լայն հասարակության համար: Պատերազմի առաջին ամսվա ընթացքում սեռական ոտնձգությունների ճգնաժամային կենտրոնի գործունեությունը գրեթե դադարեցվել էր, իսկ անձնակազմը շոկի մեջ էր և նույնպես ճգնաժամի մեջ: Որոշ ժամանակ պահանջվեց, որպեսզի անձնակազմը վերսկսի և վերահղի իր գործունեությունը՝ ելնելով պատերազմը վերապրածների հրատապ կարիքներից:

➔ Հաշվի առնել պատերազմի բռնկումից անմիջապես հետո սկզբնական ցնցումից վերականգնվելու համար անհրաժեշտ ժամանակը:

Պատերազմի բռնկումից անմիջապես հետո ցնցումից վերականգնվելու համար անհրաժեշտ ժամանակը կարող է լինել շատ սուբյեկտիվ և կախված է լինելու տարբեր գործոններից: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելը, որ անհատները, ինչպես նաև ՀԿ-ները որպես միավոր, որոշակի ժամանակ կպահանջեն ցնցումից վերականգնվելու համար, կարող է օգնել ավելի իրատեսորեն գործել ճգնաժամի և արտակարգ իրավիճակների ժամանակ:

Ես սկսեցի ավելի ակտիվ լինել, երբ առաջին ցնցումն ավարտվեց, և վերջապես հասկացա, որ կորցրել եմ տունս ու քաղաքս: Միայն դրանից հետո ես սկսեցի մտածել այն գործողությունների մասին, որոնք կարող եմ ձեռնարկել ուրիշներին աջակցելու համար: Միայն դրանից հետո կապ հաստատեցի իմ հարկադիր վերաբնակների հետ և հարցրեցի նրանց կարիքների մասին, որտեղից էլ սկսվեց մեր աջակցությունը: Այսպիսով, մեր գործողությունները սկսվեցին, երբ մենք ընդունեցինք մեր կրուստները:

Պատերազմի ժամանակ իրադարձությունները շատ արագ են փոխվում, ուստի ժամանակ է պետք, մինչև դուք տեղեկություններ հավաքեք ՆՏԱ-ների մասին և ստեղծեք տվյալների բազա, մինչև նրանց տեղեկացնեք ՀԿ-ի գոյության և նրա մատուցած ծառայությունների մասին:

Կանանց իրավունքների պաշտպանության ոլորտում ՀԿ ղեկավար

Ապշեցնող և սկզբնական ցնցումից հետո՝ 2010 թվականին, 20-ամյա Զ.Պետրոսյանի ֆեմիցիդից հետո ստեղծվեց Ընդդեմ Կանանց նկատմամբ Բռնության Կոալիցիան: Միջադեպը մի քանի կազմակերպությունների անհանգստացրեց, որոնք մտահոգված էին կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության խնդրով, և նրանք որոշեցին ստեղծել Կոալիցիա: Ներկայումս կոալիցիան ունի 11 անդամ, որոնք Հայաստանում մարդու իրավունքների խթանման և պաշտպանության ոլորտում աշխատող հասարակական կազմակերպություններ են:⁷³

➔ Լինել ավելի մեծ բանի մաս: Միացնել և համագործակցել կանանց իրավունքների պաշտպանության այլ կազմակերպությունների հետ կոալիցիաների և ցանցերի միջոցով ինչպես տեղական, այնպես էլ միջազգային մակարդակով:

Տեղական կոալիցիայի և/կամ միջազգային ցանցի անդամ լինելը հիանալի հնարավորություն է բարձրաձայնելու պատերազմը վերապրած ԳԲ ենթարկվածների խնդիրները և հասնել միջազգային հանրությանը՝ աջակցության համար: Բացի այդ, այն կօգնի ՀԿ-ին և նրա անձնակազմին միավորել ուժերը և կիսել պարտականությունները կանանց իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող այլ կազմակերպությունների հետ՝ միաժամանակ օգնության հասնելով պատերազմից փրկվածներին: Սա կօգնի կանխել ոլորտի անձնակազմի և ակտիվիստների հոգնածությունը և երկարաժամկետ հեռանկարում ապահովել որակյալ աջակցություն:

■ b. Ռազմավարություններ ակտիվ միջամտության և աջակցության փուլում

Թեև «Ընդդեմ Կանանց նկատմամբ Բռնության» Կոալիցիայի անդամ բոլոր կազմակերպությունները մասնագիտացված են Հայաստանում ԳԲ կանխարգելման և հակազդման ոլորտում, պատերազմի ընթացքում ՀԿ-ների ռեսուրսներն ուղղվել են պատերազմը վերապրած կանանց մարդկային հիմնական կարիքների բավարարմանը: Կենսաբանական և ֆիզիոլոգիական ամենահրատապ կարիքները բաժանվեցին ՀԿ-ների միջև, և յուրաքանչյուր ՀԿ պատասխանատվություն ստանձնեց արձագանքելու վերապրածների մեկ կոնկրետ տեսակի կարիքներին: ՍԲՃԿ-ը Կանանց ռեսուրսային կենտրոնի հետ միասին ստանձնեց պատերազմը վերապրած կանանց հիգիենիկ միջոցների տրամադրման պատասխանատվությունը: Այդ կարիքները բացահայտվել են Կոալիցիայի և ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության համագործակցության հիման վրա:

Հարցումների և փոխադարձ կապի արդյունքում պարզ դարձավ, որ, ցավոք, հիգիենիկ ապրանքների տրամադրումը չի դիտարկվել պետության կողմից և չի ներառվել աջակցության փաթեթում, քանի որ Պետությունն իր ուշադրությունը կենտրոնացրել էր սննդի և ապաստանի ապահովման վրա: Այսպիսով, կանանց կարիքները պետության կողմից ամբողջությամբ հաշվի չեն առնվել և չեն կատարվել: Մասնավորապես, պատերազմը վերապրած կանանց միջադիրների և ներքնազգեստի տրամադրումը պետության կողմից ամբողջությամբ անտեսվել է:

➔ Գենդերային զգայուն մարդասիրական աջակցություն. դաշտանային հիգիենայի (և ընդհանրապես հիգիենայի) կարիքները դիտարկել որպես մարդու հիմնական կարիքներ և ներառել այն արագ մարդասիրական աջակցության փաթեթում: Փաթեթում ներառել պահպանակներ և հակաբեղմնավորիչներ:

73 «Ընդդեմ Կանանց նկատմամբ Բռնության» (n.d.): Իրադարձություններ. 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ի դրությամբ. Activities – Coalition to Stop Violence against Women (coalitionagainstviolence.org)

Նկար 1. Աջակցության փաթեթների կազմակերպում և բաշխում Հայաստանում

Պատերազմական գոտիներում աղքիկների և կանանց դաշտանային շատ իրական խնդիրները վիճակված են անտեսվելու աշխարհի շատ մասերում, երբ մարդասիրական աջակցության ուսպնյակը նահապետական է և զուրկ է գենդերային զգայունությունից:

Շտապ օգնության փաթեթները չէին ներառում պահպանակներ կամ հակաբեղմնավորիչներ: Թեև տրամադրված միջադիրները բավարար չէին, քանի որ ընտանիքներում կային 3 դաշտանային կին, տրամադրված միջադիրները բավարարում էին ընտանիքի մեկ կամ երկու անդամներին: Հարցն այն է, որ շահառուները խոսել են միջադիրների սակավության մասին, սակայն չեն խոսել օժանդակ փաթեթների ներսում պահպանակների և հակաբեղմնավորիչների բացակայության մասին: Մենք՝ որպես ՔՀԿ, բարձրացրել ենք այս հարցը, քանի որ պատերազմի տարիներին տեսել ենք ընտանեկան բռնության դեպքերի ան... Հայտնի փաստ է, որ պատերազմներից հետո շատ դեպքերում ծնունդների բում է նկատվում, ինչը, սակայն, չի նշանակում, որ բոլոր ծնված երեխաները սպասված են: Հաճախ նրանք ծնվում են սեռական բռնության և ամուսնական բռնաբարության հետևանքով: Այդ իսկ պատճառով կարևոր է հակաբեղմնավորիչները ներառել աջակցության փաթեթներում: **Կանանց իրավունքների պաշտպանության ոլորտում ՀԿ ղեկավար**

Ակնկալվում է պատերազմի ընթացքում և անմիջապես դրանից հետո ունենալ մեծ թվով ներքին տեղահանվածներ և փախստականներ: Հայաստանը բացառություն չէր: Տեղահանվածների մեծ թիվը միջամտությունների վաղ փուլում հանգեցրեց բուռն աջակցության և քառսի ժամանակաշրջանի: Արդյունքում, ՄԲԾԿ-ը դարձավ կամրջող ՀԿ-ներից մեկը տարբեր պետական ծառայությունների և տեղահանվածների միջև, ովքեր կղիմեին ՀԿ-ին ցանկացած տեսակի աջակցության համար: Այս գործընթացում ՄԲԾԿ-ը ներգրավված է եղել պատերազմից փրկվածներին ուղղորդելու, խորհրդակցելու և անմիջականորեն օգնելու մեջ՝ կապի մեջ լինելով և համագործակցելով պետական կառույցների հետ:

➔ Համագործակցել և հաղորդակցվել պետական կառույցների հետ:

Արտակարգ իրավիճակների ժամանակ մենակատիվ ներգրավված պաշտոնական կողմեր տարբեր պետական կառույցներն ու նախարարություններն են: Հետևաբար, կարևոր է կառավարությանը տեղեկացնել այն ծառայությունների և միջամտությունների մասին, որոնք դուք՝ որպես ՀԿ, մտադիր եք տրամադրել՝ ծառայությունների կրկնօրինակումից և ռեսուրսների վատնումից խուսափելու համար:

Իրատեսական չէ ակնկալել, որ պատերազմի բռնկման ժամանակ կլինի ռազմավարություն և ծրագիր, ըստ որի հասարակության յուրաքանչյուր անդամ հիանալի գիտի, թե ինչպես վարվել և ինչպես աջակցել կարիքավոր մյուս անդամներին: 2020 թվականին, երբ պատերազմը սկսվեց, Հայաստանի Հանրապետությունում չկար ոչ պետության, ոչ էլ որևէ տեղական կամ միջազգային կառույցի կողմից մշակված ռազմավարություն կամ գործողությունների ծրագիր: Պատերազմի ընթացքում և անմիջապես դրանից հետո ՍԲԾԿ-ը և ոլորտի այլ ՀԿ-ները իրականացրել են կարիքների ոչ ֆորմալ գնահատումներ՝ միաժամանակ տրամադրելով աջակցություն՝ բավարարելու ԳԲ վերապրածների հիմնական կարիքները: Այդ կարիքների գնահատման ընթացքում շահառուները բարձրաձայնել են լրացուցիչ կարիքների և խնդիրների մասին, որոնք նախկինում չեն դիտարկվել ոչ ՀԿ-ների, ոչ էլ պետության կողմից: Այնուհետև դրանք ավելացվեցին միջամտությունների և աջակցության ցանկում: Ցանկը շարունակաբար թարմացվում էր:

➔ Առանց ակնկալելու աշխատել կատարյալ նախագծված պլանի պայմաններում մինչև այնպիսի արտակարգ իրավիճակի ավարտը, ինչպիսին պատերազմն է:

Ճգնաժամի և արտակարգ իրավիճակների ժամանակ լավ է ունենալ արտակարգ իրավիճակների ծրագիր, բայց ճիշտ է նաև, որ պատերազմի ժամանակ արտակարգ իրավիճակների պլանը կարող է արագ փոխվել, երբեմն մի քանի ժամվա ընթացքում: Բացի այդ, միջամտության ծրագիրը մեծապես կախված կլինի ԳԲ վերապրածների նոր բացահայտված կարիքներից:

Երբ մենք Շուշիում էինք (ԼՂ-ի քաղաք), մարդիկ դուրս էին գալիս պատերազմական գոտուց, և առաջին քայլը այդ մարդկանց տեղավորելն էր ապաստարաններում, տներում, հյուրանոցներում և որտեղ հնարավոր է: Պատերազմի առաջնագիծը սրընթաց փոխվում էր և ամեն անգամ անհրաժեշտություն էր առաջանում ապահովել նոր կացարաններ: Դրանից հետո միայն հնարավոր դարձավ հագուստի, հիգիենիկ ապրանքների, սննդի, դեղորայքի, սոցիալական աջակցության տրամադրումը... Պատերազմի այդ սկզբնական փուլում հոգեբանական օգնության տրամադրման հնարավորություն չկար, քանի որ իրադարձությունները շատ արագ էին փոխվում: Որոշ խաղաղ բնակիչներ հատուկ դեղորայքի կարիք ունեին, մյուսները տեղաշարժման խնդիրներ ունեին, և նրանց օգնությունը առաջին տեղում դրվեց: Ոմանք փաստաթղթերի հետ կապված խնդիրներ ունեին, այսինքն՝ երբ փախան, փաստաթղթերն իրենց հետ չէին տարել: Պատերազմի սկզբնական փուլում ոչ ոք չէր խոսում այդ հարցի մասին, սակայն պատերազմից հետո պարզ դարձավ, որ շատերը, օրինակ, անձնագիր չունեն: **Կանանց իրավունքների պաշտպանության ոլորտում ՀԿ ղեկավար**

ՍԲԾԿ-ը այլ ՀԿ-ների հետ միասին դիմել է միջազգային և տեղական դոնոր համայնքին և խնդրել վերահղել ֆինանսավորումը՝ արձագանքելու պատերազմից փրկված կանանց հրատապ կարիքներին: Ֆինանսավորման մեծ մասն ուղղվել է հիգիենիկ ապրանքների (միջադիրներ, ներքնազգեստ, օճառ) և նույնիսկ վերմակներ, անկողնային ծածկոցներ և ներքնակներ գնելուն, որոնք կարող են որոշակի գաղտնիություն ապահովել գերբնակեցված կացարաններում:

➔ Բաց հաղորդակցություն դոնոր համայնքի հետ ԳԲ վերապրածների կարիքների վերաբերյալ:

Շատ դոնորներ կհամաձայնեն վերահղել ֆինանսավորումը ԳԲ վերապրածների կարիքներին, քանի դեռ նրանք տեղեկացված են արտակարգ իրավիճակների մասին, և քանի դեռ կա թափանցիկ հաշվետվություն վերահղված ծախսերի մասին:

Պատերազմի և արտակարգ իրավիճակների ժամանակ միջազգային ֆինանսավորման հնարավորությունները կարող են սակավ լինել՝ համեմատած վերապրածների կարիքների հետ: Այսպիսով, օգտակար է սոցիալական լրատվամիջոցների միջոցով աջակցության համար դիմել տեղական համայնքներին: ՍԲԾԿ-ն այլ ՀԿ-ների հետ ակտիվորեն օգտվում էր սոցիալական ցանցերից, և տեղացիներն անմիջապես արձագանքեցին՝ նվիրաբերելով հիգիենիկ ապրանքներ և կաթնախառնուրդ կրծքով կերակրող մայրերի համար, ովքեր ֆիզիոլոգիապես չեն կարողացել կրծքով կերակրել իրենց նորածիններին մեծ սթրեսի պատճառով:

➔ **Սոցիալական մեդիայի օգտագործումը դրամահավաքն ավելացնելու կամ ԳԲ վերապրածների անունից անմիջական աջակցություն խնդրելու համար:**

Մեր օրերում սոցիալական մեդիան հնարավորություն է տալիս դիմել ինչպես տեղական, այնպես էլ միջազգային հանրությանը դրամահավաքի և աջակցության համար: Քանի դեռ պահպանվում է ԳԲ վերապրածների գաղտնիությունն ու անանունությունը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ համաձայնություն է տրվել անունների բացահայտման համար, հնարավոր է հաջող դրամահավաք սոցիալական մեդիայի միջոցով: Կարող են լինել դեպքեր, երբ երկրները պատերազմի ժամանակ սահմանափակումներ դնեն սոցիալական մեդիայի օգտագործման վրա, հակառակ դեպքում դա լավ գործիք է պատերազմը վերապրածների անունից կապվելու և աջակցություն խնդրելու համար:

■ **Կ. Ռազմավարություններ կայունացման և վերականգնման փուլում**

Պատերազմը վերապրած կանանց համար մարդասիրական օգնության փաթեթները, որոնք տարածել էին ՍԲՃԿ-ն և այլ ՀԿ-ներ, ներառում էին տեղեկատվական նյութեր, թուղթիկներ և թերթիկներ բոլոր կազմակերպությունների և հաստատությունների մասին, որոնք տեղում տարբեր տեսակի աջակցություն են ցուցաբերում գենդերային բռնության վերապրածներին: Պատերազմից մի քանի ամիս անց, երբ պատերազմը վերապրած կանայք գնահատվեցին քիչ թե շատ կայուն հոգեբանական վիճակում, ՍԲՃԿ-ն սկսեց անցկացնել անհատական տեղեկատվական նիստեր և թեմատիկ խմբային հանդիպումներ՝ նվիրված ապաստարաններում ապրող կանանց գենդային բռնության ռիսկերին:

➔ **Պատերազմից փրկված կանանց ԳԲ-ի ռիսկերի և հետևանքների մասին տեղեկատվության տրամադրում միայն այն դեպքում, երբ նրանք պատրաստ են լսելու և բաց են տեղեկատվության համար:**

Կարևոր է գնահատել ԳԲ վերապրածների հոգեբանական աջակցության կարիքները, մարդասիրական օգնության տրամադրմանը զուգահեռ: Պատերազմից փրկվածներն ավելի պատրաստակամորեն կլսեն ԳԲ-ի կանխարգելման և հետևանքների մասին տեղեկությունը և անհրաժեշտության դեպքում խորհուրդ կխնդրեն, երբ նրանց հոգեբանական վիճակը քիչ թե շատ կայուն է: Կարևոր է չստիպել վերապրածներին դիմել խորհրդատվության կամ աջակցության, քանի դեռ նրանք պատրաստ չեն զգում բացվելու այն ամենի մասին, ինչ տեղի կունենա բնականաբար, երբ բավարարվեն իրենց հիմնական կենսաբանական և ֆիզիոլոգիական կարիքները: Այնուամենայնիվ, կարիքների շարունակական գնահատումներն անհրաժեշտ են գենդերային բռնության դեպքում ժամանակին միջամտություններ կազմակերպելու համար:

Տեղահանվածներին, ովքեր անհատապես դիմում են ՀԿ-ին, ցանկացած տեսակի աջակցության տրամադրումը կարող է հեկտիկ լինել արտակարգ իրավիճակների ժամանակ, քանի որ կա կրկնակի ծառայություններ մատուցելու կամ չափանիշներին չհամապատասխանող շահառուների ընդգրկման վտանգ: ՍԲՃԿ-ն ի վերջո որոշեց ուղղակիորեն այցելել պատերազմից փրկված կանանց ապաստարաններ: Այդ փուլում փրկվածները քիչ թե շատ կայուն հոգեբանական վիճակում էին և իրենց պատրաստ էին զգում գինեկոլոգիական և հոգեբանական ծառայություններ ընդունելու:

➔ **Անձամբ հանդիպել ԳԲ վերապրածների հետ՝ ապահով միջավայրում հոգեբանական և բժշկական աջակցություն առաջարկելու համար:**

ԳԲ վերապրածների հետ հանդիպելն իրենց տարածքում, հատկապես, երբ նրանք արդեն կորցրել են իրենց տները և տեղահանվել, կարող է վճռորոշ լինել հարաբերությունների և վստահության ստեղծման համար: Այս մոտեցման միջոցով ԳԲ վերապրածները կարող են իրենց ավելի ապահով և ավելի բաց զգալ մասնագետներից աջակցություն ստանալու համար՝ ավելի քիչ հրահրող միջավայրի պատճառով: Ապաստաններում աջակցություն

ցուցաբերելիս(հատկապես հոգեբանի կողմից) անհրաժեշտ է հաշվի առնել, թե որքան մութ կամ աղմկոտ է միջավայրը/սենյակը, որպեսզի խորհրդակցության ընթացքում ԳԲ վերապրածին կրկին չվնասելու համար:

Պատերազմից հետո ՍԲՃԿ-ի մասնագետները սկսեցին հրավերներ ստանալ միջազգային կազմակերպություններից՝ խոսելու գենդերային բռնության ռիսկերի, մասնավորապես՝ սեռական բռնության, պատերազմների ժամանակ, թրաֆիքինգի և կանանց սեռական շահագործման այլ ռիսկերի մասին:

→ Այլ հասարակական կազմակերպություններին և կամավորներին տեղում կրթել պատերազմների ժամանակ գենդերային բռնության ռիսկերի և հետևանքների մասին:

Պատերազմի ընթացքում և անմիջապես դրանից հետո շատ անհատներ, ՀԿ-ներ և ՔՀԿ-ներ, բնականաբար, կցանկանան մոբիլիզացվել ընդհանուր գործի շուրջ և աջակցություն ցուցաբերել պատերազմից փրկվածներին: Այնուամենայնիվ, նրանցից ոչ շատերը գիտելիքներ կունենան սեռական բռնության և գենդերային բռնության մասին: Կանանց իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող կազմակերպությունների (հատկապես այն ՀԿ-ների խնդիրն է, որոնք ունեն գենդերային բռնության կանխարգելման և միջամտության ոլորտում վերապատրաստված մասնագետներ) խնդիրն է վերապատրաստել և կրթել հասարակության այդ հատվածներին և բարեգործական կազմակերպություններին պատերազմի ընթացքում և անմիջապես դրանից հետո՝ ընդլայնելու աջակցության ցանցը և հասնելու ավելի շատ ԳԲ վերապրածների: Դա անելու համար ՀԿ-ներին նաև պետք է համապատասխան աջակցություն և ֆինանսավորում ստանալ պետության կողմից, կամ եթե դա հնարավոր չէ, ապա միջազգային դոնորների կողմից:

Երկարատև հակամարտություն

Վրաստան

Սուխումի Կանանց Հիմնադրամը (ԿՖՍ) ներքին տեղահանված կանանց կազմակերպություն է, որը հիմնադրվել է 1997 թվականին և հիմնված է Վրաստանի Քուբայիսի և Թբիլիսի քաղաքներում: Այն նպատակ ունի խթանել գենդերային հավասարությունը և ներքին տեղահանված/հակամարտությունից տուժած կանանց իրավունքները, հզորացնել նրանց դերը քաղաքական և սոցիալական կյանքում և նրանց ներգրավել իրենց կյանքին վերաբերող որոշումների կայացման գործընթացներին և Վրաստանում հակամարտությունների խաղաղ վերափոխմանը:

Այն իրավիճակներում, երբ կառավարության քաղաքականությունը չի արձագանքում ներքին տեղահանված կանանց գենդերային հատուկ կարիքներին, կազմակերպության սկզբնական նպատակն է լուծել նրանց անմիջական հիմնական կարիքները, ներառյալ սննդի, հագուստի և կենցաղային պարագաների ապահովումը: 1997-2000 թվականներին օգնություն է ցուցաբերվել ավելի քան հազար ընտանիքի: Այնուամենայնիվ, մարդասիրական գործողությունների միջոցով մարդկանց անմիջական հիմնական կարիքներին արձագանքելը չի կարող երկարաժամկետ դրական փոփոխություններ ապահովել ՆՏԱ-ների կյանքում: Ժամանակի ընթացքում ԿՖՍ-ի ուղղությունները և գործունեությունը վերածվել են երկարաժամկետ ռազմավարության, որի նպատակն է դրական ազդեցություն ունենալ հակամարտություններից տուժած կանանց կյանքի և բարեկեցության վրա:

2001 թվականից կանանց և երիտասարդների սոցիալական և քաղաքական հզորացումը դարձավ կազմակերպության առաջնահերթությունը՝ ապահովելու նրանց մասնակցությունը որոշումների կայացման բոլոր մակարդակներում և հանրային տիրույթներում, որպեսզի նրանք կարողանան ազդել և տեղեկացնել քաղաքականությանը, ինչպես նաև առաջնորդել բարձր տեսանելի քարոզչական նախաձեռնություններ՝ խաղաղություն կառուցելու և հավասար և ոչ բռնի հասարակություն զարգացնելու համար: ԿՖՍ-ը նաև սկսեց ակտիվորեն աշխատել բռնություն վերապրած կանանց հետ՝ բարելավելու իրենց վիճակը, մեղմելու նրանց տառապանքը և զարգացնելու փոփոխությունների տեսլականը, որը զգալի փոփոխություն կբերի նրանց կյանքում:

Ներկայումս կազմակերպության հիմնական ուղղություններն են՝ կանանց մասնակցությունը խաղաղության կառուցմանը, պայքար ընտանեկան բռնության դեմ, Գենդերային հավասարության հիմնական ուղղում տեղական և ազգային քաղաքականության մեջ, երիտասարդական ակտիվություն և հզորացում:

■ ԿՖՍ-ի ռազմավարությունները հետևողականորեն իրավիճակներում գենդերային բռնության դեմ պայքարելու համար:

■ Իրավիճակային վերլուծություն

Վրաստանում ներքին տեղահանված և հակամարտությունից տուժած կանանց համար հակամարտության ավարտը վերջ չի տվել նրանց նկատմամբ բռնությանը: Տեղահանվելուց հետո տները դարձել են բռնության նոր փուլ, բազմաթիվ տրավմատիկ արական սեռի նախկին մարտիկների պատճառով, ովքեր բազմաթիվ պատճառներով ունեն հոգեկան առողջության խնդիրների, որոնք բխում են կոնֆլիկտային փորձից և հետևողականորեն հարմարվելու դժվարություններից, ավելի շատ էին հակված բռնություն գործելու: Բացի այդ, ձգձգված և չլուծված հակամարտությունների իրավիճակում ՆՏԱ-ները ապրում են իրենց տներ վերադառնալու հնարավորության հարցում անորոշության մեջ՝ զուգորդված հուզական անհանգստության, պատերազմի մասին հիշողությունների, տնտեսական անկայունության և դժվարությունների, ինչպես նաև ՆՏԱ-ների խարխուլ բնակավայրերում անապահով կենսապայմանների հետ. արդյունքում նրանցից շատերի համար սթրեսը դարձավ ամենօրյա իրականություն: Հետևողականորեն իրավիճակում, որտեղ մարդիկ դեռ ապրում են «ոչ պատերազմ, ոչ խաղաղություն» պայմաններում, ագրեսիայի և բռնի վարքագծի մակարդակները շատ տարածված են, ինչը հետագայում դրսևորվում է ընտանեկան կոնֆլիկտներով և կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնությամբ:

2017 թվականին Ստամբուլի կոնվենցիայի վավերացումից հետո Վրաստանի կառավարությունը էապես ակտիվացրել է իր ջանքերը՝ պայքարելու կանանց և աղքիկների նկատմամբ բռնության դեմ: Վրաստանն առաջին երկիրն էր տարածաշրջանում, որը 2006 թվականին ընդունեց «Ընտանեկան բռնության մասին» օրենքը և վավերացրեց Ստամբուլի կոնվենցիան, որին հաջորդեց 29 ազգային օրենքների և օրենսդրական փաստաթղթերի համապատասխանեցում: Հետագայում կանանց նկատմամբ բռնությունը և ընտանեկան բռնությունը քրեականացվել է, Գենդերային հավասարության, կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության հարցերով միջգերատեսչական հանձնաժողովը ստեղծվել է 2017 թվականին Վրաստանի կառավարության կազմում, որը նախագահում է վարչապետի մարդու իրավունքների հարցերով խորհրդականը:

Համաձայն ԿՖՍ-ի 2019 թվականի մոնիտորինգի հաշվետվության՝ ԸԲ-ը դեռևս բարդ և տաբու խնդիր է հակամարտությունից տուժած բնակչության և ՆՏԱ-ների համար, հատկապես նրանց համար, ովքեր ապրում են հակամարտության բաժանարար գծին մոտ: Թեև հարցվածների մեծամասնությունը (85%) խոստովանել է, որ բռնությունը լայնորեն տարածված և սուր խնդիր է կանանց համար, այն մնում է թաքնված և, հետևաբար, շատ կանանց համար չբացահայտված անձնական ողբերգություն է:⁷⁴ Վրացական հասարակությունը ավանդական հասարակություն է՝ ընտանիքի՝ որպես մասնավոր միավորի խորը արմատավորված պատկերացումով, որի փակ բնույթը համարվում է սուրբ, և յուրաքանչյուրը պարտավոր է բարձր պահել ընտանիքի պատիվը, հատկապես գյուղական և հեռավոր վայրերում: Ամուսնացած կանայք հաճախ ապրում են իրենց ամուսնու ընտանիքի հետ, և ընտանեկան բռնության կամ ամուսնալուծության դեպքում գնալու տեղ չունեն և հաճախ ապրելու միջոց չունեն: Սա հատկապես ճիշտ է ներքին տեղահանված կանանց համար, ովքեր չունեն ապահով բնակարաններ և հաճախ ապրում են ՆՏԱ-ների գերբնակեցված բնակավայրերում՝ կիսելով փոքրիկ բնակարանները ընտանիքի այլ անդամների հետ: Սա հանգեցնում է ապաստարանների դիմումների ավելացմանը, որտեղ կանայք կարող են երեխաների հետ մնալ մինչև վեց ամիս, բայց այս տևողությունից հետո նրանք հաճախ դառնում են անօթևան, վտանգի տակ են ընկնում կամ ստիպված են լինում վերադառնալ իրենց բռնարար ամուսինների բռնի միջավայրը, որտեղ հետագայում զոհ դառնալու ռիսկի է ենթարկվում:

2001 թվականից ի վեր, բազմաբնույթ գործունեության միջոցով, ԿՖՍ-ն ակտիվորեն աշխատում է կանանց նկատմամբ բռնության հիմնախնդիրների վրա՝ կենտրոնանալով ՆՏԱ-ի և հակամարտությունից տուժած կանանց վրա, որոնք ապրում են հեռավոր շրջաններում և գյուղերում, հատկապես նրանց, որոնք գտնվում են հակամարտությունների բաժանարար գծերի մոտ՝ այսպես կոչված Վարչական սահմանային գիծը (ABL) Վրաստանի՝ Ռուսաստանի կողմից օկուպացված, անջատված Աբխազիայի հետ:

➔ **Ընտանեկան բռնության դեպքերի բացահայտում և արձագանքում.** Հաշվի առնելով ավանդական և մշակութային նորմերը, որտեղ ընտանեկան բռնության քննարկումը տաբու է և անթույլատրելի է ընկալվում, բռնության դեպքերի բացահայտումը մնում է լուրջ մարտահրավեր: Այսպիսով, ԸԲ վաղ հայտնաբերումը և արձագանքը պետք է առաջնահերթություն լինի՝ փրկվածներին ժամանակին և պատշաճ աջակցության տրամադրումն ապահովելու համար:

ԿՖՍ-ի դեպքում դա արվում է տարբեր ռազմավարությունների և գործիքների համադրման միջոցով.

■ **Նույնականացման ռազմավարություններ.**

- **Կանանց աջակցության կենտրոններ (WSC)** - Արևմտյան Վրաստանի 11 քաղաքներում ԿՖՍ-ի կողմից ստեղծված տեղական կանանց գլխավորությամբ համայնքային կենտրոնները հանդիսանում են նույնականացման հիմնական աղբյուրը և արձագանքում են համայնքային մակարդակում ընտանեկան բռնության դեպքերին: Յուրաքանչյուր կենտրոն ներկայացված է լավ տեղեկացված և վերապատրաստված կին համայնքի ղեկավարներով (Մոբիլիզատորներով), ովքեր օժտված են անհրաժեշտ միջնորդական և օժանդակող հմտություններով՝ իրենց համայնքներում տարբեր խոցելի խմբերի հետ հաղորդակցվելու համար: ԿՖՍ-ն ուսումնասիրում և գնահատում է իրավիճակը տեղում, բացահայտում է հրատապ և արդիական գենդերային զգայուն խնդիրները,

74 խումի կանանց հիմնադրամ (2019). Հաշվետվություն. «Սուխումի» հիմնադրամի կողմից «Գենդերային արձագանքման վաղ նախագուշացման համակարգի» շրջանակներում: Իրականացված մոնիտորինգի արդյունքները: ԿՖՍ. WFS. <http://www.fsokhumi.ge/im-ages/2020/4/pub/1/GREWS-eng.pdf>

ներառյալ ընտանիքներում առկա կոնֆլիկտները և ԸԲ-ն, և ուղարկում է ԸԲ վերապրածներին համապատասխան գործակալություններ և աջակցության ծառայություններ՝ օգնության համար: Նրանք մոբիլիզացնում և տեղեկացնում են քաղաքացիներին օրինական պաշտպանության մեխանիզմների և վերապրածների համար գոյություն ունեցող աջակցության ծառայությունների մասին, մասնակցում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների նիստերին և տեղական պաշտոնյաներին ներկայացնում տեղական համայնքի մտահոգությունները:

- **Տեղեկատվական հանդիպումներ մասնագիտական խմբերի հետ.** Մասնագիտական խմբերին (օրինակ՝ ուսուցիչներին, խնամակալներին և բժշկական անձնակազմին) տրամադրվող տեղեկատվական հանդիպումներն ու թերյնիհանգները տարածք են ստեղծում գործընկերության համար և էապես պարզեցնում և բարելավում են բռնության դեպքերի բացահայտման գործընթացը:
- **Թերապիայի սեանսներ հոգեբանների հետ.** Խմբային կամ անհատական հոգեբանական թերապիան, ներառյալ արտ-թերապիայի սեանսները, թույլ են տալիս բռնության և/կամ ընտանեկան բռնության ենթարկված կանանց բացել և արտահայտել իրենց հույզերը, ինչպես նաև զարգացնել հաղթահարման և ինքնահանգստացնող հմտությունները: Հոգեբանական սեանսների ընթացքում կանայք հաճախ դառնում են տեղեկատու և օգնում են բացահայտել «լուռ զոհերին» իրենց ծանոթների շրջանակից:
- **Անանուն հարցաթերթիկներ լրացնելը և համապատասխան մասնագիտացված ծառայություններին դիմելը.** Բռնության դեպքերը փաստագրելու և բացահայտելու համար համայնքներում տարածվում են հատուկ անանուն հարցաթերթիկներ: Լրացված հարցաթերթիկները ուղարկվում են ԿՖՍ-ի գլխավոր գրասենյակ՝ հետագա քննարկման համար: Բոլոր հարցաթերթիկները վերանայվում և գնահատվում են հոգեբանի, իրավաբանի և սոցիալական աշխատողի կողմից, մշակվում են աշխատանքային պլաններ: Բարդ և անհետաձգելի դեպքերով կանայք ուղարկվում են վերականգնման համար ԿՖՍ-ի «Վերականգնողական կենտրոն» կամ երկրում գործող այլ մասնագիտացված ծառայություններ:
- **Համայնքի վրա հիմնված Գենդերային արձագանքման վաղ նախազգուշացման համակարգ (GREWS),** մշակվել և գործարկվել է ԿՖՍ-ի կողմից,⁷⁵ կոնֆլիկտների վերլուծության բազմաշափ և բարդ մեխանիզմ է և օգտագործվում է բոլոր ընթացիկ նախագծերում՝ ներքին տեղահանված և հակամարտությունից տուժած կանանց և աղջիկների իրավիճակը մշտադիտարկելու և գնահատելու համար, ինչպես նաև ընտանեկան բռնության զոհ դարձած պոտենցիալ կանանց՝ այն վայրերում, որտեղ մարդկային անվտանգության ցածր աստիճան է և բռնության բարձր ռիսկ: Այն ներառում է համայնքների ղեկավարների կողմից հնարավոր հակամարտությունների և ճգնաժամերի (ընտանիքներում, համայնքներում և այլն) վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքագրում: Տվյալները համակարգվել և վերլուծվել են՝ հաշվի առնելով կանանց և տղամարդկանց հատուկ կարիքներն ու հետաքրքրությունները: Այս տեղեկատվությունը օգտագործվում է բռնության և անկայունության հնարավոր էսկալացիայի դեմ ժամանակին նախազգուշացնելու, ինչպես նաև համապատասխան արձագանքման ռազմավարություններ մշակելու և տեղական, ազգային և միջազգային մակարդակներում ապացույցների վրա հիմնված շահերի պաշտպանության համար: Տարբեր քաղաքական փաստաթղթեր և վերլուծություններ են հրապարակվել՝ օգտագործելով GREWS մեթոդաբանությունը, որը հասանելի է ԿՖՍ-ի կայքում:⁷⁶

75 Համայնքի վրա հիմնված Գենդերային արձագանքման վաղ նախազգուշացման համակարգը մշակվել և փորձնական իրականացվել է ԿՖՍ-ի կողմից Kvinna till Kvinna-ի ֆինանսական աջակցությամբ 2018 թվականին:

76 Համայնքի վրա հիմնված Գենդերային արձագանքման վաղ նախազգուշացման համակարգը մշակվել և փորձնական իրականացվել է ԿՖՍ-ի կողմից Kvinna till Kvinna-ի ֆինանսական աջակցությամբ 2018 թվականին: <http://www.fundsokhumi.ge/index.php/en/publications/gender-based-violence>

■ Արձագանքման ռազմավարություններ.

- **Կազմակերպության կողմից ղեկավարվող «Վերականգնողական կենտրոնը»** 14-ից 20 օր շուրջօրյա կացարան է տրամադրում փրկվածներին/պոստենցիալ տուժածներին, ովքեր չունեն տուժողի պաշտոնական կարգավիճակ՝ ոստիկանություն ներկայանալու վախի կամ անորոշության պատճառով և, հետևաբար, իրավունք չունեն օգտվելու պետական ծառայություններից: Կանայք օգնություն են ստանում զոհի կարգավիճակ ստանալու համար: «Վերականգնողական կենտրոնում» գտնվելու ընթացքում հոգեբանը, իրավաբանը և սոցիալական աշխատողը ակտիվորեն աշխատում են վերապրածների և նրանց երեխաների հետ: Անհրաժեշտության դեպքում նրանք ուղղորդվում են այլ մասնագետների և բժիշկների հետ խորհրդակցելու: Փրկվածներին օգնում են վերականգնել կամ ստանալ օրինական փաստաթղթեր, ինչպես նաև ստանալ տարբեր սոցիալական ծառայություններ իրենց բնակության վայրում, որոնք տրամադրվում են ազգային և տեղական ինքնակառավարման կամ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների կողմից: Բռնությունից փրկվածներին/պոստենցիալ զոհերին տրամադրվում են նաև մասնագիտական տարբեր դասընթացներ (հաշվապահություն, կարի, համակարգչային և պոլիմերային կավի դասընթացներ և փոքր բիզնեսի հիմունքներ), դրամաշնորհներ փոքր բիզնես սկսելու համար կամ պոստենցիալ գործատուների հետ կապ՝ հետագա աշխատանքի և տնտեսական անկախության համար:

Ես նույնիսկ ինձ այլևս մարդ չէի զգում: Առօրյան, որով ես ապրում էի, խենթացրել էր ինձ: Աբխազիայի պատերազմից հետո իմ կյանքում պատերազմը չի ավարտվել... Ես և իմ ընտանիքը միշտ պայքարում էինք գոյատևման համար... Հիմա ամեն երեկո սպասում էի ամուսնուցս լսելու, թե ինչի համար է նա պայքարում: Այնքան ընկճված էի զգում, որ ոչ մի բանի չէի կարողանում արձագանքել: Համայնքի ղեկավարը [«Սուխում» հիմնադրամի մոբիլիզատորը] ինձ կապեց «Սուխումի» հիմնադրամի հետ, և ես այդպես հայտնվեցի Վերականգնողական կենտրոնում: Իմ երեխաները երբեք այլ տեղ չեն եղել, բացի տնից: Վերականգնողական կենտրոն հասնելը նրանց համար արտասահման մեկնելու պես մի բան էր: Ես մտա մի միջավայր, որտեղ առաջին անգամ ինձ մարդ զգացի, կին զգացի: Առաջին անգամ ցանկացա դիմահարդարվել և եղունգների լաք քսել: Պարզվեց, որ ես շատ խնդիրներ ունեի... հոգեբանն ու սոցիալական աշխատողը մտահոգվում էին և օգնում ինձ լուծել այս խնդիրները: Երեխաներիս խնամքով զբաղվում են պրոֆեսիոնալները: Հոգեբանի հետ աշխատելուց հետո ես թեթևություն զգացի: Հիմա ուզում եմ մտքիցս ջնջել ցավով ու դժվարությամբ լի 31 տարին, որտեղ ոչ մի լուսավոր կետ չկար: Երկու շաբաթ շարունակ ոտքի կանգնեցի, վերագնահատեցի կյանքս և այլ կերպ նայեցի դրան: Ես շատ բան սովորեցի և հիմա չեմ վախենում վաղվանից:
Ներքին տեղահանված կնոջ ցուցմունք, 36 տարեկան

- **Աշխատեք զույգերի հետ. հանցագործի վարքագծի փոփոխության նիստերը վաղ փուլում.** Ընտանեկան կոնֆլիկտներ ունեցող զույգերին, որոնք բացահայտվել են հոգեբանի և փաստաբանի հետ հանդիպումների ընթացքում կամ անանուն հարցաթերթիկների միջոցով, առաջարկվում են հատուկ նիստեր: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում այն տղամարդկանց վրա, ովքեր նախկինում մարտիկներ են, տրավմատիկ փորձառություններով և հիշողություններով և զայրույթի ուժեղ հույզերով, ովքեր բռնություն են կիրառում տանը և իրենց համայնքում: ՆՏԱ-ն և հակամարտությունից տուժած այլ տղամարդիկ, որոնց պատերազմից հետո երբեք մասնագիտացված վերականգնում չի տրվել, շատ դեպքերում չեն կարողանում կառավարել իրենց զգացմունքները, քանի որ ենթադրվում է (կամ սովորեցնում են) լինել «կոշտ և ուժեղ»: Այսպիսով, այս տղամարդիկ հակված են դիմակայելու՝ թաքցնելով և խուսափելով նման զգացմունքներից, մինչդեռ այդ միտումը պայթյունավտանգ է դառնում, երբ բացահայտվում է ինտիմ զուգընկերային հարաբերություններում: Նման զույգերին աջակցում է բազմամասնագիտական թիմը (հոգեբան, կոնֆլիկտների լուծման մասնագետ և իրավաբան): Կանանց և տղամարդկանց տրամադրվում է կամ անհատական խորհրդատվություն կամ համատեղ թերապիա, որտեղ նրանք քննարկում են իրենց խնդիրները: Նիստերի ընթացքում աշխատանքն ուղղված է զույգերի միջև հաղորդակցության բարելավմանը, նրանց խնդիրների

Նկար 2. Աշխատանք մի զույգի հետ Women Fund Sukhumi-ում

վերլուծությանը և կոնֆլիկտների ռիսկերի վերացմանը: Երբեմն, երբ հոգեբանը բացահայտում է ծնողների հարաբերությունների բացասական ազդեցությունը երեխաների վրա, ընտանիքի հետ աշխատանքը միաժամանակ իրականացվում է տարբեր մասնագետների կողմից՝ հոգեբանի, ով աշխատում է երեխայի հետ, կոնֆլիկտների լուծման մասնագետի՝ ծնողների հետ:

30 տարի մենք ապրում ենք տարագիր ու անորոշ վիճակում, երեք սերունդ միասին ապրում է մեկ փոքրիկ բնակարանում... Նման ընտանիքում առկա են կոնֆլիկտի տանող բոլոր տեսակի պայմանները: Մի օր հասա «Սուխումի» հիմնադրամի ժողովին: Երբ կոնֆլիկտաբանը խոսում էր այն մասին, թե ինչպես է ընտանիքում ճգնաժամ առաջանում, ես մտածեցի, որ նա իմ մասին է խոսում: Ես շատ վախեցա: Այն, ինչ ես կարծում էի, որ իմ ընտանիքում պարզ վեճ էր, պարզվեց, որ կոնֆլիկտի բռնկման վտանգ էր: Ինքս ինձ ասացի. «Աբխազիայում մենք ամեն ինչ կորցրեցինք... Ես հիմա չեմ ուզում կորցնել իմ ընտանիքը: Ես պետք է փրկեմ այն»: Հանդիպմանն ինձ առաջարկեցին դիմել հոգեբանի: Հեշտ չէր, ինձ համար շատ դժվար էր, ես ամաչում էի... Մեկ ամիս մտածեցի այդ մասին ու վերջապես որոշեցի հեռախոսագրույց ունենալ: Ինձ համար ավելի հեշտ էր: Ավելի ուշ մենք պլանավորեցինք դեմ առ դեմ հանդիպում, և ես ներգրավվեցի կնոջս հետ նիստերին... Հոգեբանն ինձ համար անհատական սխեմա էր կազմել՝ ինչպես կառավարել իմ էմոցիաները և ինչպես հաղթահարել սթրեսը: Հենց առաջին հանդիպման ժամանակ զգացի, որ պետք է աշխատեմ ինքս ինձ վրա: Ես անընդհատ հիշում էի նրա տված խորհուրդները: Անկեղծ ասած, այդ հանդիպումները փրկեցին իմ ընտանիքն ու կյանքս: Անուղղելի բռնության դեպքերը կարող էին շատ հեշտությամբ զարգանալ իմ ընտանիքում, և ես պատկերացնում եմ, թե որտեղ կհայտնվեի:

Աբխազիայից ներքին տեղահանված տղամարդու ցուցմունք, 45 տարեկան.

➔ **Բնակչության իրազեկման բարձրացում և իրազեկում ԸԲ-ի վերաբերյալ:** Հասարակության իրազեկվածության բարձրացումը և կանանց նկատմամբ բռնության նկատմամբ զրոյական հանդուրժողականության խթանումը միշտ կարևոր ռազմավարություն է՝ մարտահրավեր նետելու սոցիալական նորմերին և փոխելու վարքագիծը, համոզմունքները և կառուցվածքները, որոնք հիմք են հանդիսանում գենդերային բռնության նորմալացման համար: Թեև ընդհանուր իրազեկման արշավները կարող են դեր խաղալ ԳԲ-ի վերաբերյալ խորը արմատավորված ընկալումները փոխելու գործում, դրանք նաև պետք է ավելի շատ կենտրոնանան ԳԲ վերապրածների համար հասանելի ծառայությունների գովազդի վրա, ինչպես նաև խթանեն կանխարգելման նախաձեռնությունները:

ԿՖՍ-ն օգտագործում է բազմաթիվ գործիքներ **տեղեկատվական և մեդիա արշավներ** ձեռնարկելիս՝ սոցիալական գովազդ, հեռուստատեսային և ռադիոհաղորդումներ, փողոցային/ֆորումային թատրոններ, հանրային քննարկումներ և վերապատրաստում ուղղորդման համակարգի տարբեր դերակատարների և սոցիալական այլ խմբերի հետ (այսինքն՝ ոստիկանություն, ուսուցիչներ, բժիշկներ, սոցիալական աշխատողներ, տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնյաներ, դպրոցի աշակերտներ, համայնքի ղեկավարներ և այլն), որ նպաստում է բաց քննարկմանը հասարակության ներսում և խթանում է վերաբերմունքի փոփոխությունը:

«Ընտանեկան բռնություն վերապրածների թվային ռեսուրս կենտրոնը»⁷⁷ (Առցանց հարթակ) ստեղծվել է ԿՖՍ-ի կողմից 2022 թվականին՝ ապահովելու ԳԲ/ԸԲ-ի հետ կապված տեղեկատվության լայն շրջանակի հեշտ հասանելիություն ԸԲ վերապրածների և ցանկացած շահագրգիռ մասնագետների համար: Առցանց հարթակը վերապրածների բոլոր առկա աջակցության ծառայությունների վերաբերյալ տեղեկատվության համապարփակ բանկ է, որը տրամադրվում է կամ Վրաստանի կառավարության կողմից ազգային և տեղական մակարդակով, կամ ԲՀԿ-ների կողմից. բռնություն վերապրածների իրավական պաշտպանության մեխանիզմների տեղեկատվությունը, ուղղորդման համակարգի դերակատարների գործառույթները, գենդերային բռնության հետ կապված ազգային և միջազգային հրապարակումները (հաշվետվություններ, վերլուծություններ, հարցումներ և այլն), բջջային SOS հավելվածները և թեժ գծի համարները, փրկված կանանց հաջողության պատմությունները համախմբված են առցանց հարթակում: Մինչ այժմ 10 քաղաքապետարաններ իրենց կայքերում ինտեգրել են Թվային ռեսուրսների կենտրոնը: Բազմաթիվ ֆեյսբուքյան գրառումներ, նորություններ և հոդվածներ են հրապարակվել առցանց լրատվական գործակալություններում, իսկ ընտանեկան բռնությունը վերապրածների անձնական հաջողության պատմությունները պատրաստվել և հրապարակվել են տարբեր բլոգներում և տարածվել սոցիալական լրատվամիջոցների միջոցով: Օգտագործվել են **մեդիա արշավներ և տեղեկատվական հանդիպումներ** տարբեր սոցիալական և մասնագիտական խմբերի հետ՝ զուգորդված մանրամասն հրահանգներով, թե ինչպես օգտագործել հարթակը և թվային գրագիտության ոլորտում կարողությունների զարգացումով, և խոցելի կանանց սմարթֆոնների տրամադրումը, ինչը հեշտացնում է նրանց մուտքը կայք, առցանց հարթակի տեսանելիությունը խթանելու և արագացնելու համար:

Նկար 3. ԳԲ զոհերի ծառայությունների թվային ռեսուրսների կենտրոնի գլխավոր էջ

Երբ նայեցի կայքը, հասկացա, որ ես մենակ չեմ, և ինձ նման կանայք պաշտպանված են օրենքով: Ես գիտեմ, որ կան բազմաթիվ պետական կառույցներ և հասարակական կազմակերպություններ, որոնք կարող են օգնել ինձ... Ես տեսա կանանց հաջողության պատմությունները և լցվեցի հույսով, որ ես նույնպես կարող եմ հաղթահարել բոլոր խնդիրները: Ես երբեք դա չէի գիտակցում նախկինում:

Ընտանեկան բռնություն վերապրած կին, 28 տարեկան

77 Ընտանեկան բռնության զոհերի թվային ռեսուրս կենտրոն. 2022 թվականի հոկտեմբերի 3-ի դրությամբ <http://sosfokhumi.ge/>

Ըստ մեր շահառուների, վեր կայքը մեծ հույս և վստահություն է տալիս կանանց, որ նրանք մենակ չեն, քանի որ նրանք պաշտպանված են և նրանց կարող են աջակցել:

Որոշ կանանց համար կայքը նույնիսկ դարձել է **իրենց զուգընկերներին դաժան պահվածքից զսպելու** միջոց:

Ես կիսեցի կայքը ամուսնուս հետ, ցույց տվեցի տարբեր առցանց հավելվածներ և ծառայություններ, որոնք կարող են պաշտպանել ինձ նրանից... Ես զգուշացրեցի նրան, որ անմիջապես կկանչեմ ոստիկանություն՝ սեղմելով կայքում տրված SOS կոճակը, և դա աշխատեց: Նա վախեցավ, և ես կարծում եմ, որ նա երկու անգամ կմտածի ինձ որևէ կերպ վիրավորելուց առաջ:
— Բռնություն վերապրած կին, 38 տարեկան

➔ **Քաղաքապետարանների դերի ուժեղացում ԳԲ/ԸԲ կանխարգելման և դրանց արձագանքման գործում:** Կոնֆլիկտներից տուժած կանանց վիճակին պատշաճ արձագանքներ ապահովելու կարևոր ռազմավարություններն են՝ տեղական իշխանությունների կողմից ԳԲ/ԸԲ խնդիրների վերաբերյալ իրազեկվածության բարձրացումը, գենդերային զգայուն կարիքների գնահատման հարցում մեթոդական աջակցության տրամադրումը և կանխարգելիչ միջոցառումների ինտեգրման քարոզչությունը և կանխարգելիչ միջոցառումների և աջակցության ծառայությունների ինտեգրման քարոզչություն, որոնք արտացոլում են հակամարտությունից տուժած բնակչության, ներառյալ բռնություն վերապրածների կարիքները քաղաքային ծրագրերում և բյուջեներում:

Վրաստանի տեղական իշխանությունները լեգիտիմություն և պատասխանատվություն ունեն իրականացնելու ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի Կանանց, խաղաղության և անվտանգության վերաբերյալ բանաձևերի կատարման ազգային գործողությունների ծրագիրը (NAP 1325), և այդպիսով պարտավորվում են ապահովել ներքին տեղահանված և հակամարտությունից տուժած կանանց բովանդակալից մասնակցությունը որոշումների կայացմանը, ինչպես նաև նրանց աջակցությունը ԲԿՆ կանխարգելման և պաշտպանության գործում, ինչը կարևոր խնդիր է հետևողականության հասարակությունների համար, հատկապես երկարատև տեղահանված կանանց համար:

Այնուամենայնիվ, շատ դեպքերում տեղական ինքնակառավարման մարմինները մնում են չօգտագործված և անգործուն ռեսուրս՝ ՆՏԱ-ի և հակամարտությունից տուժած բնակչության կարիքները բավարարելու և ԳԲ վերապրածներին համապատասխան ծառայություններ մատուցելու համար:

ԿՖՍ-ն ակտիվորեն նպաստել է տեղական **մակարդակում Գենդերային հավասարության մեխանիզմի** ստեղծմանը և կոնֆլիկտներից տուժած կանանց հատուկ կարիքներին արձագանքելու նրա կարողությունների ամրապնդմանը, ներառյալ ԳԲ վերապրածներին աջակցության ծառայությունների տրամադրումը:

Համայնքներում գենդերային հավասարության խորհուրդների ստեղծում. ԿՖՍ-ը 2013թ.-ին չորս փորձնական համայնքներում ստեղծեց գենդերային հավասարության ինտեգրման առաջին մեխանիզմը:⁷⁸ Գենդերային հավասարության խորհուրդները (ԳՀԽ), որոնք փորձնական են կիրառվել մի քանի համայնքներում, հանգեցրել են տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնյաների վերաբերմունքի և ըմբռնման շոշափելի փոփոխությունների՝ կապված գենդերային համապատասխան քաղաքականության մշակման մեջ կանանց և մարգինալացված խմբերի, այդ թվում՝ ՆՏԱ-ների ընդգրկման հետ: ՔՀԿ-ները և կանայք ակտիվորեն ներգրավվեցին քաղաքային խորհուրդների աշխատանքային հանդիպումներում, որտեղ նրանք կիսում են իրենց մտահոգությունները և առաջարկություններ են անում դրանց լուծման վերաբերյալ. Գնահատվել են տեղի բնակչության գենդերային հատուկ կարիքները, և մշակվել են համապատասխան ռազմավարություններ և գենդերային գործողությունների ծրագրեր՝ հետագայում բռնություն վերապրածներին օգնելու համար տեղական բյուջեներում միջոցների հատկացմամբ:

78 The first Municipal Gender Equality Councils were established in Kutaisi, Senaki, Ozurgeti and Batumi in 2013-2016 by the financial support of the UN Fund for Gender Equality.

Պիլոտային ծրագիրը, որին հաջորդեցին կանանց տարբեր ՔՀԿ-ների կողմից ձեռնարկված լայնածավալ շահերի պաշտպանության արշավները, հանգեցրին համապատասխան օրենքներում օրենսդրական փոփոխությունների ընդունմանը 2016թ., որը ինստիտուցիոնալ **Գենդերային հավասարության խորհուրդները (ԳՀԽ)**⁷⁹ ԿՖՍ-ի թիրախային համայնքներում ԳՀԽ-ների⁷⁹ ինստիտուցիոնալ զարգացման և տեղական պաշտոնյաների, այդ թվում՝ տեղական պատգամավորներ, ԳՀԽ անդամներ, քաղաքապետեր և նրանց տեղակալներ, քաղաքապետարանների սոցիալական և իրավաբանական վարչության պետեր և գյուղերի ներկայացուցիչներ, կարողությունների զարգացման արդյունքում, ԸԲ փրկվածներին աջակցելու ծրագրերը ներդրեց ԿՖՍ-ի թիրախային համայնքների մեծ մասում: Ծրագրերն ընդգրկում են հետևյալ ծառայությունների մատուցումը ԸԲ վերապրածներին. միանվագ դրամական օգնություն, բուժում, բնակարանների վարձակալում, երեխաների խնամքի տարբեր ծառայություններ և փոքր բիզնեսի համաֆինանսավորում:

Կանանց, խաղաղության և անվտանգության օրակարգի տեղայնացումը տեղական քաղաքականության մշակման մեջ. 2018 թվականից ի վեր ԿՖՍ-ն ակտիվորեն ներգրավված է Վրաստանի տասնյոթ մունիցիպալիտետներում,⁸⁰ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 1325 բանաձևի Ազգային գործողությունների ծրագրի (NAP) տեղայնացման գործում, նպատակ ունենալով ուժեղացնել ներքին տեղահանված և հակամարտությունից տուժած կանանց մասնակցությունը տեղական որոշումների կայացման գործընթացներին: Իրականացման գործընթացում ներքին տեղահանված և հակամարտությունից տուժած կանայք և երիտասարդները մոբիլիզացվել և վերապատրաստվել են ՆՏԱ-ների, կոնֆլիկտներից տուժած կանանց և աղջիկների մտահոգություններն ու կարիքները մանրակրկիտ դիտարկվել են և լուծումներ են առաջարկվել՝ դիմելով տեղական ինքնակառավարման մարմինների համապատասխան պաշտոնյաներին: Արդյունքում մշակվել են մունիցիպալ ծրագրեր բնակչության այս խմբերի հզորացման համար, որոնց իրականացման համար համայնքային բյուջեներում հատկացվել են ֆինանսական միջոցներ: Այս գործողությունները հնարավորություն տվեցին ազգային քաղաքականությունները կապել հակամարտությունից տուժած կանանց և աղջիկների հատուկ կարիքների և առաջնահերթությունների հետ:

ԲԿՆ/ԸԲ կանխարգելման և բռնության զոհերի պաշտպանության տեղական միջգերատեսչական հանձնաժողովի ստեղծում. 2010 թվականից ի վեր ԿՖՍ-ն օժանդակում է տեղեկատվության փոխանակման և համակարգման հանդիպումներ ուղղորդման համակարգի(այսինքն՝ ոստիկանություն, սոցիալական աշխատողներ, քաղաքապետարանի պաշտոնյաներ, բժիշկներ, ուսուցիչներ և այլն) բոլոր համապատասխան դերակատարների հետ՝ խթանելու տեղեկատվության փոխանակումը գենդերային բռնության կանխարգելման և արձագանքման համար պատասխանատու կառույցների միջև, բացահայտելու համակարգի թույլ կողմերը և համատեղ ջանքերով լուծելու խնդիրները:⁸¹ Տեղական պաշտոնյաների հետ շարունակական աշխատանքի արդյունքում ԿՖՍ-ն աջակցել է մի շարք քաղաքապետարաններում⁸² միջգերատեսչական հանձնաժողովների ստեղծմանը՝ ապահովելու ԲԿՆ/ԸԲ վերապրածների համար նպատակաուղղված և կարիքների վրա հիմնված ծրագրերի իրականացումը, ինչպես նաև ԲԿՆ/ԸԲ կանխարգելման և արձագանքման սիստեմատիկ և համակարգված աշխատանքը:

79 ԿՖՍ-ի թիրախային մունիցիպալիտետները ներառում են Քուֆախին, Ցխալտուբոն, Սամտրեդիան, Տերյոլան, Թքիբուլին, Բաղդաթին (Իմերեթի շրջան); Զուգդիդի, Սենակի, Ծալենջիխա, Փոթի (Սամեգրելոյի շրջան); Օգուրգեթի, Լանչխուֆի, Չոխաթաուրի (Գուրիայի շրջան); Քոբուլեթի (Աջարիայի շրջան):

80 Տեղայնացման ծրագիրն իրականացվում է ՄԱԿ-ի Կանայք (Վրաստան), քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների (ՔՀԿ) կողմից՝ «ՆՏԱ» կանանց ասոցիացիայի «Համաձայնություն», Կանանց տեղեկատվական կենտրոնի և Սուխումի կանանց հիմնադրամի հետ համագործակցությամբ: Փորձնական նախագիծը, որը մեկնարկել է 2018 թվականին, աջակցվել է ԱՄՆ Պետդեպարտամենտի կողմից: Այնուհետև 2021 թվականին իրականացվել է հետագա ծրագիր, որը ֆինանսավորվում է բրիտանական կառավարության Հակամարտությունների, կայունության և անվտանգության հիմնադրամի (CSSF) կողմից:

81 Գործողություններին աջակցում է «Հաց աշխարհի համար» կազմակերպությունը:

82 ԿՖՍ-ն նպաստել է միջգերատեսչական հանձնաժողովների ստեղծմանը Սենակի, Բաղդաթի, Չոխաթաուրի մունիցիպալիտետներում 2022 թվականին:

Հետպատերազմյան և երկարաժամկետ ռազմավարություններ

Բոսնիա և Հերցեգովինա

Այս գլուխը նկարագրում է Միացյալ կանանց հիմնադրամի և այլ ոչ կառավարական կազմակերպությունների գործողություններն ու ռազմավարությունները Բոսնիա և Հերցեգովինայում (ԲԻՀ) պատերազմից հետո: Թեև կանանց նկատմամբ բռնությունը մի երևույթ է, որը դուրս է գալիս մշակույթներից կամ սոցիալական համակարգերից, պատերազմական և հետպատերազմյան հանգամանքները պահանջում են միջամտությունների ճշգրտում և մոդելի ստեղծում, որն արդյունավետ արձագանք կտա կանանց և աղջիկների կարիքներին: Ենթազգային բովանդակությունը գրվել է Միացյալ Կանանց Հիմնադրամի առկա գրականության հետազոտության և այլ կազմակերպությունների կին ակտիվիստների հետ հարցազրույցների հիման վրա, ովքեր մինչ օրս ակտիվորեն պայքարում են ընտանեկան բռնության և կանանց նկատմամբ բռնության դեմ և մասնակցում են խաղաղության ամրապնդման աշխատանքներին:

Պատերազմից հետո ԲԻՀ Միացյալ կանանց հիմնադրամի և այլ ոչ կառավարական կազմակերպությունների փորձը, ռազմավարությունը և ընթացակարգերը կարող են օգտագործվել որպես ոգեշնչում որոշ այլ հասարակական կազմակերպությունների և/կամ ակտիվիստների կողմից՝ որպես ոգեշնչում՝ չհրաժարվելու կանանց, տղամարդկանց և ողջ հասարակության խրախուսումից՝ շարունակաբար դիմակայելու բռնի քաղաքականությանը, կանանց և աղջիկների նկատմամբ բռնության բոլոր ձևերին և ամրապնդել կանանց ինքնավարությունը՝ իրենց մասին անկախ որոշումներ կայացնելու հարցում՝ ցանկացած տեսակի սոցիալական կամ քաղաքական հանգամանքներում:

■ Միացյալ կանանց հիմնադրամի մասին

Միացյալ Կանանց Հիմնադրամը ոչ կառավարական կազմակերպություն է, որը հիմնադրվել է 1996 թվականին Բանյա Լուկայում՝ Բոսնիա և Հերցեգովինա, պատերազմից (զինված հակամարտություն) անմիջապես հետո, որն ավարտվել է 1995 թվականին:

Բանյա Լուկայից մի խումբ կին ակտիվիստներ հավաքվել էին աջակցելու պատերազմի ժամանակ իրենց տները կորցրած կանանց՝ օգնելով նրանց իրականացնել իրենց սեփականության իրավունքները: Սակայն, կանայք սկսեցին դիմել ասոցիացիային՝ իրենց ենթարկված բռնության տարբեր ձևերից պաշտպանվելու համար: ԲԻՀ-ի դատական համակարգում այն ժամանակ չկար ինստիտուցիոնալ շրջանակ, որը կպաշտպաներ կանանց և աղջիկներին ընտանեկան բռնությունից կամ գենդերային բռնությունից, այսպիսով, կազմակերպությունն իր ռազմավարական գործողությունները տեղափոխեց բռնությանը արձագանք ստեղծելու համար՝ տեղականից մինչև օրինական, մինչև պետական մակարդակ: Ի սկզբանե պարզ էր, որ անհնար է հասնել առանց որևէ քաղաքական ազդեցության, ուստի Միացյալ Կանանց Հիմնադրամը սկսեց աշխատել քաղաքականապես ակտիվ կանանց հետ:

■ Սոցիալական համատեքստը, որում հասարակական կազմակերպությունները մշակեցին գործողությունների ռազմավարություն ԲԻՀ-ում պատերազմից հետո

Պատերազմից հետո կանանց իրավունքների պաշտպանները Բոսնիա և Հերցեգովինայից աշխատում էին մի հասարակությունում, որտեղ մարդու հիմնական իրավունքները, ինչպիսիք են տեղաշարժի ազատությունը, անձնական և ունեցվածքի անվտանգությունը, աշխատանքի իրավունքը և սեփական տան իրավունքը երաշխավորված չէին: Դեյթոնի խաղաղության պայմանագիրը խաղաղություն հաստատեց և ԲԻՀ-ում ստեղծեց մասնատված քաղաքական կառույց: Քաղաքական անկայունությունը վերսկսվեց իշխող խորհրդարանական կուսակցությունների միջև կոնսենսուսի մշտական բացակայության պատճառով, որոնք էթնիկ էին, և, հետևաբար, միջազգային հանրության ազդեցությունը ԲԻՀ-ում ամենուր էր: Միջազգային հանրության բարձր ներկայացուցիչ էր նշանակվել վերահսկելու Դեյթոնի համաձայնագրի իրականացումը: Բարձր ներկայացուցիչը, շնորհիվ Բոնի տերությունների, իրավունք ուներ ընդունել օրենքներ և փոխարինել պետական պաշտոն զբաղեցնողներին, ովքեր խոչընդոտում էին Դեյթոնի խաղաղության համաձայնագրի իրականացումը:

Նկար 4. Ապահով տուն Բանյա Լուկայում, 2003թ.: Նոր գնված տուն, որը հետագայում հարմարեցվել է որպես բռնությունից փրկված կանանց և երեխաների ապաստան

Նկար 5. Սերպսկայի Հանրապետության և Դաշնային ԲիՀ-ի սահմանը, 1997թ.: Միավորված կանանց հիմնադրամի գործունեությունը գյուղական վայրերում կանանց տնտեսական հզորացման բարելավման ուղղությամբ:

Միջազգային հանրությունը աջակցություն է ցուցաբերել նաև ոչ կառավարական սեկտորին՝ ֆինանսավորելով այն ծրագրերն ու նախագծերը, որոնց նպատակն է հաստատել ժողովրդավարություն և բարձրացնել մարդու հիմնարար իրավունքները:

Շվեդական Kvinna till Kvinna հիմնադրամը սկսեց իր գործունեությունը Բոսնիա և Հերցեգովինայում՝ աջակցելու կանանց՝ հակամարտություններից տուժած շրջաններում: Նա նաև աջակցել է Միացյալ կանանց հիմնադրամին՝ ֆինանսավորելով անմիջական աջակցության ծառայությունները՝ առաջին օգնության գիծը Սերբական Հանրապետությունում և ստեղծելով անվճար իրավաբանական օգնության բյուրո կանանց համար: Այսօր շվեդական Kvinna till Kvinna հիմնադրամը, որն իր գործունեությունը սկսել է ԲիՀ-ում, աջակցում է ավելի քան 140 ոչ կառավարական կազմակերպությունների աշխարհի 20 երկրներում, որոնք տուժել են հակամարտությունից:

■ ԲիՀ-ում հասարակական կազմակերպությունների երկարաժամկետ ռազմավարությունները հետպատերազմյան ԲիՀ-ում ընտանեկան և գենդերային բռնության դեմ պայքարում

Հետպատերազմյան սոցիալական պայմաններում հասարակական կազմակերպությունների միակ ճիշտ ռազմավարությունը դրական համոզմունքների վրա հիմնված ռազմավարություններն էին, առաջընթացի համար կապիտալ ապահովող ռազմավարությունները և դեպի ԵՄ արժեքները կողմնորոշված հասարակության ստեղծումը:

Գրավոր ռազմավարական փաստաթղթերը ԲիՀ-ում, ինչպես մենք գիտենք այսօր, հայտնվեցին հասարակական և քաղաքացիական սեկտորներում պատերազմից ընդամենը մեկուկես տասնամյակ անց, հիմնականում մոտ 2010 թ. Սա վերաբերում է հանրային քաղաքականության գրեթե բոլոր ոլորտներին, ոչ միայն գենդերային բռնության կանխարգելմանը կամ խաղաղության հաստատմանը: Մեր առաջին ռազմավարական ծրագիրը որպես կազմակերպություն դուրս եկավ 2011 թվականին, բայց ես չեի ասի, որ դա է պատճառը, որ մեր գործողությունները տրամաբանորեն կամ ռազմավարական ուղղվածություն չունեն, հատկապես գենդերային բռնությունը կանխելու համար պայքարի ոլորտում:

Ռադմիլա ժիգիչ, Լարա հիմնադրամ, Բիելինա

➔ Կանանց ՀԿ-ների արձագանքը պետք է հետևի կանանց իրական կարիքներին

Պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո կանանց հասարակական կազմակերպությունները ԲԻՀ-ում կազմակերպվեցին՝ որպես արձագանք հասարակության մեջ տեսանելի իրական կարիքներին: Այդ կարիքներին արձագանքելը նշանակում էր ստեղծել մի համակարգ, որը կպաշտպանի զոհերին և կպատժի հանցագործներին՝ ի պատասխան գենդերային բռնության:

Բացի այդ, շատ կարևոր էր **երկխոսություն հաստատել ԲԻՀ-ի բոլոր մասերից՝ կանանց, և բոլոր էթնիկ խմբերի ներկայացուցիչների միջև**: ԲԻՀ-ում կանանց այլ խմբերի հետ հարաբերությունները նպաստել են կանանց թրաֆիքինգի կանխարգելմանը, ընտանեկան բռնությանը ավելի լավ արձագանքելուն և խաղաղության կառուցմանը:

Vive Women ոչ կառավարական կազմակերպությունը Թուզլայից հիմնադրվել է 1994 թվականին՝ պատերազմի պատճառով և պատերազմի տարիներին՝ Գերմանիայից ժամանած երեք ակտիվիստուհիների աջակցությամբ, ովքեր կենտրոնացել են վնասվածքների բուժման վրա: Ստեղծվեց տեղական ասոցիացիան, որը կազմեց թերապևտիկ կենտրոն՝ միավոր 35 մահճակալով: 1994թ.-ից աշխատում ենք բացառապես փակ կենտրոնում՝ ստորաբաժանումում, որտեղ մեզ հետ միասին ապրում էին պատերազմից տուժած կանայք և երեխաներ: Նրանք այնտեղ ապրում էին, ճաշ պատրաստում, խնամում իրենց երեխաներին: Մենք փորձեցինք վերականգնել նրանց նորմալության զգացումը և ցույց տալ, որ կյանքը հնարավոր է նույնիսկ պատերազմի դեպքում: Կայունանալուց հետո նրանք անցնում էին թերապիայի՝ պատերազմի ընթացքում կրած տարբեր տեսակի բռնություններից վնասվածքները բուժելու և հաղթահարելու համար: 1996թ.-ից մենք փոխեցինք մեր գործունեության հայեցակարգը, դարձանք բաց կենտրոն այլ անձանց համար, ոչ միայն այնտեղ ապրողների համար: Մենք ստեղծեցինք թիմ, որը այցելություններ կատարեց կոլեկտիվ կենտրոններ, որտեղ հիմնականում ապրում էին կանայք և երեխաներ, և առաջարկեցինք նրանց օգնություն և աջակցություն: Միաժամանակ մենք սկսեցինք աշխատել դպրոցներում երեխաների հետ՝ կանխարգելելու տրանսգենդերացիոն վնասվածքները:

Շուտով անհրաժեշտություն առաջացավ հաստատել պատերազմից տուժածների իրավունքները, ուստի մենք այլ կազմակերպությունների հետ միասին սկսեցինք պաշտպանել նորմերի, այսինքն՝ օրենքների ընդունումը:

Յասնա Ջեչևիչ, Վիվ Կանայք Տուզլա

➔ Կարևոր է ուղղակի աշխատանք իրականացնել կանանց հետ և ռազմավարություններ ստեղծել՝ հիմնված անմիջական աշխատանքային փորձի վրա

Ընտանեկան և գենդերային բռնության զոհերի համար ծառայությունները, որոնք ներկայումս ակտիվ են ԲԻՀ-ում, մինչ պատերազմը գոյություն չունեին: Պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո հասարակական կազմակերպությունները ստեղծեցին բռնություն վերապրածների առաջին աջակցության ծառայությունները, սեռական բռնություն վերապրածների բժշկական բաժինը, օգնության գծերը, անվճար իրավաբանական և հոգեբանական աջակցությունը, իսկ մի փոքր ավելի ուշ՝ ապահով տներ: Բոլոր ծառայություններն անվճար են կանանց և երեխաների համար և մատուցվում են որակյալ և պատրաստված անձնակազմի կողմից:

Միացյալ կանանց հիմնադրամի ԳԲ վերապրած կանանց համար մասնագիտացված ծառայություններն են՝

- Ապահով տուն Ընտանեկան բռնության զոհ կանանց և երեխաների համար Բանյա Լուկայում, որը հիմնադրվել է Բանյա Լուկա Միացյալ կանանց հիմնադրամի նախաձեռնությամբ և բացվել է 2007 թվականի փետրվարի 12-ին:
- SOS թեժ գիծ բռնության զոհերի համար

- Իրավաբանական խորհրդատվություն
- Հոգեբանական աջակցություն
- Բռնություն վերապրած կանանց տնտեսական հզորացում

1996-ից մինչև 2022 թվականն ընկած ժամանակահատվածում Միացյալ Կանանց Հիմնադրամը աջակցություն է ցուցաբերել ավելի քան 10,000 կանանց, ովքեր վերապրել են տարբեր տեսակի բռնություններ: Դեպքերի մեծ մասում աջակցությունը շարունակական էր և ներառում էր իրավաբանական և հոգեբանական խորհրդատվություն, ինչպես նաև Ապահով տանը բնակություն և տևում էր մի քանի ամսից մինչև մի քանի տարի: Այնուամենայնիվ, աջակցությունը երբեմն եղել է միանվագ՝ միջամտության և բռնությանն արձագանքելու տեսքով, հատկապես SOS օգնության գծի հետ կապված: Պատերազմից փրկված կանայք նույնպես ծառայությունների անմիջական շահառուներ էին՝ իրավական, հոգեբանական խորհրդատվության, թերապիայի և տնտեսական հզորացման միջոցով: **Հիմնվելով անմիջական աշխատանքի փորձի վրա՝ Հիմնադրամը ծրագրում և իրականացնում է հանրային շահերի պաշտպանության գործողություններ՝ բարելավելու օրենքներն ու քաղաքականությունը, զանգվածային լրատվամիջոցների քարոզարշավները և մասնագետների կրթությունը, որոնք բռնության դեմ հակազդման համակարգի մաս են կազմում :**

Չորհերի հետ անմիջականորեն աշխատելը դժվար, բայց լավ ռազմավարական ուղղություն էր, որը ուժ և հեղինակություն տվեց ԲիՀ-ում կանանց կազմակերպություններին, ինչը մեզ օգնեց կանանց, հատկապես գենդերային բռնությունից պաշտպանելու խնդիրը դարձնել տեսանելի և կարևոր սոցիալական խնդիր: Համատեքստը, որում հայտնվեց ԲիՀ-ն 2000-ականների սկզբին, ծանրաբեռնված էր պատերազմի, քաղաքական պառակտումների, փախստականների վերադարձի և չբացահայտված ռազմական հանցագործությունների հետևանքով: Երկիրն ու նրա տնտեսությունը ավերված էին, և նման պայմաններում բարձրացնել ամուսնու կողմից բռնության ենթարկված կնոջը պաշտպանելու հարցը, նման էր փշովի նավով շուրջերկրյա ճանապարհորդության գնալուն: Մեր հասարակությունը ժայռաստիճան հայրիշխանական է, և կանանց ու երեխաների նկատմամբ բռնությունները բացարձակապես նորմալացվել են: **Ռադմիլա Ժիգիչ, Լարա Հիմնադրամ, Բիելինա**

→ Կարևոր է աշխատել պատերազմի ժամանակ սեռական բռնության ենթարկված կանանց հետ

Բոսնիա և Հերցեգովինայի պատերազմի ժամանակ բռնաբարված կանանց ստույգ թիվը հայտնի չէ: Այնուամենայնիվ, որոշ գնահատականներ ցույց են տալիս, որ պատերազմի ընթացքում բռնաբարության կամ սեռական բռնության է ենթարկվել 20-ից 50 հազար կին, երեխա և տղամարդ: Պատերազմի ժամանակ բռնաբարված կանանց աջակցություն ցուցաբերած առաջին ոչ կառավարական կազմակերպություններից մեկը Medica Zenica-ն էր՝ մասնագիտացված կանանց կազմակերպությունը, որն աջակցում է պատերազմի ժամանակ բռնաբարության կամ սեռական բռնության, խաղաղ ժամանակ բռնաբարության և ընտանեկան և համայնքային բռնության այլ ձևեր վերապրած կանանց և երեխաներին:

Բոսնիա և Հերցեգովինայի պատերազմից հետո և դրա ընթացքում կանանց ՀԿ-ները զգալի փորձ ձեռք բերեցին պատերազմում բռնաբարության զոհերին աջակցելու հարցում: Այս զոհերի մասնագիտացված աջակցությունը, որը մշակվել է Բոսնիա և Հերցեգովինայում, ներառում է **երկարաժամկետ հոգեբանական խորհրդատվություն, իրավական խորհրդատվություն և այլ տեսակի աջակցություն պատերազմի ժամանակ բռնաբարության զոհերին:** Կազմակերպությունները, որոնք ստեղծվել են պատերազմի ժամանակ, և որոնք փորձառու են դարձել բռնաբարության և խոշտանգումների զոհերին օգնելու հարցում, նպաստել են ԲիՀ-ում կանանց ՀԿ-ների կարողությունների զարգացմանը ավելի ընդհանուր ձևով, օրինակ, տրավմայի աջակցության **ֆեմինիստական սկզբունքները դարձել են ավելի ճանաչելի և օգնել են**

Կանանց ՀԿ-ներին, որոնք աշխատում են աջակցելու կանանց նկատմամբ բռնության բոլոր ձևերի զոհերին:⁸³

Medica Zenica-ն որպես կանանց առաջին ոչ կառավարական կազմակերպություն ստեղծվել է 1993 թվականին Բոսնիա և Հերցեգովինայի պատերազմի ժամանակ: Medica Zenica-ն առաջին կանանց թերապիայի կենտրոնն էր և կանանց արձագանքը կանանց և երեխաների համար, ովքեր վերապրել են պատերազմական տրավմա և բռնություն: Այն ժամանակ մեր մոտեցումն էր «Սովորել անելով»՝ զարգացնելով ամբողջական և միջառարկայական մոտեցում: Վերապրածների մշակութային արժեքներն ու կարիքները հարգելը և աշխատանքը դրանց համապատասխանեցնելը: Անհատական կարիքները պետք է հարգվեն: Մենք դա բացատրեցինք այսպես. «Չպատճենել/տեղադրել», այլ լսել վերապրողների կարիքները: Աշխատանքը սկսելուց 30 տարի անց, մեր շահառուները, պատերազմի հետ կապված սեռական բռնության, ինչպես նաև ընտանեկան բռնության ենթարկվածները խաղաղ ժամանակներում հստակորեն ընդգծում են, որ ընդունելը, խնամքը, վստահությունը և առանց նախապաշարմունքների նրանց լսելը մեծ օգնություն են եղել իրենց համար: **Դոկտոր Սաբիհա Հուսիչ, «Medica» Zenica-ի տնօրեն**

➔ **Բարելավել համագործակցությունը որոշումներ կայացնողների և հաստատությունների հետ, որոնք պարտավոր են արձագանքել կանանց և աղջիկների նկատմամբ բռնությանը**

Համագործակցությունը նաև կարևոր ռազմավարություն է գենդերային բռնության կանխարգելման համար: Անկախ նրանից, թե որքանով է ԲԻՀ-ում որոշ ժամանակ «նորմալացվել» բռնությունը, որոշ հանրային ծառայություններ և նրանց աշխատակիցներ տեղյակ էին խնդրին, բայց չունեին այն լուծելու համար հասանելի գործիքներ: Օրինակ, ոստիկանությունը, սոցիալական աշխատանքի կենտրոնները և նույնիսկ առողջապահական հաստատությունները բախվել են նմանատիպ իրավիճակների վերապրածները դիմել են նրանց, ուստի նրանք տեղյակ են եղել, որ բռնություն է տեղի ունենում. այնուամենայնիվ, նրանք սահմանափակ հնարավորություններ ունեին օգնելու, քանի որ չկար գործողությունների իրավական հիմք: Նրանք ինստիտուցիոնալ հատվածում ՀԿ-ների առաջին դաշնակիցներն էին, երբ նրանք քարոզարշավներ էին անցկացնում՝ քարոզելով փոփոխությունների և օրենքների ընդունումը:

չ կառավարական կազմակերպությունների նախաձեռնությամբ Բոսնիա և Հերցեգովինայում ստեղծվել են հաստատությունների/կազմակերպությունների ցանցեր՝ որպես աջակցություն պատերազմի խոշտանգումների զոհերին/վկաներին և գենդերային բռնության զոհ դարձած կանանց, որոնք սահմանվում են որպես զոհերի աջակցություն: Տեղական արձանագրություններ են ստորագրվել հաստատությունների և ոչ կառավարական կազմակերպությունների կողմից՝ ռազմական հանցագործությունների, սեռական բռնության կամ գենդերային բռնության այլ հանցագործությունների դեպքում զոհերին/վկաներին աջակցություն ցուցաբերելու համար: Ընթացակարգերի և համագործակցության վերաբերյալ տեղական արձանագրությունները ստորագրած կառույցներն էին ոստիկանությունը, առողջապահական հաստատությունները, դատական հաստատությունները, սոցիալական ապահովության հաստատությունները և հասարակական կազմակերպությունները՝ կախված տվյալ տեղական համայնքի ռեսուրսներից:

83 Կանայք ընդդեմ բռնության Եվրոպա (2021). Սեռական բռնության ենթարկված կանանց համար մասնագիտացված աջակցության ծառայությունների ստեղծման և տրամադրման խոստումնալից պրակտիկաներ. Իրավական և գործնական ակնարկ Արևմտյան Բալկանների և Թուրքիայի կանանց հասարակական կազմակերպությունների և քաղաքական գործիչների համար: https://cssplatform.org/wp-content/uploads/2021/09/WAVE_CSSP_Policypaper210917_web.pdf

➔ **Ֆորմալ և ոչ ֆորմալ ցանցերի միջոցով այլ հասարակական կազմակերպությունների հետ գործընկերության և համերաշխության շարունակական զարգացում՝ կանանց մարդու իրավունքների բարելավմանն ուղղված արդյունավետ քարոզչության համար պայմաններ ստեղծելու համար:**

Փորձի փոխանակումը մեզ համար շատ կարևոր էր, բայց այն փաստը, որ այլ կանայք և կանանց խմբերն աշխատում էին նույն հարցի շուրջ, մեզ ավելի ուժեղ դարձրեց: Այդպես մենք հզորացանք, սովորեցինք և ստեղծեցինք համատեղ գործողությունների տարածք: Կարևոր է նկատի ունենալ, որ հետպատերազմյան առաջին տասնամյակում կանանց և ոչ կառավարական կազմակերպությունները հիմնականում վատ էին ընկալվում, հաճախ խարանվում էին քաղաքականության մեջ: Մեր արածը միշտ չէ, որ գնահատվել և կարևոր է համարվել, և այն փաստը, որ մենք արտասահմանյան հիմնադրամներից ֆինանսավորում ենք ստանում գործառնությունների համար, տարբեր քաղաքական շրջանակների համար փաստարկ էր՝ մեզ որպես «օտար գործակալներ» խարանելու, որոնք ոչնչացնում են հասարակության մեջ ազգային և երբեմն կրոնական հիմքերը: Մեր համայնքներում մենք մեկուսացված և միայնակ էինք: Կանանց այլ խմբերի հետ շփումը ռազմավարություն էր, որը մեզ կենդանի պահեց, այսպես մենք ունեինք այն տեղը, որին պատկանում ենք:

Ռադմիլա Ժիգիչ, Լարա հիմնադրամ, Բիելինա

■ **Ցանցերի և նախաձեռնությունների օրինակներ Բոսնիա և Հերցեգովինայում**

Հետևյալ ցանկը ներկայացնում է որոշ նախաձեռնություններ, որոնք սկսվել են Բոսնիա և Հերցեգովինայում պատերազմից ի վեր, որոնք կարող են ոգեշնչում ծառայել այլ երկրների և ակտիվիստների համար, ովքեր բախվել են կամ բախվում են , հակամարտությունների հետ և նպատակ ունեն վերականգնել քաղաքացիական հասարակության նախաձեռնությունները և աջակցել ԳԲ վերապրածներին:

■ **Անվտանգ ցանց**

Անվտանգ ցանցը հիմնադրվել է 2001 թվականին (որպես ոչ պաշտոնական ցանց) և բաղկացած է 32 ոչ կառավարական կազմակերպություններից և կառավարական հաստատություններից ամբողջ Բոսնիա և Հերցեգովինայում, որոնք զբաղվում են բռնության խնդրով: Անվտանգ ցանցն ունի մի քանի ռազմավարական նպատակներ, սակայն դրա հիմնական նպատակն է զարգացնել ՀԿ-ների կարողությունները, որպեսզի նրանք կարողանան հավասար գործընկերներ լինել հաստատությունների հետ գենդերային բռնության դեմ պայքարում և մասնակցել գենդերային բռնության ոլորտում պետական փաստաթղթերի, ռազմավարական ծրագրերի և գործողությունների ծրագրերի աշխատանքներին:

■ **Խաղաղություն կանանց դեմքով⁸⁴**

Խաղաղությունը կանանց դեմքով նախաձեռնություն է, որը կին ակտիվիստական շարժման միջոցով բացում և անցկացնում է անցյալի հետ առերեսվելու գործընթաց և սնուցում է կանանց ձեռքբերումների, փորձառությունների և տառապանքների հիշողության մշակույթը, այսպիսով ստեղծելով մի հասարակություն, որտեղ կինը տեսանելի է հասարակական և քաղաքական տարածքում և հավասարապես ներգրավված է կայուն խաղաղության ստեղծման գործում: «Խաղաղություն կանանց դեմքով» կանանց խաղաղության նախաձեռնություն է, որը բաղկացած է 14 քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններից, որ խթանում է հիշողության մշակույթը, կանանց փորձառությունների և ձեռքբերումների պահպանման և տարածման կարևորությունը և ընդգծում է կանանց դերի կարևորությունը հանրային տարածքում:

84 Բիելինայի Լարա հիմնադրամի կայքը: 2022 թվականի հոկտեմբերի 3-ի դրությամբ. <http://www.fondacijalara.com/mir-sa-zenskim-licem>

- **«Կին քաղաքացիներ հանուն սահմանադրական բարեփոխումների» նախաձեռնություն⁸⁵**
«Կին քաղաքացիները հանուն սահմանադրական բարեփոխումների» նախաձեռնություն է, որը խթանում է Բոսնիա և Հերցեգովինայի Սահմանադրության հայեցակարգը, որն ապահովում է մարդու իրավունքների և ազատությունների ավելի ուժեղ պաշտպանություն՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով գենդերին: Նախաձեռնությունը ձևավորվել է ողջ երկրի ակտիվիստների և կազմակերպությունների կողմից, որոնց նպատակն է խրախուսել բոլոր քաղաքացիներին օգտագործել իրենց գիտելիքները, էներգիան և պատրաստակամությունը փոխադարձ գործողությունների համար և նպաստել նախաձեռնության նպատակների իրականացմանը: «Կին քաղաքացիները հանուն սահմանադրական բարեփոխումների նախաձեռնությունը» 35 քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններից և ակտիվիստներից բաղկացած ոչ պաշտոնական խումբ է, որը շարունակաբար աշխատում է սեռի և գենդերի, խաղաղության, ազատության և մարդու իրավունքների հայեցակարգերի վրա:

- **Խաղաղաշինության ցանց⁸⁶**
Խաղաղաշինության ցանցը ստեղծվել է ԲիՀ-ում սոցիալական և տնտեսական կյանքի որակը վերականգնելու, ինչպես նաև երկարաժամկետ հեռանկարում բարելավել ԲիՀ ողջ հասարակության կարողությունը՝ լուծելու տարաձայնությունները և հակամարտությունները կառուցողական և ոչ բռնի ձևով և այդպիսով հիմք ստեղծել բազմաթիվ հասարակական կազմակերպությունների, տեղական համայնքների և կառավարությունների, բիզնես հատվածի, լրատվամիջոցների և պետական կառույցների համատեղ, համակարգված գործողությունների համար:

➔ Օգտագործելով այլընտրանքային ռազմավարություններ և մոդելներ, որոնք նպաստում են ճշմարտության և արդարության հասնելուն և կանանց մարդու իրավունքների պահպանմանը

Կանանց նկատմամբ բռնության դեմ պայքարը և խաղաղ գործողությունները քաղաքական խնդիրներ են, որոնք սովորաբար առաջ են բերում կառավարության և ընդհանուր բնակչության դիմադրությունը խորապես նահապետական և ավանդական հասարակություններում, այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է փնտրել գործողությունների այլընտրանքային ռազմավարություններ, այդ թվում՝ իրավունքների խախտումները լուսաբանելու ոչ ավանդական, բայց նաև խիզախություն և վճռականություն պահանջող ուղիներ:

Պատերազմից հետո ԲիՀ-ում ոչկառավարական կազմակերպությունների միջև կապեր հաստատելը պահանջում էր միավորի մակարդակով սահմանների հատում, որը հանրությունն ընկալեց որպես դավաճանության արարք, այլ ոչ թե որպես օգնության ձեռք: ՀԿ-ներում կանայք առաջիններից էին, ովքեր հատեցին սահմանները՝ ձևավորելով ֆորմալ և ոչ ֆորմալ խմբեր՝ գործելու ուղիներ մշակելու համար:

Սրաջին անգամ մենք հատել ենք սահմանագիծը 1996 թվականի մարտին: Զենիցայում կազմակերպվել էր ԲիՀ կանանց համաժողով: Այն ժամանակ կար էության սահման: Դրանից հետո մենք գնացինք Բիհաչ, որտեղ հավաքվել էին ակտիվիստներ Խորվաթիայից և Բոսնիա և Հերցեգովինայից՝ հաշտվելու և կանանց ակտիվության մեջ գրավելու համար: ԵԱՀԿ առաքելության հետ միասին մենք ճանապարհորդեցինք ողջ երկրով մեկ՝ ստեղծելով կանանց հասարակական կազմակերպություններ:
Նադա Գոլյուբովիչ, Բանյա Լուկա Միացյալ կանանց հիմնադրամի խաղաղության ակտիվիստ

85 «Կին քաղաքացիները հանուն սահմանադրական բարեփոխումների» կայքը. 2022 թվականի հոկտեմբերի 3-ի դրությամբ. <https://grad-jankezaustavnepromjene.wordpress.com/>

86 Տեսեք, օրինակ, Mreza Mira կայքը: 2022 թվականի հոկտեմբերի 3-ի դրությամբ <https://www.mreza-mira.net/>

■ Կանանց դատարանը որպես արդարադատության այլընտրանքային մոդել

Կանանց դատարանը կանանց ձայների, պատերազմի և խաղաղ ժամանակներում կրած անարդարության ամենօրյա փորձի մասին կանանց վկայությունների վայր է: Կանանց դատարաններում կանայք վկայում են մասնավոր և հանրային տեսարաններում բռնության, ինչպես նաև կանանց կազմակերպված դիմադրության մասին: Կանանց առաջին դատարանը կազմակերպվել է Պակիստանի Լահոր քաղաքում 1992 թ. Մինչ այժմ ամբողջ աշխարհում անցկացվել է ընդհանուր առմամբ 40 կանանց դատարան՝ հիմնականում Ասիայում և Աֆրիկայում: 2010-ի վերջին նախաձեռնող հանձնաժողովի անդամները, որոնք բաղկացած է «Կանայք կանանց» Սարակոյից (Բոսնիա և Հերցեգովինա), «Կանանց և խաղաղության կրթության կենտրոն Անիմա» Կոտորից (Չեռնոգորիա), «Կանանց հետազոտությունների կենտրոն» և «Պատերազմ Վերապրած Կանանց Կենտրոն» Զագրեբից (Խորվաթիա), Կոսովոյի «Կանանց ցանց», «Կանանց ուսումնասիրություններ» և «սևազգեստ կանայք» Բելգրադից (Սերբիա), սկսեցին նախկին Հարավսլավիայում կանանց դատարան կազմակերպելու նախաձեռնությունը:

7 Առաջարկություններ

Հետևյալ ցանկը ներկայացնում է առաջարկություններ այն մասին, թե ինչպես բարելավել ԳԲ-ի կանխարգելումը և դրանց արձագանքը հակամարտությունից առաջ, ընթացքում և հետո: Այն հիմնված է նախորդ գլուխներում նկարագրված փորձի և ռազմավարությունների վրա և ուղղված է ինչպես ՀԿ-ներին, այնպես էլ տեղական/ ազգային/միջազգային իշխանություններին:

- Պնդել, որ գենդերային բռնության դեմ պայքարը ոչ միայն կանանց ոչ կառավարական կազմակերպությունների **պատասխանատվությունն է**, այլև այն համակարգի, որտեղ այն տեղի է ունենում: Միշտ պատասխանատվության կանչել պետական կառույցներին՝ կանանց նկատմամբ բռնության կանխարգելման, պաշտպանության և հետապնդման համար:
- Անհրաժեշտ է պահպանել և ամրապնդել կանանց կազմակերպվածությունը այն հասարակություններում, որոնք բախվում են ճգնաժամի՝ հակամարտության ընթացքում և դրանից հետո, հատկապես, եթե կանանց մասնակցությունը անհամաչափ է կամ անբավարար: Կանանց կազմակերպությունների միջև կապերն ու **ցանցերը**, հատկապես կին քաղաքական գործիչների և հասարակական կազմակերպությունների ակտիվիստների հետ կապերը, հիմք են հանդիսանում պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո կանանց առաջնահերթությունները հանրային քաղաքականության մեջ ներառելու համար:
- Գիտակցել, որ հակամարտությունը հանգեցնում է բոլոր տեսակի գենդերային բռնության էսկալացիային, ինչպիսիք են սեռական բռնությունը, ինչպես նաև ընտանեկան բռնությունը, ֆեմիցիդը կամ բռնությունը հասարակական վայրերում, և կիսվել ճգնաժամային գոտիներում կանանց և շարժումների հետ: Կարևոր է մշտապես **ընդգծել այն ռիսկերը, որոնց բախվում են կանայք** հակամարտության ընթացքում և դրանից հետո, և բոլոր ինստիտուցիոնալ և արտաինստիտուցիոնալ մեխանիզմներին կոչ անել գործելու: Կանանց նկատմամբ բռնության **կանխարգելումը** պետք է լինի ճգնաժամերի և հակամարտությունների կանխարգելման բոլոր ջանքերի մաս, իսկ խաղաղ բանակցությունների օրակարգը պարտադիր է:
- Տեղական ՀԿ-ներին, որոնք աշխատում են հակամարտությունների բարձր վտանգի տակ գտնվող տարածքներում, խորհուրդ է տրվում բանակցել **միջազգային դոնոր հանրության** հետ, որպեսզի ունենան բյուջեի ճկունություն՝ ֆինանսական միջոցները հումանիտար աջակցության և պատերազմի բռնկման դեպքում առաջին օգնության փաթեթներ տրամադրելու համար:
- **Նվազեցված շարժունակությամբ և լրացուցիչ խոցելիություն ունեցող կանանց և աղջիկների կարիքները** հաշվի առնել և առաջնահերթություն տալ (օրինակ՝ հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող և 75+ տարեկան կանայք): Լրացուցիչ խոցելիություն ունեցող կանանց համար ապաստարանների (կամ ապաստարանների սենյակների) ամրագրումը էական նշանակություն ունի՝ ապահովելու սոցիալական ծառայությունների արդյունավետ պլանավորումը և ռեսուրսների արդարացի բաշխումը պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո ԳԲ վերապրածներին:
- **Հասարակական կազմակերպությունները պետք է փաստագրեն իրենց գործունեությունը** հակամարտությունից հետո և գրանցեն իրենց բոլոր գործողություններն ու նախաձեռնությունները՝ այդպիսով նպաստելով նրանց վստահելիության բարձրացմանը և հնարավորություններ ստեղծելով տեսանելի դարձնելու գենդերային բռնության հիմնահարցը և դրա հետևանքները հասարակության վրա:
- Չսահմանափակել հոգեբանական օգնությունը պատերազմից հետո ԳԲ վերապրածների համար՝ որոշակի ծրագրի բյուջեների շրջանակներում: **Շարունակական հոգեբանական օգնությունը** ԳԲ վերապրածներին էական նշանակություն ունի ՀՏՄԻ-ի կանխարգելման և լիարժեք վերականգնման համար՝ կարճաժամկետ և մի քանի խորհրդատվական նիստերով սահմանափակվող միջամտության փոխարեն:

- **Ներդրումներ կատարել բնակարանաշինության և ՆՏԱ կոլեկտիվ կենտրոնների համար աջակցության համար**, քանի որ կա պոտենցիալ կապ գերբնակեցված կոլեկտիվ բնակավայրերում ապրող ՆՏԱ-ների բնակարանային խնդիրների և գենդերային բռնության աճի ռիսկի միջև: Այս խոցելի խմբերի համար բնակարանային լուծումներ մշակելիս կարևոր է դիտարկել ԳԲ-ի կանխարգելման և արձագանքման ռազմավարությունները: Տրամադրել ԸԲ վերապրած կանանց (հատկապես ներքին տեղահանված կանանց, ովքեր չունեն ապահով կացարան), ողջամիտ ժամկետով սոցիալական բնակարաններում մնալու հնարավորություն, մինչև նրանք բավականաչափ ուժեղ լինեն՝ շարունակելու ինքնուրույն ապրել:

- **ՀԿ-ները պետք է իրենց գործողություններում ներառեն ռիսկի բոլոր գործոնները, որոնք նպաստում են հակամարտությունից հետո բռնության տարածմանը:** Այն հասարակություններում, որոնք անցել են զինված հակամարտությունների միջով, շատ կարևոր է պահանջել տարբեր տեսակի զենքեր պահելու վերահսկողությունը, քանի որ դրանց առկայությունը նպաստում է բռնության դաժան ձևերի տարածմանը, ինչպես նաև ֆեմիցիդների ռիսկի բարձրացմանը:

- **Վիճարկել սոցիալական նորմերը, որոնք առնչվում են հետկոնֆլիկտային իրավիճակներում Կանանց նկատմամբ բռնության/ ԸԲ ընդունելի լինելուն և հանդուրժողականությանը, ինչպես նաև աշխատել կոնֆլիկտների հետ կապված սեռական բռնություն վերապրածների խարանի վրա՝** կանանց և տղամարդկանց, աղջիկների և տղաների, ինչպես նաև խոցելի խմբերի հետ, օրինակ ներքին տեղահանված և հակամարտությունից տուժած կանանց, հատկապես նրանց, ովքեր ապրում են գյուղական վայրերում և ՆՏԱ-ների բնակավայրերում, նրանց, ովքեր դժվարին բնակարանային միջավայրում են ապրում, ինչպես նաև նախկին մարտիկների հետ համապարփակ և երկարաժամկետ իրազեկման արշավների միջոցով, ներդրումներ կատարելով այն ծրագրերում, որոնց նպատակն է կրթել տղամարդկանց և կանանց՝ կանանց նկատմամբ բռնության հետ կապված օրենքներ և կանոնակարգեր:

- **Ներքին տեղահանված և կոնֆլիկտներից տուժած բնակչության համար ապահովել հոգեբանական-սոցիալական վերականգնում:** Կարևոր է իրականացնել պատերազմի և շարունակական/ձգձգվող հետկոնֆլիկտային տրավմատիզացիայի ազդեցության մանրակրկիտ գնահատում ՆՏԱ-ների և կոնֆլիկտներից տուժած կանանց և տղամարդկանց հոգեկան առողջության վրա (հատուկ ուշադրություն դարձնելով բռնությունից փրկվածներին և նախկին մարտիկներին) և ապահովել համապատասխան հոգեսոցիալական վերականգնողական և առողջապահական ծրագրերի տրամադրումը:

- **ԳԲ-ի կանխարգելման և արձագանքման ջանքերում ավելի շատ կենտրոնանալ կանանց տնտեսական անվտանգության վրա:** Հակամարտությունից տուժած կանայք չունեն գոյատևման տնտեսական հնարավորություններ և շարունակում են իրենց տներում դիմանալ կոնֆլիկտի զգացմունքային և ֆիզիկական սպիներին, խնամքի և կախվածության ծանր բեռին և ամենօրյա բռնությանը: Հետկոնֆլիկտային իրավիճակներում տնտեսական վերականգնման ծրագրեր մշակելիս կարևոր է ապահովել հակամարտությունից տուժած կանանց ներգրավվածությունը տնտեսական հզորացման ծրագրերի նախագծման, իրականացման և վերանայման գործում: Պետք է մանրակրկիտ գնահատվեն և լուծվեն ներքին տեղահանված և հակամարտությունից տուժած կանանց համար աշխատանքի կամ այլ տնտեսական ծրագրերի հասանելիության տարբեր խոչընդոտները:

- **ՆՏԱ-ներին և կոնֆլիկտներից տուժած մարդկանց ճանաչել որպես տարասեռ խումբ՝** հատուկ և բազմազան կարիքներով և հաշվի առնել նրանց կարիքները քաղաքականություն և նախաձեռնություններ մշակելիս՝ հատկապես շեշտը դնելով կանանց և աղջիկների վրա:

Տերմինաբանություն

Ընտանեկան բռնություն (ԸԲ)

Ընտանեկան բռնություն (ԸԲ) նշանակում է ֆիզիկական, սեռական, հարկադրական, հոգեբանական կամ տնտեսական բռնության բոլոր գործողությունները, որոնք տեղի են ունենում ընտանիքում կամ ընտանեկան միավորում կամ նախկին կամ ներկա ամուսինների կամ զուգընկերների միջև, անկախ նրանից, թե հանցագործը զոհի հետ կիսում է նույն բնակավայրը, թե ոչ:⁸⁷

Գենդերային բռնություն (ԳԲ)

Կանանց նկատմամբ գենդերային բռնությունը նշանակում է բռնություն, որն ուղղված է կնոջ դեմ, քանի որ նա կին է կամ, որն անհամաչափորեն ազդում է կանանց վրա:⁸⁸ Գենդերային բռնությունը հասկացվում է որպես խտրականություն և տուժողի հիմնարար ազատությունների խախտում և ներառում է բռնություն սերտ հարաբերություններում, սեռական բռնություն (ներառյալ բռնաբարություն, սեռական ոտնձգություն և ոտնձգություն), մարդկանց թրաֆիքինգ, ստրկություն և վնասակար պրակտիկաների տարբեր ձևեր, ինչպիսիք են հարկադիր ամուսնությունները, կանանց թլպատումը և այսպես կոչված «պատվի հանցագործությունները»: Գենդերային բռնության զոհ դարձած կանայք և նրանց երեխաները հաճախ հատուկ աջակցության և պաշտպանության կարիք ունեն:⁸⁹

Ներքին տեղահանվածներ (ՆՏԱ)

Համաձայն Միավորված ազգերի կազմակերպության ներքին տեղահանման ուղեցույցի սկզբունքների «այն անձինք կամ անձանց խմբերն են, որոնք հարկադրված կամ պարտավորված են եղել փախչել կամ լքել իրենց տները կամ սովորական բնակության

վայրերը, մասնավորապես զինված բախումների, ընդհանրացված բռնության, մարդու իրավունքների ոտնահարման կամ բնական կամ մարդածին աղետների հետևանքով կամ խուսափելու համար և ովքեր չեն հատել միջազգայնորեն ճանաչված պետական սահմանը»:⁹⁰ Սա, սակայն, նկարագրական սահմանում է, որը չի տալիս հատուկ իրավական կարգավիճակ, քանի որ ՆՏԱ-ները, գտնվելով իրենց երկրի ներսում, շարունակում են ունենալ բոլոր իրավունքները և երաշխիքները՝ որպես քաղաքացիներ և իրենց երկրի այլ սովորական բնակիչներ: Որպես այդպիսին, ազգային իշխանություններն ունեն առաջնային պատասխանատվություն՝ կանխելու բռնի տեղահանումը և պաշտպանելու հարկադիր տեղահանվածներին:

Փրկված/զոհ

Այս գործիքակազմն օգտագործում է «վերապրած» տերմինը որպես նախընտրելի տերմին՝ կանանց արտոնելու համար՝ գիտակցելով, որ կինը վերապրել է բռնությունը և չի սահմանվում դրանով: Տուժող տերմինը իրավական տերմին է, որը նշանակում է ֆիզիկական անձ, ով կրել է վնաս (ներառյալ ֆիզիկական, մտավոր կամ հուզական վնաս կամ տնտեսական կորուստ), որն ուղղակիորեն առաջացել է քրեական հանցագործության հետևանքով:⁹¹

Պատերազմ/կոնֆլիկտ

«Պատերազմ» և «հակամարտություն» տերմինները այս գործիքակազմում օգտագործվում են փոխադարձաբար և վերաբերում են զինված հակամարտություններին: Միջազգային իրավունքում կան երկու տեսակի զինված հակամարտություններ՝ միջազգային և ոչ միջազգային զինված հակամարտություններ:⁹² Միջազգային զինված հակամարտություն (IAC)

87 Միջազգային զինված հակամարտություն (IAC) տեղի է ունենում, երբ հակամարտություն է տեղի ունենում երկու կամ ավելի պետությունների միջև, որոնք զինված ուժ են կիրառում միմյանց դեմ: Այս դեպքում գործում է Միջազգային մարդասիրական իրավունքը: Այնուամենայնիվ, այսօրվա հակամարտությունները հիմնականում ոչ միջազգային զինված հակամարտություններ են (NIAC): NIAC-ները հակամարտություններ են, որոնք տեղի են ունենում նույն պետության ներսում: Այս դեպքում զինված դերակատարները պայքարում են պետության կամ իրենց դեմ: Որպեսզի այդ հակամարտությունները համարվեն NIAC-ներ, պետք է կազմակերպվեն ոչ կառավարական զինված ուժեր և որոշակի ժամանակահատվածում ուժ կիրառեն

88 Նույն տեղում

89 17-րդ կետ, Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 2012 թվականի հոկտեմբերի 25-ի 2012/29/ԵՄ հրահանգ, որը սահմանում է հանցագործության զոհերի իրավունքների, աջակցության և պաշտպանության նվազագույն չափորոշիչներ և փոխարինում է Խորհրդի 2001/220/JHA շրջանակային որոշումը:

90 UCHA (2001). Ներքին տեղաշարժի վերաբերյալ առաջնորդող սկզբունքներ. Միացյալ Ազգեր. <https://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/199808-training-OCHA-guiding-principles-Eng2.pdf>

91 Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 2012 թվականի հոկտեմբերի 25-ի 2012/29/ԵՄ հրահանգը, որը սահմանում է հանցագործության զոհերի իրավունքների, աջակցության և պաշտպանության նվազագույն չափորոշիչները և փոխարինում է Խորհրդի 2001/220/JHA շրջանակային որոշումը:

92 Ժնևի ակադեմիա (2017). միջազգային զինված հակամարտություն. 2022 թվականի հոկտեմբերի 3-ի դրությամբ <https://www.rulac.org/classification/international-armed-conflict#:~:text=An%20international%20armed%20conflict%20is%20an%20armed%20conflict,war%20is%20not%20recognized%20by%20one%20of%20them%E2%80%99>.

տեղի է ունենում, երբ հակամարտություն է տեղի ունենում երկու կամ ավելի պետությունների միջև, որոնք զինված ուժ են կիրառում միմյանց դեմ: Այս դեպքում գործում է Միջազգային մարդասիրական իրավունքը: Այնուամենայնիվ, այսօրվա հակամարտությունները հիմնականում ոչ միջազգային զինված հակամարտություններ են (NIAC): NIAC-ները հակամարտություններ են, որոնք տեղի են ունենում նույն պետության ներսում: Այս դեպքում զինված դերակատարները պայքարում են պետության կամ իրենց դեմ: Որպեսզի այդ հակամարտությունները համարվեն NIAC-ներ, պետք է կազմակերպվեն ոչ կառավարական զինված ուժեր և որոշակի ժամանակահատվածում ուժ կիրառեն:

Կանանց կենտրոններ

«Կանանց կենտրոն» տերմինը ներառում է բոլոր կանանց ծառայությունները, որոնք տրամադրում են ոչ բնակելի մասնագիտացված աջակցություն վերապրածներին՝ սպասարկելով միայն բռնությունից վերապրած կանանց և նրանց երեխաներին (եթե այդպիսիք կան): Կանանց կենտրոնները տրամադրում են կարճաժամկետ և երկարաժամկետ աջակցություն՝ հիմնված բռնության նկատմամբ գենդերային հատուկ մոտեցման վրա և կենտրոնանալով զոհերի մարդու իրավունքների և անվտանգության վրա: Այս տերմինի ներքո ներառված են հետևյալ ծառայությունները՝ կանանց խորհրդատվության և կանանց ճգնաժամային կենտրոններ, սատարում գենդերային բռնության բոլոր ձևերից վերապրած կանանց, ընտանեկան բռնության տարածաշրջանային ճգնաժամային կենտրոններ, պրոակտիվ միջամտության կենտրոններ, որոնք ծառայում են վերապրածներին՝ որպես ոստիկանության միջամտությունների շարունակություն, մասնագիտացված ծառայություններ սևամորթ, ազգային փոքրամասնությունների, բռնության զոհ դարձած միգրանտ և փախստական կանանց համար, իրազեկման ծառայություններ, ծառայություններ, որոնք տրամադրում են ընտանեկան կամ սեռական բռնության անկախ խորհրդատուներ և այլ նոր տեսակի ծառայություններ: Այս կենտրոնները սովորաբար տրամադրում են հետևյալ տեսակի աջակցությունը՝ տեղեկատվություն, խորհրդատվություն, շահերի պաշտպանություն և խորհրդատվություն, գործնական աջակցություն, դատական/ ոստիկանություն/սոցիալական ծառայությունների ուղեկցում, պրոակտիվ աջակցություն, իրազեկում և այլ ծառայություններ:

Կանանց ապաստարաններ

Կանանց ապաստարանները մասնագիտացված աջակցության ծառայություններ են բռնությունից վերապրած կանանց և նրանց երեխաների համար (եթե այդպիսիք կան) և ապահովում են անվտանգ կացարանների անհատալ հասանելիություն: Նրանք տրամադրում են ուժեղացված աջակցություն՝ հիմնված բռնության նկատմամբ գենդերային մոտեցման վրա և կենտրոնանալով զոհերի մարդու իրավունքների և անվտանգության վրա, հետևաբար, կանանց ապաստարանների գործառույթները գերազանցում են արտակարգ իրավիճակներում ապրելու համար ապահով վայր տրամադրելը: Նրանք նաև առաջարկում են երկարաժամկետ աջակցություն՝ կանանց և նրանց երեխաներին (եթե այդպիսիք կան), տրամադրելու հնարավորություն և ռեսուրսներ, որոնք անհրաժեշտ են բռնությունից զերծ իրենց կյանքը վերսկսելու համար: Միայն կանանց համար նախատեսված ապաստարանների կողմից մատուցվող ծառայությունների որոշ օրինակներ ներառում են խորհրդատվություն, իրավաբանական խորհրդատվություն, օգնություն դատական գործընթացների ընթացքում, աշխատաշուկա մուտք գործելու/վերամուտ լինելու աջակցություն և կանանց ապաստարանում մնալուց հետո երկարաժամկետ կացարան գտնելու շարունակական աջակցություն:

Կանանց մասնագետների աջակցության ծառայություններ (WSSS)

Կանանց մասնագիտացված աջակցության ծառայությունները բավարարում են գենդերային բռնությունից վերապրածների հատուկ կարիքները: Այս տերմինը օգտագործվում է որպես կոլեկտիվ տերմին, որը ներառում է բռնությունից վերապրած կանանց և նրանց երեխաներին աջակցող բոլոր ծառայությունները, ինչպիսիք են կանանց օգնության գծերը, կանանց ապաստարանները, կանանց կենտրոնները, բռնաբարության ճգնաժամային և սեռական ոտնձգությունների կենտրոնները, միգրանտների և փոքրամասնությունների էթնիկ կանանց համար մասնագիտացված ծառայությունները, ազգային կանանց օգնության գծեր, օգնության ծառայություններ, ընտանեկան բռնության անկախ խորհրդատուներ, միջամտության կենտրոններ և այլն: Նման ծառայությունները հաճախ ղեկավարվում են ոչ կառավարական կազմակերպությունների կողմից և լավագույնս ապահովվում են կանանց կազմակերպությունների կողմից, որոնք կիրառում են գենդերային հատուկ մոտեցում և հիմնված են ֆեմինիստական սկզբունքների վրա՝ բոլոր միջամտությունների կենտրոնում դնելով վերապրածին և նրա կարիքները:

WOMEN
AGAINST
VIOLENCE
EUROPE